

Polderpark Cronesteyn: het beschermen waard

Onderzoek, onderbouwing en vervolg

20 februari 2023

Sophie Visser

*Historisch geograaf / cultuurhistorisch landschapsdeskundige
Lid Commissie Niet-Beschermd Erfgoed van de Historische Vereniging Oud-Leiden (HVOL)*

Verantwoording van de opgenomen afbeeldingen

- De meeste foto's zijn eigen foto's, waarbij alleen een datum wordt vermeld. Bij andere foto's wordt de bron vermeld.
- Ook bij afbeeldingen uit beleidsdocumenten en waardenkaarten wordt de bron vermeld
- Uitsneden van topografische kaarten komen meestal van website www.topotijdreis.nl; in voorkomende gevallen ook van Open Street Map www.openstreetmap.org/
- Bij afbeeldingen uit archieven – hier met name Archief Leiden e.o. – staat de archiefnaam en het inventarisnummer. Hierbij is er op gelet dat deze afbeeldingen publiek verspreid mogen worden voor niet-commerciële doeleinden, al dan niet met eisen volgens de 'Creative Commons'.

Vorkaft: cultuurhistorische kaart uit het Beheerplan 2019-2033 voor Polderpark Cronesteyn

Inhoudsopgave

1. Aanleiding	5
2. Van Vlietpark naar Polderpark Cronesteyn	7
2.1 Hoe het begon	7
2.2 De ommezwaai naar Polderpark Cronesteyn	9
2.3 Het Polderpark en de verander(en)de tijdgeest	10
3. Polderpark Cronesteyn: plan en realiteit	12
3.1 Uitgangspunten en algemene omschrijving	12
3.2 De onderdelen van het park	14
4. Het Polderpark: bescherming als park	22
4.1 Stadsparken	22
4.2 Landschapsparken	23
4.3 Polderpark Cronesteyn: een monumentaal Leids stadspark	26
4.4 Stadsparken in Leiden: overzichten en vergelijking	28
4.5 Leidse praktijkvoorbeelden bij parkwaardering: Leidse Hout en het Kooipark	33
4.6 De gebruikswaarde en beleving(swaarde) van parken	36
5. Het Polderpark: bescherming als cultuurhistorisch landschap	38
5.1 Het Polderpark in de Cultuurhistorische atlas van Leiden	39
5.1.1 De inventarisatiekaart bij ELO	39
5.1.2 De waardenkaart bij ELO	44
5.2 Vergelijking met andere stadsparken uit dezelfde periode	46
5.3. Een ‘analoge’ cultuurhistorische kaart van het Polderpark	49
5.4. Huidige partiële bescherming van het Polderpark	51
5.5 ‘Bevroren’ kaarten en de Erfgoednota 2014-2020	52
5.6 Ideeën voor een historische gebiedsbeschrijving van het Polderpark	54
6. Benaderingen en waardenkaarten bij regio, provincie en Rijk	58
6.1 De digitale landschapswaardenkaart ‘Hart van Holland’	58
6.2 Provinciale kaarten: cultuurhistorische kaarten en de kwaliteitskaart	60
6.3. Benaderingen en cultuurhistorische kaarten bij het Rijk	65
6.3.1 ‘Cultuurhistorische’ kaarten bij de RCE	66
6.3.2 Het ‘karakter’ van een landschap of gebied	68
6.3.3 ‘Karakter’ en het Polderpark	70
6.3.4 Gelaagd erfgoed en erfgoed in meervoud	71
7. Natuur en ecologie in het Polderpark	74
7.1 Uitgangspunten in de Planbeschrijving uit 1981	74
7.2 De situatie qua natuur vanaf ca. 1940	76
7.3 Beheer van de natuur in de ‘volwassen fase’	82
7.3.1 Beheerplan van het Polderpark uit 2005	83
7.3.2 Beheerplan uit 2019	84
7.3.3 Leidse groene hoofdstructuur en verbindingen	85
7.3.4 Een fiets- én ecologische verbinding met de Elfenbaan?	86
7.4 Waarderen van natuur en het Polderpark	88
7.4.1 Natuurwaarden in het Polderpark in het Bestemmingsplan	88
7.4.2 De enige andere kaart met natuurwaarden?	89
7.4.3 Bestaande manieren voor het waarderen van natuur	91

7.4.4 Van soortenbeleid naar gebiedsbeleid en intrinsieke waarde	93
7.5 Natuur in parken van de toekomst	94
8. Recreatie, educatie en beleving in het Polderpark	96
8.1 Buitenrecreatie in Leiden door de tijd	96
8.2 Recreatiebehoeften, -capaciteit, -doelen en -mogelijkheden	97
8.3 Recreatie en recreatievoorzieningen zoals die werden	101
8.4 De tijdgeest van de jaren '70	102
8.5 Bezoek, bezoekers, beleving en gebruikswaarde	103
8.5.1 Toegankelijkheid, bereikbaarheid en beleving in het Polderpark	104
8.5.2 Gebruik en beleving in de praktijk in het Polderpark	105
8.6 Beleving van parken en gebieden meer algemeen	109
8.7 Naar (ook) andere Parken in de toekomst	111
9. Bedreigingen en kansen voor het Polderpark	112
9.1 Inleiding op Deel I en Deel II	112
9.2 Fysieke bedreigingen en kansen in verleden en heden	114
9.3 Bedreigingen en kansen vanuit vigerend ruimtelijk beleid	116
9.3.1 Bedreigingen en kansen in enkele gemeentelijke en provinciale visies	117
9.3.2 De Omgevingsvisie 2040 (uit 2021)	118
9.3.3 Regionale Agenda Omgevingsvisie 2040	120
9.3.4 De kijk op het Polderpark in regionaal landschapsbeleid uit 2002	122
9.3.5 Het provinciale Landschapspark Zuidvleugel	124
9.3.6 Samenvattend overzicht fysieke bedreigingen en kansen	125
9.4 Cultuurhistorische waarden en de eisen aan gemeentelijk erfgoed	127
9.4.1 Procedure en eisen bij gemeentelijk erfgoed	127
9.4.2 Cultuurhistorische waarderings van het Polderpark	128
9.4.3 Erfgoedbeleid bij het Rijk: kansen voor het Polderpark!	130
9.5 Overzicht van bedreigingen en kansen voor alle waarden samen	131
9.6 Bedreigingen en kansen bij bescherming	133
9.6.1 Huidige bescherming via Bestemmingsplan en waarderings	133
9.6.2 Bescherming: hoe, en als geheel of in delen?	134
10. Samenvatting, conclusies, vervolg	137
10.1 Het Polderpark als bijzonder stadspark	137
10.2 Fysieke bedreigingen en kansen	139
10.2.1 Bedreigingen vanuit het verleden	140
10.2.2 Naar de toekomst op basis van vigerend beleid	141
10.3 Bedreigingen en kansen vanuit een vergelijking met Leidse parken	141
10.3.1 Leren van de Leidse Hout en het Kooipark	142
10.3.2 Vergelijking met andere Leidse stadsparken uit dezelfde periode	143
10.4 Het Polderpark op cultuurhistorische (waarden)kaarten	144
10.5 Het Polderpark via karakteriseren en kernkwaliteiten	146
10.6 Conclusie: naar een nieuwe bescherming als gemeentelijk erfgoed	148
10.7 Hoe verder	150

Bijlagen

A – Redengevende beschrijving Leidse Hout

B – Redengevende beschrijving Kooipark

C – Beleving van parken en gebieden meer algemeen

D - Gemeentelijk procedure voor erfgoed

E – Analyse en beoordeling van de cultuurhistorische kaarten

1. Aanleiding

Polderpark Cronesteyn is een bekend recreatief park aan de oostrand van Leiden. Met zijn ca. 90 hectare is het tevens het grootste park van de stad.

In augustus 2021 kwam vanuit de Stichting Groen Cronesteyn - de in 2021 opgerichte opvolger van de Vereniging Vrienden Polderpark Cronesteyn - een verzoek aan de HVOL tot steun bij het verkrijgen van een beschermde status voor het park vanwege de constante bedreigingen voor het park en daarmee voor de aanwezige (cultuur)historische lijnen en waarden. Een onderzoek naar de mogelijkheden daarvoor in de Commissie Niet-Beschermd Erfgoed van de HVOL leidde in september 2022 tot een eerste notitie. In oktober 2022 werd besloten tot uitwerking van een voorstel voor het verkrijgen van een beschermde status.

Afb. 1.1 - Het park met zijn begrenzing en onderdelen in het Beheerplan Cronesteyn 2019-2033 van de gemeente Leiden (afb. pag. 4), behorend bij de renovatie van 2019/2021

De Stichting Groen Cronesteyn beargumenteerde haar verzoek in augustus 2021 als volgt: *De Cronesteynse polder staat echter constant onder druk. In het verleden zijn er al veel stukken afgesnoept. De huidige dreigingen bestaan uit onder meer een verkeershub langs de Vrouwenweg en het verbreden van de Europaweg, maar ook door onder meer de mogelijke komst van georganiseerde sport met o.a. metalen manden en betonnen platen in het gebied zelf. Wij zijn daarom op zoek naar houvast om de toekomst van de historische poldereigenschappen zo goed mogelijk te borgen. Want het voormalige landgoed Cronesteyn, de boomgaarden en de polder erachter vormen een wezenlijk onderdeel van Leiden waar we trots op mogen zijn en waar veel Leidenaren hun dagelijkse of*

wekelijkse portie rust halen en van natuur en vergezichten genieten, en hebben een rijkdom aan soorten planten die ongekend is in de Leidse regio.

De Stichting was niet de enige die daar in 2021 voor pleitte. Enkele stadsparken hebben momenteel een beschermde status als gemeentelijk monument (de Leidse Hout en het Kooipark, zie verderop). Wat betreft de overige parken hebben in juli 2021 diverse politieke partijen - de Leidse afdelingen van Partij voor de Dieren, SP en Partij Sleutelstad – in een kaderbrief gepleit voor een monumentenstatus voor verschillende Leidse parken uit oogpunt van bescherming, met name het Roomburgerpark, Polderpark Cronesteyn en de Singelparken¹. Die brief bevat echter geen (verwijzing of onderzoek naar een) waardenstelling, gewoonlijk de basis voor het verkrijgen van een monumentenstatus. Verder kwam dit pleidooi ook naar voren tijdens het Erfgoeddebat op 8 maart 2022² in het kader van de gemeenteraadsverkiezingen, georganiseerd door de HVOL,

Dit document is te zien als het rapport van een onderzoek naar een mogelijke bescherming van het Polderpark, met name gericht op verkrijging van de status als gemeentelijk monument. Dat impliceert echter nogal wat. In concreto omvat dit rapport, naast een betekenisvolle voorgeschiedenis (hoofdstuk 2) en een beschrijving van het Polderpark zoals het beoogd werd en is gerealiseerd (hoofdstuk 3), diverse thematische onderzoeken, namelijk naar:

- Het Polderpark vanuit een bescherming als *park* (hoofdstuk 4)
- Het Polderpark als *cultuurhistorisch landschap* bij de gemeente (hoofdstuk 5)
- Benaderingen en waardenkaarten bij regio, provincie en rijk (hoofdstuk 6)
- Natuur en ecologie in het Polderpark (hoofdstuk 7)
- Recreatie, beleving, educatie in het Polderpark (hoofdstuk 8)

Daarna volgen nog een hoofdstuk over bedreigingen en kansen (hoofdstuk 9), met in het afsluitende hoofdstuk een samenvatting en conclusies (hoofdstuk 10).

De Bijlagen bevatten een aantal aanvullende teksten met achtergrondinformatie.

---

¹ Zie o.a.

https://leiden.sp.nl/sites/leiden.sp.nl/files/attachments/m_21_0067_42_sp_monumentale_status_leidse_parken.pdf

² <https://sleutelstad.nl/2022/03/08/erfgoeddebat-in-leidse-verkiezingsstrijd-we-willen-vooraf-meepraten-met-de-gemeente/> + video-opnamen S. van der Gein

2. Van Vlietpark naar Polderpark Cronesteyn

Het idee voor een park aan de oostrand van Leiden begon al vroeg, nog vóór het gebied bij Leiden hoorde. Nadat het gebied tot aan de toen net nieuwe snelweg A4 bij Leiden was gaan horen, gingen de plannen voor een park echt van start. Dat begon met het veel grotere Vlietpark, zoals in par. 2.1 aan de orde komt. In 1978 kwam de ommezwaai naar het Polderpark Cronesteyn (par. 2.2) in een inmiddels verander(en)de tijdgeest (par. 2.3).

2.1 Hoe het begon

Het idee voor een groot park in dit gebied dateert al uit 1958, toen het gebied in een structuurplan voor de Leidse agglomeratie als recreatieve bestemming³ werd aangewezen. De gemeente Zoeterwoude legde dat in 1961 ook in een bestemmingsplan vast. Blijkens een voorontwerp van dat bestemmingsplan zou de Oostvlietpolder agrarisch blijven. Een vroeg parkontwerp vanuit de gemeente Leiden dateert uit 1964, maar dit kreeg meer gestalte nadat in 1966 het gebied tot Leiden was gaan behoren. De agrarische bestemming van de Oostvlietpolder vond men in deze hele periode blijkbaar geen belemmering. Een problematisch punt was wel de strook tussen de Vrouwenweg en de Europalaan, waar de bouw van 36 bungalows was voorzien (met sloop van de bestaande huizen).

Nadat de gemeentegrens van het Rijn-Schiekanaal naar de niet lang daarvoor aangelegde rijksweg A4 was opgeschoven, kon Leiden aan het beoogde Vlietpark, van niet minder dan 370 ha, beginnen. De grond ervoor kreeg de gemeente geleidelijk aan in handen. Zo is zelfs in 1982 nog vrij veel grond opgekocht.

Afb. 2.1 - Schetsontwerpen van resp. 15-4-1969 (boven) en 20-4-1978 (onder), m.n. ten zuiden van de spoorlijn

In 1969 verscheen een eerste ontwerp van Heidemij. In 1970 werd vervolgens de eerste ambtelijke werkgroep Vlietpark ingesteld, die het ontwerp verder uitwerkte en ook het Voorontwerp van het Bestemmingsplan maakte. Ook vertegenwoordigers van Heidemij zaten in de werkgroep, waaronder

³ Gemeente Leiden, Nota Vlietpark, 1978

Evert Cornet als tuin- en landschapsarchitect. Het beoogde Vlietpark bestreek toen het hele oostelijke gebied, namelijk vanaf de jaren '50-wijk Meerburg en de Hoge Rijndijk (in het noordoosten) tot aan de geplande Rijksweg 11 door de Oostvlietpolder (in het zuidwesten). In elke variant omvatte het ontwerp veel sportvelden, volkstuinen, een ijsbaan, een camping, diverse parkeerterreinen, parkdelen en (auto)wegen en initieel ook een haven(tje) (zie twee van de schetsen in afb. 2.2). Een eerste planbeschrijving uit 1972 werd niet aanvaard omdat er naar het oordeel van de Gemeenteraad onvoldoende onderzoek was gedaan.

Inmiddels begon het denken over het gebied te veranderen. Zo wilde de gemeente begin 1973 het meest noordelijke deel gebruiken voor een uitbreiding van Meerburg met zo'n 600 woningen⁴ (de latere wijk Roomburg). Ook kwam toen een voorbereidingsbesluit voor een deel van het Vlietpark in de gemeenteraad aan de orde, waarbij de fractie van Progressief Akkoord (PvdA, D'66 en PSP) in een nota allerlei bezwaren tegen 'het plan van de Heidemij' uitte, vooral betreffende de autowegen door het park en de concentratie van bijna alle Leidse sportterreinen in het park.

In 1976 verscheen een planologische verkenning voor Leiden-Oost, waarin ten noorden van de spoorlijn alleen de vuilstort (het latere Park De Bult) nog deel van het Vlietpark was. Intussen werd vanaf 1975 gewerkt aan een nieuw plan voor het Vlietpark, door een nieuw ingestelde werkgroep waarin nu ook o.a. de VVV en de Werkgroep Milieubeheer van de Rijksuniversiteit vertegenwoordigd waren. Eind 1977 bracht die werkgroep de Nota Vlietpark uit. Afb. 2.2 van het voorkaft van de nota en een foto in de nota laten zien dat men het als aantrekkelijk park – de nog kale landschappen kwamen niet op foto's voor – aan de buitenwereld presenteerde.

Afb.2.2. Voorblad Nota Vlietpark uit eind 1977 (links), met een uitnodigende foto in de Nota, vermoedelijk vanuit het kasteelbos naar het oosten (rechts)

In januari 1978 volgden reacties op de Nota, opvallend genoeg ook van de universitaire Werkgroep Milieubeheer, die voorstelde om de agrarische bestemming van het gedeelte dat nu in het Polderpark ligt te handhaven, er eventueel een milieuvriendelijk veehouderijbedrijf te vestigen en het vooral voor fietsers en voetgangers op een aan het gebied aangepaste manier⁵ toegankelijk te maken. Ook zei de Werkgroep dat *“de Kleine Cronesteynse Polder door een wonderlijk toeval tot nu toe betrekkelijk gespaard is gebleven. Uit natuurhistorisch, landschappelijk en recreatief oogpunt*

⁴ Krantenbericht 25-1-1973

⁵ Krantenbericht 23-1-1978

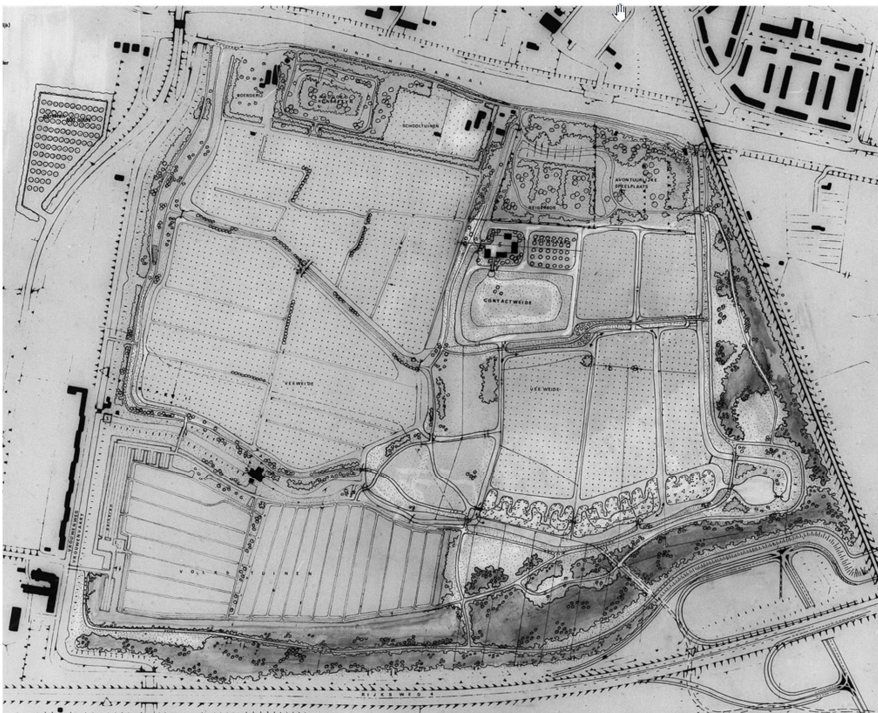
*bezien achten wij het beter dit feit uit te buiten.*⁶ Zo toevallig was het 'bespaard gebleven' echter niet, want de polder was al heel lang omringd door geografische barrières zoals de weteringen (en uiteindelijk ook de A4) en de spoorlijn. Verder lag het gebied lang vrij ver van de stad. Ook Zoeterwoude had nooit redenen gehad om het gebied voor andere doelen te gebruiken.

In 1978 nam het denken over het Vlietpark een stevige wending naar wat nu het Polderpark Cronesteyn is. De hierboven geschetste gebeurtenissen tussen 1958 en 1978 vormen dus de voorgeschiedenis van het Polderpark, maar merkwaardig genoeg is die in geen enkele beschrijving van de ontstaansgeschiedenis van het Polderpark terug te vinden.

2.2 De ommezwaai naar Polderpark Cronesteyn

Het jaar 1978 lijkt het sleuteljaar te zijn voor een grote ommezwaai in het ontwerp van het Vlietpark naar het Polderpark Cronesteyn. De verschillen tussen de ontwerpen van het Vlietpark tot 1978 en het iets latere Polderpark Cronesteyn (dat eerst nog steeds Vlietpark heette) zijn dan ook in alle opzichten groot (vergelijk afb. 2.1 en 2.3).

Er werd weer een nieuwe werkgroep geformeerd, met een centrale rol voor de eerder genoemde tuin- en landschapsarchitect Evert Cornet, eerder Heidemij-medewerker en sinds 1974 gemeenteambtenaar en plv. hoofd van de Directie Groen.

Afb. 2.3 Schetsontwerp uit juni 1980 voor wat toen nog steeds het Vlietpark heette

⁶ Krantenbericht 23-1-1978

In december 1978 werd een nieuw plan voor het Vlietpark met algemene stemmen door de gemeenteraad aangenomen. In dit plan wordt de Kleine Cronesteynse polder een stadspark met handhaving van het bestaande polderlandschap “in zijn huidige ongerepte staat als natuurgebied”.⁷ Dat ging samen met de gedeeltelijke voortzetting van het agrarische gebruik en zo mogelijk ook een milieuvriendelijke boerderij. Volkstuinen eventueel ook, in het geval die niet allemaal in de Oostvlietpolder een plaats konden krijgen. Van voorzieningen voor water- en massarecreatie kon men afzien dankzij het in ontwikkeling zijnde en dichtbijgelegen park Vlietland in de gemeente Leidschendam-Voorburg.

De Planbeschrijving voor wat nu het Polderpark Cronesteyn heette verscheen in 1981. Ed van der Vlist⁸ omschreef de recreatie-doelen van het park wat betreft natuur en landschap als volgt: *“Bijzondere aandacht [...] ging uit naar de natuurgerichte recreant. Het park wil de bezoekers laten zien welke landschappelijke waarden we in het Hollandse polderlandschap nog kunnen beleven. Aandacht voor het landschap vertaalt zich ook in respect voor de oude kreken en afwateringsloten in de polder.”*

2.3 Het Polderpark en de verander(en)de tijdgeest

De ontwikkelingen tussen 1969 en 1980 reflecteren typisch de veranderende tijdgeest in een aantal opzichten. Zo veranderden in die tijd de ideeën over cultuurlandschappen van ‘landschapsbouw’ in het kader van ruilverkavelingen naar behoud van die landschappen. In dit verband kwam ook de term ‘polderpark’ naar voren, want deze is mogelijk ontleend aan het uit 1959 daterende idee van het Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland – de voorganger van het sinds 1972 bestaande adviesbureau Dorp, Stad en Land – voor ‘polderparken’.⁹ Dat idee was bedoeld voor landelijke gemeenten die ook terreinen wilden voor dagrecreatie en ontspanning te water, maar daarvoor niet r een groot agrarisch gebied konden herscheppen in een geheel nieuw landschap, zoals bij grote steden. Men dacht daarbij aan een gebied dat voor de recreatie toegankelijk werd gemaakt, *“maar dat nochtans de schoonheid en het karakter van het polderlandschap bewaart en nog steeds mogelijkheden biedt voor de uitoefening van het agrarische bedrijf”*. Dit is precies wat men inmiddels ook met Polderpark Cronesteyn voor ogen had, al liet men de ontspanning te water over aan Vlietland.

Verder veranderde ook het denken over wat nodig is voor recreatie en werden inspraak en participatie belangrijk. In dat verband werd in 1982 ook de Begeleidingscommissie Polderpark Cronesteyn in het leven geroepen - al snel kortweg de Commissie Polderpark Cronesteyn genoemd – die tot 1998 heeft bestaan. De verslagen van die Commissie lijken de beste bron voor informatie over de voortgang van de realisatie van het park.

⁷ Krantenbericht 12-12-1978

⁸ Vlist, Ed van der (2004), Cronesteyn – Van broekland tot polderpark, Primavera Pers, Leidse Historische Reeks nr. 17; p. 71

⁹ <https://leiden.courant.nu/issue/NLC/1959-06-20/edition/0/page/2?query=polderpark%20&period=1959&sort=relevance>

De Commissie Polderpark Cronesteyn (CPC)

De commissie was onafhankelijk en kon gevraagd en ongevraagd advies aan de gemeente uitbrengen. Verder was zij onder meer het inspraakorgaan voor de inrichting, het gebruik en het beheer van het park, verzorgde ze de inventarisatie van flora en fauna en stimuleerde inventariserend en beheergericht onderzoek van en in het Polderpark.

De commissie was breed samengesteld, waarbij iedereen die belangstelling had of in bijzondere mate betrokken was bij de ontwikkeling van het Polderpark lid kon worden. Vanaf 1982 betrof dit minimaal drie omwonenden, een of meer leden uit buurgemeenten, en drie leden deskundig op het gebied van inrichting, gebruik of beheer van het park. Hieruit kozen zij onderling een voorzitter en een secretaris. Daarnaast waren er een ambtelijk secretaris en een vertegenwoordiger van de directie Groen als toehoorder en adviseur (in casu Evert Cornet). De laatste twee werden aangewezen door B&W van Leiden. Zo waren er eind 1984 in totaal 17 leden. Tot 1984 was Cees Waal de verantwoordelijke wethouder. Hij was in de jaren '70 eerst gemeenteraadslid in de oppositie voor het Progressief Akkoord, maar werd in 1974 wethouder.

Het sinds 1966 in functie zijnde Hoofd van de Directie Groen, de heer G. Gaastra, was zelf een cultuurtechnicus en bosbouwkundige die voor 1966 bij de Heidemij gewerkt, zij het vooral in het buitenland. Hij nam in 1982 voortijdig afscheid van de gemeente, zo blijkt uit een kranteninterview met hem op 25-11-1981, waarin hij overigens heel verwachtingsvol was over het Polderpark. Het veranderende denken leidde dus mogelijk ook tot een omslag binnen de Directie Groen. De Heidemij zelf bleef overigens wel af en toe werkzaamheden uitvoeren voor het Polderpark. Zo maakten zij in 1982 het bestek voor de aanleg van het polderpark en in 1992 het bestek voor de realisatie van activiteiten- en informatiecentrum (zie verderop).

Evert Cornet ging met pensioen in 1992, maar nam geen afscheid van het Polderpark. Vlak vóór zijn pensionering had hij vanuit de Commissie Polderpark Cronesteyn de oprichting van de Vereniging Vrienden Polderpark Cronesteyn geïnitieerd.¹⁰ De reden was de kwetsbaarheid van het voortbestaan van de Commissie Polderpark Cronesteyn. Deze bleef overigens nog bestaan tot 1998, toen inmiddels alles in het park was gerealiseerd. Hij werd zelf voorlopig ook de voorzitter van de Vereniging. Het idee daarvoor had hij opgedaan door zijn betrokkenheid bij de in 1986 opgerichte Vereniging Vrienden van de Leidse Hout.¹¹ In de Leidse Hout kreeg hij als dank voor wat hij zoal voor dat park had gedaan, bij het 75-jarig jubileum in 1999 een bankje met zijn naam in dat park. Dit was helaas twee jaar na zijn overlijden.

¹⁰ Krantenbericht 7-9-1992

¹¹ Zie o.a. krantenbericht 5-9-1986

3. Polderpark Cronesteyn: plan en realiteit

Het is nu circa veertig jaar geleden dat de realisatie van het Polderpark begon. Rond 2005 beschouwde men die als beëindigd, zodat het sindsdien om het beheer gaat. Altijd is hierbij het oorspronkelijke ontwerp met bijbehorende uitgangspunten en doelen leidend gebleven (zie de Beheerplannen uit 2005 en 2019). Wel verliep er soms iets een beetje anders dan gepland en waren (en zijn) er af en toe aanpassingen nodig.

3.1 Uitgangspunten en algemene omschrijving

Gezien het essentiële vertrekpunt van behoud van het eeuwenoude polderlandschap als leidend voor de inrichting van het Polderpark, zijn in afb. 3.1 uitsneden opgenomen van de topografische kaarten van ca. 1875, 1950, 1980 (vlak vóór de inrichting tot polderpark) en uit 2021 (de huidige situatie).

Afb.3.1 Het gebied van Polderpark Cronesteyn in ca. 1875, 1950, 1980 en 2021 (met de klok mee)

Groen en wat vervagende slootjes op een luchtfoto uit 1945

Enigszins verrassend, gezien de topografische kaarten, blijkt uit een luchtfoto uit 1945 dat er meer groen in het gebied voorkwam dan gedacht (afb. 3.2.a). Ter vergelijking is ook een topografische kaart opgenomen waar nog iets van groen op is te zien (afb. 3.2.b). De foto laat tevens diverse vervagende sloten en slootjes zien. Bij sommige is dat vermoedelijk toevallig of tijdelijk, maar middenin de foto – en het Polderpark – zijn, blijkens topografische kaarten, sommige delen van

slootjes toen ook echt verdwenen. Daardoor vervaagde in dat deel (rechts van het midden) ook de verkaveling enigszins. Voordat het gebied het Polderpark werd, was de situatie dus niet meer helemaal die uit de middeleeuwen.

Het groen is bij de aanleg van de A4 deels verdwenen. Op de kaarten op www.Topotijdreis.nl is er tot ca. 1940 een klein stukje groen te zien (zie afb 3.2.b); in 1832 was dit hele perceel bouwland, dus mogelijk ook nog in 1945. De rest van het groen op de foto was in 1832 weiland. Topografische kaarten geven de werkelijkheid dus niet altijd juist weer.

Afb. 3.2 (a) Luchtfoto uit 1945 van het gebied van het Polderpark (via <https://www.dotkadata.com/>)
(b) Topografische kaart uit ca. 1936

De beheerplannen uit 2005 en 2019

Het Beheerplan 2005-2015 refereert explicieter dan dat uit 2019 aan de oorspronkelijke doelstelling en de daarbij behorende ontwerpcriteria en beheermaatregelen. Maar ook de plaats van het Polderpark in het geheel van het Leidse gebied aan de oostkant van Vliet en Rijn-Schiekanaal en in mindere mate het Groene Hart (in casu Wijk en Woude) komt ter sprake. In de inleiding zegt men (p 3): *“Polderpark Cronesteijn is met 90 hectare het grootste park van Leiden. Het park is in 1981 ontworpen door Evert Cornet en is een van de jongste parken van de stad met de best intact gebleven eeuwenoude verkavelingstructuur. Cronesteijn is door haar grootte en diversiteit aan landschappen een absolute topper voor stadsinwoners, planten en dieren [en is] ingericht op basis van het Zuid-Hollandse polderlandschap. [...] Het park is beschreven als een belangrijke schakel in de randstadgroenstructuur en richt zich op de grote behoefte aan “recreatie aan de stadsrand”. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is de landelijke sfeer die Cronesteijn moet uitademen, met respect voor de bestaande verkaveling en de aanwezige flora en fauna. [...] Inmiddels is het park volwassen geworden en zijn de meeste doelstellingen uit 1981 bereikt. Tegelijkertijd is het park minder excentrisch komen te liggen en vervult het meer en meer de functie van stadspark. [...] Het thema van het park blijft dus ‘polderpark’, maar om nog beter te kunnen dienen als stadspark voor de inwoners van Leiden zal het vergroten van de toegankelijkheid en de belevingswaarde van de bezoeker meer nadruk krijgen, ook in het beheerplan. Hiertoe wordt een aantal kavels in het park openbaar toegankelijk gemaakt, zodat bezoekers niet alleen op de verharde paden, maar ook buiten die paden het park kunnen beleven.”* Naast deze struinroutes werd toen het weilandperceel naast het bezoekerscentrum (nu de Tuin van de Smid) als evenemententerrein gereserveerd en later samen met dat terrein verpacht.

Verder werden ook de natuurlijke kwaliteiten verder geconsolideerd en versterkt. Hiervan was vooraf een inventarisatie gedaan in 1983, terwijl het Beheerplan zelf voortbouwde op de kennis verkregen in de VOFF-rapportage *Inventarisatie Stadsnatuur Gemeente Leiden* (2003).

Het Beheerplan 2019-2033 gaat explicieter in op de cultuurhistorie. Hier zegt men in de inleiding (p. 7): *“Polderpark Cronesteyn is het grootste park van Leiden. Het wordt door inwoners van Leiden en door bezoekers uit de omgeving hoog gewaardeerd. In het park neemt het eeuwenoude polderlandschap aan de zuidoostkant van de stad Leiden een prominente plaats in. In het ontwerp van Evert Cornet uit 1981 zijn de oorspronkelijke patronen van weilanden, sloten en vaarten ingepast in een meer parkachtige setting in de randen. Hierdoor worden omringende bebouwing, wegen en spoorwegen aan het oog onttrokken, terwijl in het hart van het polderpark kan worden genoten van de weidsheid en de rust van het historische weidelandschap. Er is een grote variatie aan landschappen met een groot aantal kenmerkende plant- en diersoorten. In het park komen zeer uiteenlopende groepen van bezoekers, variërend van hondenbezitters, joggers, schoolkinderen, volkstuinders, mountainbikers, skeelers en natuurliefhebbers allemaal aan hun trekken. Er zijn een waterspeelplaats, een biologisch boerenbedrijf, schooltuinen, een natuurspeelplaats, een bijenstal, volkstuinen, een landgoedbos, een schaapskudde, een moerstuin, een reigerkolonie, een zorgboerderij en een camping. Voor, tijdens of na de wandeling kan men ontspannen en wat eten en drinken in De Tuin van de Smid of bij Brasserie Cronesteyn.”* Deze brasserie ligt overigens buiten het park. Voor de volledigheid: de kleine houten woning vlak naast Boerderij Cronesteyn maakt ook geen deel uit van het Polderpark, hoewel deze wel in de kasteelstrook staat.

3.2 De onderdelen van het park

In het park is een aantal onderdelen te onderkennen, die hier achtereenvolgens worden besproken.

De van oudsher bewoonde kasteelstrook langs het Rijn-Schiekanaal

Een substantieel aantal oude elementen ligt, niet verrassend, in het van oudsher bewoonde deel langs het Rijn-Schiekanaal (waar eerder de Roomburgerwetering was). Zo staan de twee boerderijen (Boerderij Cronesteyn op Cronesteyn 1 en de Stochemhoeve op Cronesteyn 3) met hun boomgaarden en erfbeplanting en bijgebouwen al eeuwenlang aan weerszijden van het feitelijke kasteeldeel. In dat laatste is de plek van het vroegere kasteel (zie afb. 3.3.a) – waarvan de fundamenten verborgen in de grond liggen - zeer herkenbaar dankzij de nog bestaande kasteelgracht, die de kasteelplek nog steeds tegen ongewenste bezoekers (wat nu iedereen is behalve een beheerder of onderzoeker) beschermt. Langs de buitengracht zijn bij het kanaal nog resten van het landhoofd bij een oude brug naar het landgoed te zien (afb. 3.3.b). Zie ook afb. 3.4.

Afb. 3.3 (a) Prent van Kasteel Cronesteyn uit 1825 (toen het al gesloopt was; Archief Leiden, PV_PV31853.A)
(b) Oude bakstenen van het landhoofd bij een oude brug naar het landgoed (Beheerplan 2019, p 14)

Wel zijn functies veranderd. Boerderij Cronesteyn (zuidelijk van het kasteelbos) was tot 2003 een boerenbedrijf, maar is nu in gebruik bij zorgorganisatie Gemiva. De boer had eerst ook het

weidegebied achter het kasteelbos en de boerderijen in pacht, maar inmiddels zijn die bij een biologische boer van elders in gebruik (zie de westelijke graslanden verderop). De noordelijke boerderij, de Stochemhoeve, was tot 1997 eveneens een boerenbedrijf. Omdat deze door zijn fundamenten was gezakt, is de oude boerderij gesloopt en opnieuw opgetrokken. De boerderij dient nu als zorgfaciliteit en als 'huiskamer' van een kleine camping. Bij beide boerderijen staan veel bomen, al dan niet als boomgaard, en bij Boerderij Cronesteyn worden groenten gekweekt (en net als het fruit verkocht). Zie afb. 3.5.

De schooltuinen liggen op de plek waar van 1890 tot 1980 een tuinderij en groentekwekerij was, maar daarvoor was er eeuwenlang een boomgaard en een moestuin. Een aantal elementen uit het verleden is nog steeds terug te vinden, zoals de boomgaard met hoogstambomen, de oude knotwilgen en de gerestaureerde tuinschuur uit 1890 (die noch een monument noch officieel cultuurhistorisch 'karakteristiek' lijkt te zijn).

Afb. 3.4 (a) De kasteelgracht dd. 4-12-2019

(b) Het toegangsbruggetje dd. 4-12-2019

Afb. 3.5.a De Stochemhoeve (<https://www.stochemhoeve.nl/>) 3.5.b Hoeve Cronesteyn (Facebook-pagina)

Het daaropvolgende noordelijker stuk langs het Rijn-Schiekanaal maakte geen deel uit van de directe omgeving van het kasteel en is in meer recente tijden vooral voor tuinbouw gebruikt. De tuinderij in het grote perceel was daar sinds ca. 1960 en had windsingels en een boomgaard. Beide zijn min of meer behouden zijn gebleven. De populierenwindsingels vormen nu het bijzondere Reigersbos, vernoemd naar de vele reigers die daar gingen nestelen. Inmiddels doen ze dat vooral in het kasteelbos, vergezeld door nestelende lepelaars. Vlak naast het Reigersbos komen binnenkort een kleine bloemenweide en fruitbomen, mede ten behoeve van de bijen in de bijenstal dichtbij. In de kleine percelen in het uiterste noordwesten waren enkele kleine tuinderijtjes, maar deze zijn vergraven tot de waterspeelplaats (afb. 3.6) als deel van de 'parkachtige setting' rond het oude polderlandschap.

Afb. 3.6 De waterspeelplaats 2x (31-10-2019)

De parkachtige setting

Vooral aan de randen, maar deels ook middenin, is er parkachtige inrichting gekomen, met aandacht voor zowel recreatie als natuur (afb. 3.7). Naast allerlei bomen bevat het ook houtsingels, hakhoutkades en meidoornhagen. De (visuele) afscherming tegen omringende bebouwing, wegen en spoorweg speelt bij de buitenranden een grote rol. Deze zijn ingericht in de 19^e -eeuwse landschapsstijl, met afgeronde vormen, bochtige paden, grotere en kleinere bossen en bosschages en grote groene ruimten met gras en geïsoleerde bomen. Deze stijl sluit goed aan op de hoofdvormen in het oude landschap middenin het park, namelijk de bochtige kreken, die tevens de begrenzingen vormen van diverse delen van het park.

Afb. 3.7 Het geheel van de parkachtige setting, ook wel het bosplantsoen genoemd

Naast de waterspeeltuin is ook de moerastuin een bijzonder onderdeel, dat bovendien goed aan het polderlandschap en -milieu is aangepast. Dit bevat diverse vormen van bijzondere natuur, zowel flora (planten, paddenstoelen, mossen) als fauna (moerasbroedvogels. Ten oosten van de moerastuin zijn in 2014 in de eerder aangelegde groene parkrand grienden (met laag blijvende knotwilgen) aangeplant, waartoe ook enige korte perceelstroken zijn hersteld. Deze grienden dienen als

compensatie voor het verdwijnen van eerdere grienden tussen de volkstuinten en snelweg A4 vanwege de verbreding van de snelweg (p. 41).

Het groen langs de randen heeft een effect van een groene omlijsting, in het Beheerplan uit 2019 (p 11) als volgt omschreven: *“Het polderlandschap van vroeger is een verdwijnend fenomeen. In het polderpark is een oud stukje landschap vastgelegd in een groen kader. Als een schilderijlijst om een stukje Leidse historie.”* De strakke lijsten langs de buitenranden – op zichzelf ook historie, want in enkele perioden tussen ca. 1200 en 1880 ontstaan – maken dat effect van een schilderijlijst nog sterker. De ‘zichtlijnen’ in het park zijn naar binnen gericht. Zo is het bosplantsoen aan de binnenrand en middenin meer open, waardoor er doorzichten zijn naar het centrale open middengebied met weilanden, aangevuld met bomen en kleine bosschages. Om die reden wordt de oude hakhoutkade aan de rand van het kasteelbos deels opgehouden. Zie ook afb. 3.8.

Afb. 3.8.a Het gazon

3.8.b De oostrand van het gazon met rechts de moerastuin (4-12-2019)

Het activiteiten-/informatiecentrum met theehuis, hooiberg en boerderijdieren

Dit geheel van gebouwen en kleine dierenweiden, nu deel van De Tuin van de Smid, bevindt zich op een perceel grenzend aan het Reigersbos en vormt tevens een overgang van de gesloten groene omlijsting naar het open middengebied (afb. 3.9). In het oorspronkelijke ontwerp zouden hier eerst alleen een kinderboerderij met een hooiberg, een boomgaard (met o.a. walnotenbomen), stallen en een bijenstal komen. De bijenstal werd het eerst gerealiseerd – en werd speciaal ontworpen – maar kwam ten westen van het Reigersbos terecht. De hooiberg kwam van de Stochemhoeve en werd in 1982 op de huidige plek geplaatst. Een beheercentrum werd oorspronkelijk beoogd ter plekke van de te slopen Stochemhoeve (die uiteindelijk echter werd herbouwd en een kleine camping erbij kreeg).

Ten oosten van het bovengenoemde perceel kwam een – nu ook bij de Tuin van de Smid behorend – evenemententerrein met natuurspeelplaats, qua opzet niet wezenlijk verschillend van de contactweide die men hier voor ogen had. Net als in de twee daaropvolgende percelen richting het oosten, met de speelweiden/bermen en het gazon, zijn hier enkele sloten gedempt en enkele andere gegraven, maar voor de rest volgen ze de oude vormen en ogen daardoor als een natuurlijk lijkend onderdeel van de bestaand gebleven verkaveling.

In de planbeschrijving uit 1981 was tevens rekening gehouden met een kunstopdracht, maar dat was pas in de derde realisatiefase, vanaf 1984, aan de orde. . Daarvoor, alsook voor het beoogde activiteiten- en informatiecentrum met theehuis met daarbij een biologisch-dynamische boerderij, was extra financiering nodig, waaronder subsidies van het Rijk en de provincie Zuid-Holland, die echter pas in 1989 rondkwam. In 1984 was al wel de kunstopdracht gegeven aan beeldend kunstenaar Krijn Giezen, die ook elders landschapskunst had gemaakt. De gemeente had Giezen

daarbij de vrije hand gegeven. Dit leidde tot het project Broei. Ook maakte hij samen met architect Jan Overbeek een ontwerp voor het geplande geheel aan gebouwen, dat in totaal 1,1 miljoen gulden (ca. 0,5 miljoen euro) zou kosten. Beide projecten kwamen in 1989 ook in de publiciteit.

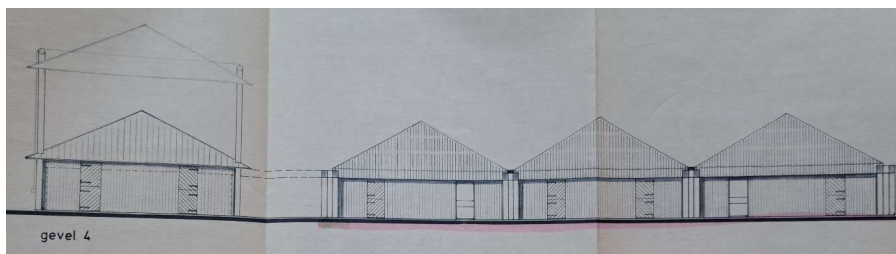
Afb. 3.9.a Dierenweides en Hooiberg, 3.9.b Het informatiecentrum/theehuis, beide vanaf de ingang bij het middenpad (4-12-2019)

Het project Broei was pas in 1994 klaar (en kostte bijna 150.000 gulden; zo'n 68.000 euro). Dit behelsde een wooncomplex van vier gedeelten, waarbij alles was gemaakt van natuurlijke materialen. Het bestond uit twee zomerkamers (één met open dak en één met een bladerdak), een winterkamer (rondom dichtgemaakt) en een 'broeiberg', om warmte voor de winterkamer te genereren (zie afb. 3.10.a). Het was de bedoeling dat iemand er permanent zou gaan wonen, maar dat is niet gebeurd. Het kunstwerk raakte later in verval, en tijdens de eerste ophokplicht vanwege de vogelgriep, in 2003, werd van de winterkamer – de ruimte met de meest stevige bouw – een nog steeds bestaand kippenhok gemaakt (afb. 3.10.b). Herstel van het geheel is niet zinvol, maar mogelijk zouden wel de contouren op de grond zichtbaar kunnen worden gemaakt.

Afb. 3.10.a Project Broei in 1994 (foto ELO Beeldbank) 3.10.b Winterkamer als kippenhok (foto S. v.d. Gein)

De bouw van het activiteiten-/informatiecentrum met theehuis en een biologisch-dynamische boerderij schoot nog minder op, mede omdat het een leer-werk-project werd. Hiervoor had Heidemij in 1992 een bestek gemaakt (zie afb. 3.11). In 1996 waren het activiteiten-/informatiecentrum met theehuis klaar, maar er kwam geen boerderij. Wel zijn er toen hokken en stallen in de hooiberg gebouwd en is het dak ervan verhoogd. De kinderboerderij en het activiteiten-/informatiecentrum bleven erna steeds in gebruik (en beheerd door IVN) maar het theehuis (beheerd door DZB) niet. In 1998 werd het complex tijdelijk voor asielzoekers gebruikt, onder de verantwoordelijkheid van het toenmalige Asiel Opvangcentrum aan de Van der Madeweg. In 2013 werd het geheel, samen met het aangrenzende evenemententerrein, als Tuin van de Smid verpacht.

Afb. 3.11 – Deel van de ontwerptekening van het activiteiten-/informatiecentrum met theehuis van Krijn Giezen en Jan Overbeek uit 1992

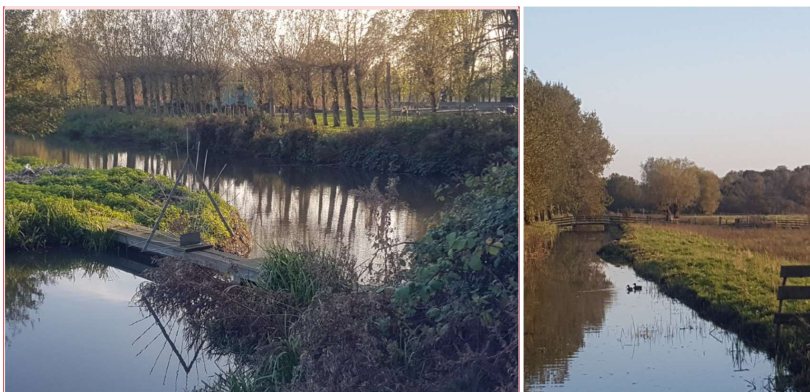
De oostelijke graslanden

De bovengenoemde vier tamelijk open percelen sluiten qua verkaveling aan op de oostelijke graslanden. Hierin is eveneens een enkele sloot is gedempt, terwijl aan de oostkant (hieronder in afb. 3.12) wat extra sloten en inhammen voor de moerastuin zijn gegraven. Ook deze sluit goed aan op de omringende verkaveling en van oudsher aanwezige waterlopen. De twee meest noordelijke twee percelen zijn natter en worden begraasd door schapen, de drie zuidelijker percelen zijn droger - al zullen ze natter worden gemaakt - en worden begraasd door runderen (Beheerplan 2019, p. 20/21). Hier zijn overal natuurvriendelijke oevers. Dit geheel aan percelen is gericht op (natuur)beleving door wandelaars, waarvoor enkele struinroutes zijn gemaakt (inmiddels ook door de moerastuin).

In een van de percelen staan zeven kleigeisers, een project uit 1997 van de jonge kunstenaarsgroep Maartse Buijn. Met behulp van een windmolen – tevens een aandenken aan de eerste poldermolen in Zuidelijk Holland, die in 1408 in Cronesteyn werd gebouwd – vloeit water over dit stuk drassige weide. Sinds enige tijd werkt de installatie helaas niet meer.

Afb. 3.12 - De oostelijke graslanden; links aan de zuidkant (met de moerastuin op de achtergrond), rechts aan de noordkant, met ook een kleigeiser (in totaal zijn er 7) en de windmolen. Op de achtergrond de noordelijke bosrand langs de spoorlijn (4-12-2019)

Afb 3.13 Bij de noordkant van de oostelijke graslanden, met (links) middenachter het perceel van de Tuin van de Smid en (rechts) de Mallesloot in het noorden van het park, met delen van het bosplantsoen (31-10-2019)

De (westelijke) weidevogelgraslanden

Dit gebied (afb. 3.14) is qua verkaveling en grondgebruik de voorzetting van het polderlandschap en het gebruik daarvan zoals het eeuwenlang was, zonder ingrepen in de verkaveling en zonder extra beplanting. Het land wordt gebruikt en beheerd door een biologisch-dynamische boer die aan bepaalde voorwaarden moet voldoen om het zo geschikt mogelijk voor weidevogels te houden. Om diezelfde reden is geen bezoekerspad door het weiland aangelegd, al was dat wel deel van het plan. De doelen zijn in het Beheerplan 2019 (p. 19) omschreven als

- Open, cultuurhistorisch bijzonder polderlandschap.
- Weidevogels en wintergasten.
- Bloemrijke weilanden, slootkanten en sloten.
- Duurzaam agrarisch gebruik, met koeien in de wei.

Afb. 3.14 De weidevogelgraslanden (links) vanuit het zuiden en (rechts) vanaf het middenpad (4-12-2019)

De volkstuinten

Het tuincomplex van Tuinvereniging Cronesteyn dateert uit 1981 en is daarmee het eerste deel van het park dat is gerealiseerd. Het tuincomplex is 14,6 hectare groot en telt ongeveer 300 tuinen (afb. 3.15). Aan de kaartuitsneden in afb. 3.1 (situatie 2021) is te zien dat ook het tuincomplex is ingepast in de bestaande landschapsvormen. Daarbij gaat het zowel om de vorm als geheel als om de ligging van de tuinen met hun tuinhuisjes daarbinnen, namelijk binnen de toen al aanwezige kleine kavels, gescheiden door rechte slootjes. Wel is na 2010 een strook van het bosplantsoen achter de volkstuinten verdwenen voor de verbreding van de A4, inclusief het daar aanwezige fietspad.

Met opmerkingen [SV1]: Naar afb. 3.13 wordt in de tekst niet verwezen

Afb. 3.15 De Volkstuinen op een compilatiefoto van website <https://www.tvcronesteyn.nl/>

Uit de informatie over het tuincomplex op hun digitale 'prikbord' (<https://itscronesteynposts.tumblr.com/>) blijkt dat men, gezien de oprukkende stad en de drukte daarvan, een rustige en groene oase voor ogen heeft. De ligging van het tuincomplex in het polderpark maakt het mogelijk om ook te genieten van de natuur, terwijl er in de eigen tuinen "een leger aan insecten, gevleugeld, kruipend, onder en boven de grond, kleine zoogdieren zoals muizen, egels en niet te vergeten, mollen" aanwezig is.

De beoogde manier van tuinieren sluit daarbij aan. Dat betreft 'natuurlijk tuinieren', ofwel "zodanig tuinieren dat de natuur zich optimaal in de tuin kan ontwikkelen. Het is ook een beetje avontuurlijk tuinieren: je zoekt naar mogelijkheden om de planten- en dierenwereld met elkaar in harmonie te brengen. Want de een kan niet zonder de ander. Hommels, bijen, lieveheersbeestjes en tal van andere insecten heb je nodig voor een gezonde tuin. Heel veel dieren zijn nuttig en zorgen voor een natuurlijk evenwicht. In het natuurlijk tuinieren zijn plantenkeuze, tuininrichting en onderhoud erop gericht om zoveel mogelijk dieren en planten een plekje te geven om te leven, te schuilen, te nestelen, te foerageren en te overwinteren."

4. Het Polderpark: bescherming als park

Ten aanzien van bescherming van een gebied, park of ander object speelt altijd de vraag wat de mogelijkheden zijn. De situatie van Polderpark Cronesteyn is in dat opzicht complexer dan gewoonlijk, want het is (i) een *park* (ii) dat gebaseerd is op *twee cultuurlandschappen* (het eeuwenoude polderlandschap en idem het landgoedterrein) en (iii) met bijbehorende *natuur*. Er is dus sprake van een *gelaagde situatie*, waarbij elk van deze drie aspecten bij voldoende (= hoge) waardering in aanmerking komt voor bescherming. Uiteindelijk moet dit uitmonden in een voldoende waardering voor het park als (samengesteld) geheel.

In dit hoofdstuk gaat het om de bescherming van het Polderpark als park. Eerst komt aan de orde welk soort park daarvoor het beste vertrekpunt voor zou zijn. Dat is belangrijk vanwege verschillen in de onderzoeksmethode en toegepaste criteria en vanwege de vergelijking met soortgelijke parken die vaak een rol speelt.

4.1 Stadsparken

Bezien vanuit algemene definities en voorbeelden heeft Polderpark Cronesteyn het meeste weg van een stadspark. Ook het boekje *Het omheinde land – de geschiedenis van het Leidse stadspark* van Gaston Bekkers uit 1998 omschrijft Polderpark Cronesteyn als een stadspark. Varianten daarbinnen zijn onder meer singelparken, volksparken en wijkparken. Stadsparken liggen typisch in de stad of aan de stadsrand (en vaak later alsnog binnen de bebouwing). Ook de Gids voor Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur - Deel West uit 1998 beschrijft een aantal Leidse parken. Stadsparken als zodanig ontstonden eigenlijk pas in de 19^e eeuw, maar in de historische tuin- en landschapsarchitectuur ziet men ze als product van een vrij late periode waaraan particuliere tuinen en parken met hun tijdgebonden ontwerpen vooraf zijn gegaan.

Meer algemeen is een park *“een tenminste voor een deel door de mens ontworpen en aangelegd groen gebied met een overwegend recreatieve functie, met name om te wandelen. In parken vindt men vrijwel altijd een gevarieerde plantengroei met bomen, struiken, kruiden en grasland, en verder vijvers, paden en stijlkenmerken zoals kunstwerken.”*¹² De term is echter tevens een verzamelterm voor allerlei ‘ruimtelijke eenheden’ die noch met groen noch met recreatie te maken hebben, zoals een windmolenpark, een sportpark, etc. Een volkspark is een park dat is aangelegd voor het verheffen van de arbeidersklasse, met gewoonlijk voorzieningen voor educatie, sport en recreatie. Het oorspronkelijke Vlietpark zou vermoedelijk in deze categorie vallen. Het onderscheid tussen stadsparken en volksparken komt ook aan de orde in een artikel over die parken tussen 1800 en 1940¹³, met name vanwege discussies over herbestemming, behoud, beheer, restauratie en bescherming. Naoorlogse ontwikkelingen in verband met openluchtrecreatie komen ter sprake in het boek *Kneedbaar landschap, kneedbaar volk – De heroïsche jaren van de ruilverkavelingen in Nederland* uit 2000 door Gerrie Andela.

Uit oogpunt van erfgoed en bescherming vallen al deze categorieën onder *‘groen erfgoed’*, althans voor zover men ze waardevol acht. Naast stadsparken gaat het daarbij onder meer om historische tuinen, buitenplaatsen, begraafplaatsen en forten. Bij een (stads)park staat echter vaak het oorspronkelijke *parkontwerp* (en soms ook de tuin- of parkontwerper) en de mate waarin dat

¹² <https://nl.wikipedia.org/wiki/Park>

¹³ Sandra den Dulck, Volkse stadsparken, Cascade bulletin voor tuinhistorie 22 (2013) nr. 1, p. 7-28

behouden is gebleven centraal¹⁴. Opvallend genoeg staat in geen van de definities van (stads)parken dat het om een *ontworpen park* gaat. Dat komt impliciet naar voren, als men ze beschrijft in het kader van ontwikkeling van tuinen en parken door de tijd heen, in samenhang met de zo belangrijke *tijdgeest* bij het ontwerp van stadsparken. Ofwel: elke periode heeft zijn eigen beeld van hoe een park moet zijn. Echter, ook in de waardering - en daarmee in het *waarderen* van parken - spelen beeld en tijdgeest een rol, zij het dan vanuit de vraag waaraan en waarom een (hoge) waarde zou moeten worden toegekend.

Groen erfgoed komt echter (nog) niet voor in de categorieën waaraan de Rijksdienst in het kader van Post 65 aandacht geeft. Bijna alles op de kaart met groen erfgoed bij de Rijksdienst is ouder dan dat, namelijk¹⁵

- van vóór 1850 (landschappen met oude boskernen, houtwallen en heggen),
- minimaal 80 jaar oud (monumentale bomen),
- tenminste enkele tientallen jaren oud (hoogstamboomgaarden),
- van vóór 1900 (pest- en geriefhoutbosjes en eendenkooien),
- van vóór 1938 (bossen) en verder rijksbeschermd groenaanleg

Daarnaast staan er buitenplaatsen met rijksbeschermd groenaanleg, zoals tuinen en parken (en meer, zoals gebieden van Staatsbosbeheer) op de kaart. Niets hiervan op deze kaart bevindt zich in Polderpark Cronesteyn (of in de Oostvlietpolder).

In par. 4.3 wordt ingegaan op gebruikelijke criteria bij de waardering van stadsparken.

4.2 Landschapsparken

Van landschapsparken is in Nederland pas sprake sinds de jaren '70 van de 20^e eeuw, in het kader van beschermde *landschappen*. Die periode was niet toevallig, want ze begonnen als tegenstroom van de grootschalige veranderingen in oude cultuurlandschappen door de ruilverkavelingen. Die achtergrond werkt indirect overigens nog steeds door in gebruikelijke methoden voor het onderzoeken en waarderen van cultuurhistorisch landschappen (zie verderop).

In eerste instantie werd het idee van landschapsparken omarmd, en in 1975 stelde de regering voor om naast nieuwe nationale parken ook nationale landschapsparken aan te wijzen. Hierbij ging het om gebieden met een grote landschappelijke kwaliteit die, vooral via ruimtelijke ordening, een milde bescherming zouden moeten krijgen. Toen het onderwerp 'cultuurlandschap' in 1982 overging van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk naar dat voor Landbouw en Visserij was het idee echter weer van de baan, omdat belanghebbenden vreesden dat het hen qua ontwikkelingsmogelijkheden te veel zou beperken.

Toch is – in de toen ontstane nieuwe tijdgeest, waarvan ook het Belvederebeleid (1999-2009) het gevolg was - in 2006 een aantal 'nationale landschappen' aangewezen, die echter in 2012 weer werden afgeschaft (maar soms zijn voortgezet door de provincies). Verrassend is dan ook dat in 2020 een rapport in opdracht van Staatsbosbeheer en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is verschenen, waarin wordt gepleit voor 'Nationale Landschapsparken', dat wil zeggen nieuwe 'Nationale Parken van Wereldklasse'¹⁶. De kern daarvan zijn aanwezige combinaties van unieke natuurkernen, unieke landschappen en uniek cultureel erfgoed, dit alles gebaseerd op de UNESCO Werelderfgoedcriteria.

¹⁴ Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed> resp. Brochure 'Een toekomst voor groen' van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed uit 2012

¹⁵ <https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=groen%5Ferfgoed>

¹⁶ Gelijknamig eindrapport van de Commissie Verkenning Nationale Parken, 30 september 2020

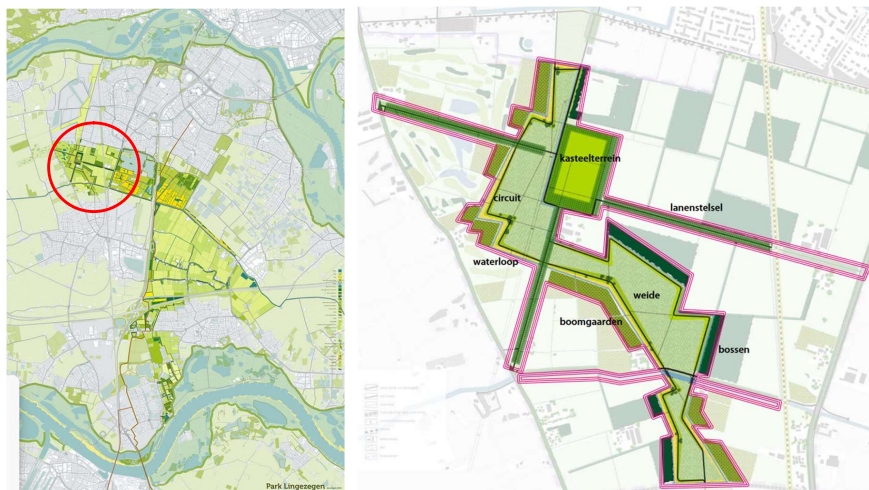
Eveneens recent is het idee van de Provincie Zuid-Holland om te komen tot een uitgebreid geheel van landschapsparken als deel van het Landschapspark Zuidvleugel¹⁷. Deze landschapsparken zijn gekoppeld aan historische waterwegen, met inbegrip van de Vliet en de Oude Rijn. Het doel hiervan is, te komen tot *aantrekkelijke stedelijke landschappen* met een hoofdrol voor groen-blauwe recreatiezones. Dit zou goede aanknopingspunten kunnen bieden voor bescherming van Polderpark Cronesteyn (en ook de Oostvlietpolder), immers gelegen langs de Vliet, maar de ervaring leert dat een gebied beter beschermd is als het ook op/om zichzelf gewaardeerd wordt.

In zijn algemeenheid gesproken wordt de term ‘landschapspark’ nogal losjes gebruikt. In de ontstaansperiode van Polderpark Cronesteyn werd rond 1980 het park soms ook als landschapspark aangeduid, zij het vaker als stadspark of als park in de stadsrand. Nogal eens is het een synoniem voor een buitenplaats of een recreatiepark, maar het kan ook gaan om aantrekkelijke plattelandsgebieden. Het losse gebruik blijkt verder uit de verschillende doelen en eisen van het Rijk en de provincie Zuid-Holland ten aanzien van hun landschapsparken: waar de een het over ‘aantrekkelijke stedelijke landschappen’ heeft, wil de ander naar hoogwaardige unieke gebieden. Dat maakt het lastig om te bepalen welke eventueel de criteria daarvoor zijn.

Bij veel van de nu aanwezige en voorgestelde landschapsparken gaat het echter gewoonlijk om aantrekkelijke (en vaak gevarieerde) historisch-landschappelijk gebieden die men wil beschermen tegen (ingrijpende) veranderingen, met altijd natuur en recreatie eigenlijk als nevendoelen.

Voorbeelden van recente landschapsparken

Een bekend voorbeeld is het zeer grote Park Lingezegen tussen Arnhem en Nijmegen (gelegen binnen de gemeenten Lingewaard en Overbetuwe; afb. 4.1.a). Het idee ontstond in 1993 ten tijde van de Vinexnota van het Rijk, die leidde tot een aantal nieuwe stadswijken in deze omgeving. Nadat in 2008 het Masterplan klaar was, begonnen in 2009 de planologische procedures, waarna in 2020 de inrichting tot landschapspark werd afgerond¹⁸.

Afb. 4.1.a - Ligging van Park Lingezegen   4.1.b De zgn. ‘Basisuitrusting’ van De Park

¹⁷ <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/ruimte/landschapspark-zuidvleugel/>

¹⁸ <https://parklingezegen.nl/over-park-lingezegen/>; <https://www.civilmanagement.nl/landschapspark-park-lingezegen/>

Park Lingezege is onderverdeeld in vijf deelgebieden met elk hun eigen doelen en bescherming. De doelen van dit ca. 1500 hectare grote park zijn, naast het verbeteren van de groene en recreatieve kwaliteit van het gebied, het tegengaan van de (verdere) verstedelijking en het creëren van mogelijkheden voor waterberging. Bij de recent gestarte ontwikkeling van dit park wil men komen tot een levendige groene long tussen Arnhem en Nijmegen. Het gaat daarbij om aanpassingen voor stadslandbouw, recreatie, duurzame energie en adaptief waterbeheer. Park Lingezege als geheel kent tot op zekere hoogte dezelfde opbouw van de ondergrond en daarom ook dezelfde landschappelijke logica als in het Polderpark, zij het op veel grotere schaal.

In verband met Polderpark Cronesteyn is deelgebied De Park (afd. 4.1.b) het meest interessant, zijnde het deel dat het meeste weg heeft van een stadspark. Dit heeft *“een mozaïek van lanen, stukken bos en open gedeelten, doorsneden door paden. Het is vernoemd naar voormalig kasteel De Parck, waarvan de contouren en de oprijlaan nog te herkennen zijn. Dwars door De Park loopt het Romeinse Lint, een markante brede parkzone. In deze zone ligt een watergang met een verhoogd en verhard pad van 5 km, gelegen op een oude loop van de Rijn in de Romeinse tijd”*.

In de provincie Utrecht is rond de stad Utrecht ook van een of meer landschapsparken sprake. Zo heeft de provincie zelf recent het idee aangekondigd van landschapspark Oud-Zuilen.¹⁹ Hierin wordt een gebied van 40 hectare langs de Vecht bij Oud-Zuilen (maar zonder Slot Zuilen) ingericht als *“cultuurhistorisch landschapspark, met meer toegankelijk groen en ruimte voor sport en recreatie. [...] Met dit landschapspark zorgt de gemeente voor extra openbaar groen in de groeiende stad.”* Men wil het daarmee ook laten aansluiten bij de identiteit van het gebied, waarin onder meer Slot Zuilen en Fort aan de Klop (nu deel van werelderfgoed) en belangrijke rol spelen.

In 2021 kwam vanuit landschapsonwerpers en stedenbouwkundigen het idee naar voren van een landschapspark in het gebied tussen Utrecht, Nieuwegein en Houten, vooral bedoeld als groene long in een gebied waar veel nieuwbouw moet komen.²⁰ Het vertrekpunt hierbij is heel anders, aangezien men het als onsamenhangend gebied omschrijft en dus hiermee tevens meer samenhang wil aanbrengen in de landschappelijke inrichting in deze hoek van de Metropoolregio Utrecht.

Landschapsparken ↔ polderparken

Onder welke benaming en met welke grootte dan ook, sinds de jaren '70 zijn er her en der parken ontstaan die met recht een landschapspark kunnen heten. In de provincie Zuid-Holland betreft dat bijvoorbeeld de Reeuwijkse Hout (uit de jaren '70) aan de noordwestkant van de Reeuwijkse plassen en de Goudse Hout (jaren '80) aan de zuidkant van diezelfde plassen, De Reeuwijkse Hout sluit aan op een zandwinplas (de rest zijn turfwinningplassen) met ook een (surf)strand en een restaurant. De Goudse Hout is meer een natuurpark en heeft een natuurcentrum in plaats van horeca.

Wat *polderparken* in Zuid-Holland betreft, kwamen er bij online zoeken twee naar voren. Het ene is het kleine Polderpark Kethel (ca. 9 hectare) in Schiedam, dat eerst aan de rand van Schiedam-Kethel lag en aan Midden-Delfland grensde (afb. 4.2). Dit is primair een klein stuk oude verkaveling, waarin de nog bestaande boerderij nu het natuur- en milieueducatiecentrum (NME) van Schiedam is. Inmiddels is het omringd door stedelijke bebouwing, maar het heeft wel een groene verbinding met Midden-Delfland gehouden. Midden-Delfland is het grote, open en groene middengebied tussen Delft, Den Haag en Rotterdam, dat naast landschappen ook enige bebouwing omvat en dat Natuurmonumenten omschrijft als 'groen monument'.²¹ In 2017 is het gebied door de Provinciale

¹⁹ <https://utrecht.nieuws.nl/stadsnieuws/80922/nieuw-landschapspark-oud-zuilen/>

²⁰ <https://www.duic.nl/algemeen/groots-plan-voor-park-laagraven-een-nieuw-landschapspark-voor-metropoolregio-utrecht/>

²¹ <https://www.natuurmonumenten.nl/natuurgebieden/vlietlanden/projecten/midden-delfland%3A-groen-erfgoed-in-de-steigers>; <https://www.middendelfland.net/middendelfland/>

Staten van Zuid-Holland aangewezen tot *Bijzonder Provinciaal Landschap*. Hiermee is de bescherming die het gebied eerder tussen 2006 en 2012 als *nationaal landschapspark* had door de provincie voortgezet.

Afb. 4.2.a Polderpark Kethel op Open Street Map 4.2.b Landschap in Polderpark Kethel
<https://www.openstreetmap.org/#map=17/51.93884/4.37745> resp.
<https://www.groendoetgoedschiedam.nl/component/k2/item/34-polderpark-kethel.html>

Een ander Zuid-Hollands polderpark is park Oostpolder (ca. 24 hectare) in Gouda, gelegen aan de zuidwestrand. Dit stuk veenweidegebied werd in 2012 een polderpark, maar later heeft men die term laten vallen.²² Het vormt nu één natuurgebied met het aangrenzende natuur- en recreatiegebied 't Weegje, waar later ook recreatieterrein Wilhelminakade bij kwam, beide gelegen in Waddinxveen. Deze beslaan samen ca. 64 hectare. Het idee voor de inrichting tot recreatieterrein van 't Weegje dateert overigens al uit 1955, maar het kon pas worden gerealiseerd na de oprichting van het regionale Recreatieschap Reeuwijkse Plassen en omstreken (in 1967) en dateert daarom uit de jaren '70.²³

Polderpark Cronesteyn: een '(landschappelijk) stadspark'

Al met al lijkt het grootste verschil tussen een stadspark en een landschapspark te zijn dat er bij een stadspark gewoonlijk tenminste deels *sprake is van een ontwerp* – dat dus gevolgen heeft voor het oorspronkelijke landschap – wat bij een landschapspark veel minder het geval is. Bij een landschapspark voegt men ook voorzieningen en natuur toe, maar die houdt men bij voorkeur minimaal.

Omdat bij Polderpark Cronesteyn meer sprake is van een parkontwerp dan bij landschapsparken, lijkt de term 'stadspark' het beste de lading lijkt te dekken. Een voordeel hiervan is verder dat daardoor de vergelijking met andere Leidse stadsparken makkelijker is, als dat nodig is om het Polderpark te laten aanwijzen als gemeentelijk monument.

Meer volledig zou men kunnen spreken van een *landschapsstadspark* of *landschappelijk stadspark*. En hoewel het een *polderpark* heet, dekt die term de lading maar deels, want normaal gesproken omvat een polderpark geen oud kasteelterrein met bijbehorende boerderijen en beplanting.

4.3 Polderpark Cronesteyn: een monumentaal Leids stadspark?

De vraag naar de beschermwaardigheid van Polderpark Cronesteyn als monument begint met wat nodig is om daarover uitsluitsel te krijgen. Bescherming van een gebied (of gebouw, of object) is gewoonlijk niet alleen gebaseerd op een beoordeling van dat gebied op zichzelf, maar ook om dat gebied in vergelijking met andere. Die beoordeling behelst meestal een waardering op grond van

²² [https://nl.wikipedia.org/wiki/Oostpolder_\(natuurgebied\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Oostpolder_(natuurgebied))

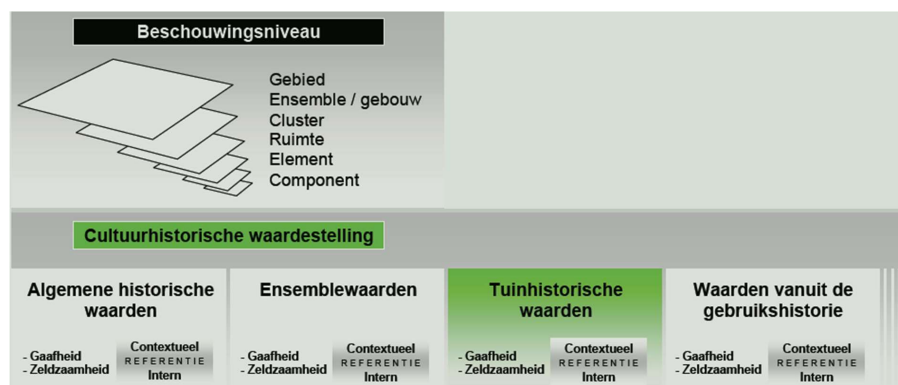
²³ https://nl.wikipedia.org/wiki/Natuurgebied_%27t_Weegje

bepaalde criteria. Bij groen erfgoed – waar ook stadsparken onder vallen – hanteert de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed de volgende criteria:²⁴

- De mate van behoud van het *oorspronkelijke parkontwerp*
- Eventueel de *tuin- of parkontwerper* (en/of dit een bekende ontwerper is)
- Een hoge *monumentale waarde* (cultuurhistorische waarde, architectuur- en kunsthistorische waarde, ensemblewaarden en situationele waarden)
- Een hoge *natuurwaarde* (als dat relevant is),
- Een hoge *gebruikswaarde* (bij publieke parken, zoals stadsparken en landschapsparken)

Bij de laatste twee criteria worden in principe ook aspecten als de *maatschappelijke en gezondheidskundige waarde* van groen resp. van de mate van recreatie in de buitenlucht meegenomen. Hier beperk ik de bespreking vooral tot het eerste en het derde criterium; het tweede criterium speelt hier (op dit moment) geen rol en de natuurwaarde en gebruikswaarden komen in latere hoofdstukken aan de orde. Aangezien dergelijke waarden ook bij het cultuurlandschap spelen – maar niet noodzakelijkerwijs identiek zijn of op identieke wijze worden bepaald – heb ik er hier steeds de term ‘park’ aangeplakt.

Indirect speelt *ouderdom* gewoonlijk ook een rol. Meestal neemt de waarde van een object toe met de ouderdom. Voor het overige komt ouderdom eventueel in de voorselectie van objecten naar voren. Zo wordt voor gebouwde en stedenbouwkundige monumenten inmiddels vaak een ouderdom van voor 1990 aangehouden (inclusief de ‘moderne tijd’), maar tot voor enkele jaren was dat tot 1965 (inclusief de Wederopbouwperiode), en nog weer eerder tot 1940. Hoewel de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed ten aanzien van het Post 65- project - objecten uit de ‘moderne’ periode van 1965-1990 - zich (nog) niet met groen erfgoed bezighoudt, ontstond daar al wel de vraag naar wat te doen met historiserende tuinen uit de jaren ‘80. Polderpark Cronesteyn valt dus binnen het nu geldende ouderdomscriterium.

Afb. 4.3 Relatie tussen belangrijkste deelwaarden, beschouwingsniveaus en overkoepelende cultuurhistorische waardestelling. (Richtlijnen, p 28)

De brochure “Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek – voor waardenstellingen van groen erfgoed” uit 2012 van een aantal vakorganisaties²⁵ noemt ook criteria, maar beschrijft tevens het proces en de methode om tot een verantwoorde waardenstelling te komen. In die methode onderscheidt men onder meer ‘lagen’ – min of meer de hoofdstappen die moeten plaatsvinden - en

²⁴ Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed> resp. Brochure ‘Een toekomst voor groen’ van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed uit 2012

²⁵ Zie <https://www.groenerfgoedzorg.nl/richtlijnen/richtlijnen-groen-erfgoed>

beschouwingsniveaus. Deze laatste zijn: Gebied, Ensemble, Cluster, Deelgebied, Samenstellende onderdelen, Element, Component (zie afb. 4.3).

Opvallend genoeg zijn hun criteria maar deels gelijk aan die voor groen erfgoed van de RCE. Bij de RCE is niet een *monumentale* waarde de overkoepelende (park-)waarde, maar de *cultuurhistorische* (park-)waarde. Dat klinkt ook logischer, want vooraf is niet zeker of een object ook erfgoed – en dus monumentaal – *wordt*. Een ‘cultuurhistorische (park)waardenstelling’ omvat meerdere ‘(park)deelwaardenstellingen’, die afhankelijk van de aard van het onderzoeksobject en de onderzoeksvraag een rol spelen. De meest gebruikte ‘deelwaarden’ zijn:

- algemene historische waarden;
- ensemblewaarden;
- tuinhistorische waarden (inclusief de relatie tussen aanleg, gebouw en omgeving);
- waarden vanuit de gebruiksgeschiedenis.

Bij elk kan - afhankelijk van de situatie en opdracht - sprake zijn van een ‘interne’ waardenstelling en van een ‘contextuele’ waardenstelling. In het eerste geval kijkt men alleen naar (bijvoorbeeld) een stadspark *an sich*, in het tweede geval vergelijkt men het met andere stadsparken (bijvoorbeeld Leidse stadsparken uit dezelfde periode, zoals hierna ook is gedaan). Elk van deze deelwaarden wordt getoetst aan de hand van vooraf vastgestelde criteria zoals gaafheid en zeldzaamheid. Altijd worden ook de deelwaarden beschreven zodat anderen de redeneerlijnen kunnen volgen. Bovendien kunnen deelwaarden tegengesteld zijn aan elkaar, wat dan ook duidelijk moet zijn.

Al met al zijn de genoemde richtlijnen uit 2012 beter onderbouwd en veel vollediger dan die van de RCE en bieden ze aanzienlijk meer steun voor onderbouwing van een voorstel tot bescherming van Polderpark Cronesteyn. Zo melden ze ook dat waardenstellingen een beperkte geldigheidsduur hebben, want zowel het object zelf als de referentieobjecten, de bekeken perioden, de waardering en de criteria veranderen vaak in de loop der tijd (zie ook par. 6.3.4, over ‘waarde in meervoud’). Naar de waarde van verdwenen onderdelen of gebouwen kijkt men niet, want deze is niet toetsbaar of verifieerbaar. Wel kunnen verdwenen onderdelen een rol hebben in verband met samenhang in het oorspronkelijke ontwerp.

4.4 Stadsparken in Leiden: overzichten en vergelijking

Overzichten van Leidse stadsparken zijn op verschillende plekken te vinden, al zijn ze niet allemaal even volledig. Zo bespreekt het boekje *Het omheinde land – de geschiedenis van het Leidse stadspark* door Gaston Bekkers uit 1998 in totaal 31 Leidse stadsparken, waaronder 7 aparte singelparken en 2 singelbegraafplaatsen, en verder onder meer Park Naturalis, de Hortus Botanicus, begraafplaats Rhijnhof, het Heempark, de Burcht en stadsparken als de Leidse Hout, Kooipark, Park Merenwijk, Park Stevnhof, Parkjes Brahmalaan, Rijndijk en Hoge Morsweg, en ook Park De Bult, het Roomburgerpark en Polderpark Cronesteyn. Het bijbehorende kaartje (afb. 4.4) laat zien dat Polderpark Cronesteyn verreweg het grootste park van Leiden is.

De Gids voor Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur- Deel West uit 1998 beschrijft 23 parken in Leiden. Bij elk park staat ook de categorie, waarvan er in Leiden vier aanwezig zijn, namelijk B (Begraafplaats), C (Collectietuin, hier het Heempark), P (Park) en L (Landgoed, hier alleen het Bos van Bosman). Bij vergelijking met Bekkers blijken de volgende parken niet deze Gids voor te komen: begraafplaats Zijlpoort, Park de Valk, Park de Put, Roomburgerpark, Uhlenbeckkade, Parkje Brahmalaan, Parkje Hoge Morsweg, Parkje Rijndijk, begraafplaats Rhijnhof en Park Naturalis. Daarentegen noemt het wel de Vestingwerken, met name bestaande uit twee begraafplaatsen en 6 parken). Een aantal van deze parken is eveneens door Evert Cornet ontworpen, namelijk Park De Bult, Rembrandtpark (deels), Park Stevnhof en de singelparken Ankerpark, Huigpark en Katoenpark.

Beide documenten geven geen waardering van de parken. Dat is wel het geval in de digitale cultuurhistorische atlas (de inventarisatie) en waardenkaart in 'Erfgoed in kaart' van Erfgoed Leiden en omstreken (ELO).²⁶ De inventarisatie is gedaan door drie externe bureaus en de waardering door ELO, beide kort vóór 2014, toen de digitale kaart publiek werd. De inhoudelijke vergelijking met de twee gidsen is enigszins lastig, omdat de categorieën slechts deels overeenkomen en/of op de waardenkaart niet altijd dezelfde plekken met dezelfde grootte worden weergegeven als op de kaart van Bekkers. Een uitsnede van de inventarisatie is te zien in afbeelding 4.5. De hoofdcategorie 'Groen' omvat verscheidene categorieën, maar in verband met de vergelijking is hier gekozen voor Begraafplaatsen, Parken en Landgoederen, samen met de categorie (en dus periode) Wederopbouw met de deelcategorie 'groen'. Informatie over de objecten verkrijgt men door klikken op het object op de digitale kaart.

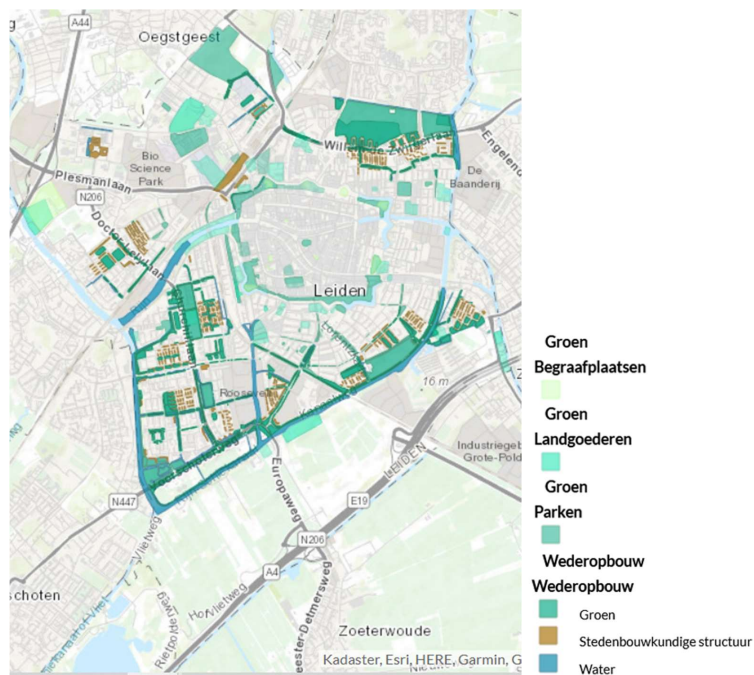

Afb. 4.4 Overzichtskaart van Leidse parken (Bekkers, *Het omheinde land*, p. 141)

Wat opvalt op de ELO-kaart zijn de vele plantsoentjes, met name in Leiden Zuidwest, maar ook wel in de Professoren- en Burgemeesterswijk (waarbij de eerste wijk dateert uit de jaren '60 en het latere 'groenere' deel in de tweede wijk ook). Wederopbouw-groen bevindt zich daarbij met name langs de randen, ook in het noordoosten en noordwesten. Ook opvallend is dat Polderpark Cronesteyn en

²⁶ <https://www.erfgoedleiden.nl/onderzoek>

Park de Bult ontbreken, dus blijkbaar was de grens qua ouderdom bij deze inventarisatie de Wederopbouwperiode, ofwel (volgens hun toelichting) 1968. Het is overigens ook de enige periode waarvan de objecten als aparte categorie op de kaart staan. Met betrekking tot de perioden daarvoor is op de kaart geen onderscheid naar ouderdom gemaakt.

Afb. 4.5 Bepaalde categorieën 'groen' op de cultuurhistorische kaart van ELO

In een aparte cultuurhistorische *waardenkaart* wordt van elk geïnventariseerd object de waarde aangegeven, waarbij de objecten kunnen worden aangeklikt om inzicht in de waarde en de toegepaste criteria te krijgen. Wel komt bij de waardenkaart een probleem naar voren voor wie een volledig overzicht van de stad wil: anders dan op de cultuurhistorische kaart ontbreekt de Wederopbouw als hoofdcategorie.

Polderpark Cronesteyn en vergelijkbare parken

Essentiëler is dat door het volledig ontbreken van de 'moderne tijd' (of 'Post 65') niet alleen Polderpark Cronesteyn op de ELO-kaarten ontbreekt, maar ook alle andere parken uit die periode. Een waardering van deze parken ontbreekt dus eveneens, waardoor ook geen simpele vergelijking tussen de parken uit die periode mogelijk is. Toch is dat vaak belangrijk, namelijk als er voorselectie plaatsvindt voorafgaand aan het aanwijzen van monumenten. Bij zowel de voorselectie als de aanwijzing speelt de tijdgeest (en dus de toenmalige inzichten en hun achtergronden) een grote rol. Verder verandert ook de omgang met waardering door de tijd heen. Voor zowel die tijdgeest als de kenmerken van de Leidse parken uit de 'moderne' tijd is primair gebruikgemaakt van het boekje van Bekkers en van de Gids voor Tuin- en landschapsarchitectuur, beide daterend uit 1998. Op grond van hun beschrijvingen zijn de (grottere) Leidse stadsparken uit de moderne tijd dan (zie afb. 4.6):

- Park Kweeklust: aan de rand van het toen in aanbouw zijnde Morskwartier, uit 1973
- Merenwijkpark: eerste stap in de nieuwe wijk Merenwijk, uit ca. 1970

- Stevenspark: eerste stap in de nieuwe wijk Stevenschhof, uit ca. 1983
  - Polderpark Cronesteyn: in bestaand landschap aan de stadsrand, uit 1981
- Park De Bult laat ik hierbij buiten beschouwing, aangezien het daarbij ging om een nieuwe recreatieve functie voor een voormalige vuilstort op de eerdere zandwinplek voor de snelweg A4.

Afb. 4.6 (a) linksboven: Stevenspark, (b) rechtsboven: Park Merenwijk (c) onder: Park Kweeklust

De relevante tijdgeest begint in feite al na de Tweede Wereldoorlog (Bekkers, p. 92). Net als bij woning- en stedenbouw vloeien ook bij (stads)parken nieuwe ontwikkelingen niet alleen voort uit nieuwe behoeften, benaderingen en mogelijkheden, maar ook uit reflectie op eerdere situaties. Na de Tweede Wereldoorlog ontstond daardoor, als reactie op de eerdere chaotische groei van de steden, het concept van de functionele stad. Daarbij ging het om een open bebouwingwijze met vrij sobere beplanting, zoals in de uitbreidingsplannen Zuid-West, Leiden-Noord en het Morskwartier. Die soberheid staat dan ook voorop in het Roomburgerpark (met een integratie van sportvoorzieningen en groen, ca. 1954), het Noorderpark (ca. 1957, met allerlei wandel-, sport-, speel- en andere recreatievoorzieningen en groene omlijstingen, zij het niet allemaal zo in gebruik

genomen) en de latere sportterreinen bij de Leidse Hout (samen met het Bosspark en openluchttheater gerealiseerd in de jaren '50). Voor het Hooghkamerpark aan de rand van Zuid-West was ruimte gereserveerd in het uitbreidingsplan, met in een eerste ontwerp uit 1960 vooral aandacht voor sport, spel en fleurige bloemen. Door de aanleg van de Korte Vliet werd het terrein echter kleiner, zodat een nieuw plan (in 1965) nodig was. Ook werd het doorsneden door de Brahmslaan. De aanleg startte uiteindelijk met een enigszins gewijzigd plan in 1967. Daarmee behoort het Hooghkamerpark al tot de moderne tijd. Bekkers (p. 100) zegt hierover: *“Opvallend was de neiging naar natuurlijke vormen en gebogen lijnen. Ook het honingraatmodel van de bloementuin en de wens om een kinderboerderij en veeweide in het plan op te nemen duiden op een nieuwe ontwerpvisie. Door de moeilijk in te schatten kosten van onderhoud en beheer werd uiteindelijk alleen de veeweide aangelegd”*.

Ook in het Morskwartier was al vooraf ruimte voor een park gereserveerd, aan de rand van de wijk. Bekkers (p. 111) noemt dit *Park Kweeklust* (bijna 7 hectare) een overgangsfase. Niet alleen was er inspraak van de omwonenden en nam men ook de groene inrichting bij de omringende flats mee, maar ook greep men terug op een landschappelijke aanleg, met een ontwerp en realisatie die het park een natuurlijk aanzien geven. Aan weerszijden van de Lage Morsweg (waar in dit deel geen auto's mogen rijden) liggen meanderende vijverpartijen met hoge rietkragen, een veeweide en speelweiden, waarvan er een is ingericht als kinderspeelplaats. De Gids (p. 342) omschrijft het als een wijkpark met landschappelijk karakter.

Inmiddels was in de loop van de jaren '60 het onpersoonlijke karakter van de functionele stedenbouw ter discussie komen te staan. Daarmee werd de aandacht van het opdelen van een stad in functies verlegd naar het op organische wijze ontstaan van een stad, met ook integratie van menselijke waarden in de bouwkunst (Bekkers, p. 113). Ook landschapsarchitecten gingen weer met aandacht voor het organische aspect van groen en natuur en met lossere vormen werken. *Park Merenwijk* (15 hectare in 1998, gestart in 1972) is daar volgens Bekkers een duidelijk voorbeeld van (p. 114). Het ligt bovendien centraal in de wijk en was al gerealiseerd vóór het noordelijke deel van de wijk van start ging. In dit park begon respect voor het historisch gegroeide karakter van het landschap serieus een rol te spelen, wat leidde tot behoud van de lage gronden met waterpeil en van de oude met wilgen beplante Broekweg (een fiets- en voetpad). Wel moest de oude vervallen boerderij worden gesloopt, al bouwde men de kinderboerderij (ook een centrum voor natuureducatie) op dezelfde plek. Samen met de hoogteverschillen door de in het park geïntegreerde voormalige vuilstortplaats zorgt dit alles voor *“een beeld dat duidt op een volledige terugkeer naar de Engelse landschapsstijl”* (p. 115). De Gids (p. 341) omschrijft het als *“een landschappelijke aanleg met veel gebogen paden en waterpartijen”*.

De realisatieperiode van het *Stevenspark* (in 1998, ca. 8 hectare) valt min of meer samen met die van Polderpark Cronesteyn. Het ontwerp dateert uit 1982, de aanleg startte in 1983 en in 1988 was het klaar. Dit park bevat sportvoorzieningen en heeft een sterk ecologisch karakter. Het heeft meerdere eilanden die door bruggen met elkaar zijn verbonden en heeft een dierenweide en schooltuinen omringd door inheemse beplanting. Later kwam er nog een grote waterspeelplaats. De Gids (p. 344) omschrijft het als een park met *“een functionele inrichting en volgens ecologische ideeën beheerd”*.

Vanwege de sterke opkomst van openlucht recreatie en de oprukkende verstedelijking kwamen groene recreatieparken langs stads- en bebouwingsranden (weer) in beeld. Tot in de 19^e eeuw was dat ook belangrijk geweest, maar toen ging het om recreatie langs de buitensingels, de 'stadswandelingen'. Door provinciaal en gemeentelijk beleid werden daarom ook oude wandelpaden en wegen langs de Vliet en het Rijn- en Schiekanaal in ere hersteld – tenzij deze waren verdwenen, zoals het voetpad van de vroegere Roomburgerlaan – zodat nu de polders aan de overkant van het kanaal veel toegankelijker werden voor Leidse fietsers en wandelaars en voor recreanten uit de omgeving. De aanleg van de fiets- en voetbrug naast de spoorbrug in 1989 verbond overigens het

gebied pas echt goed met de stad. In de jaren '60 ging het bij plannen voor recreatieparken buiten de binnensteden echter vaak om terreinen die geschikt waren voor massarecreatie en georganiseerde sporten waar men met de auto heen kon.

4.5 Leidse praktijkvoorbeelden bij parkwaardering: Leidse Hout en het Kooipark

Inzicht in de Leidse criteria en werkwijze bij het waarderen van parken kan worden verkregen uit de waarderingen van eerdere Leidse parkmonumenten, namelijk de Leidse Hout (ca. 18,5 hectare, sinds 2009) en het Kooipark (ruim 1,5 ha, sinds 2013). Bij het kleine Kooipark is alleen het park als geheel een monument geworden, maar bij de Leidse Hout geldt dat ook voor allerlei onderdelen. In totaal gaat het daarbij om ca. veertien monumenten, waaronder ook enkele complexen (alles van ontwerper K.C. van Nes resp. stuwen, duikers, etc.)²⁷. Van al deze monumenten is in het Erfgoedregister van de gemeente een 'Redengevende beschrijving' aanwezig, een vereiste bij de aanwijzing tot monument. Slechts één van die monumenten dateert van vóór de oprichting van het park, namelijk een 500-roedenpaal van de stad Leiden uit waarschijnlijk 1760.

Andersom kunnen deze Redengevende beschrijvingen ook dienen als voorbeelden van de eisen die de gemeente Leiden aan (park)monumenten stelt en aldus helpen bij het opstellen van die beschrijvingen voor Polderpark Cronesteyn. In Bijlage A en B zijn daarom Redengevende beschrijvingen van beide parken opgenomen; die van de Leidse Hout betreft alleen die van het park als geheel, ofwel "het wandelpark, het bospark en het sportpark". Beide Redengevende beschrijvingen zijn zeer uitgebreid en beslaan als gedownload pdf vier pagina's. Hieronder is van beide een selectie uit de alinea's met de waardering weergegeven.

Uit de Waardering van de Leidse Hout (registratienummer 1619):

"Het volkspark de Leidse Hout en het bijbehorend bospark is van algemeen belang vanwege de cultuurhistorische waarde, vanwege de landschapsarchitectuurhistorische waarde, vanwege de stedenbouwkundige waarde, vanwege de grote mate van gaafheid en vanwege de zeldzaamheidswaarde."

Elk van deze waarden wordt toegelicht (zie Bijlage A). Voor de rest omvat de Redengevende beschrijving paragrafen voor inleiding, aanleg en ontwikkeling, en omschrijving. Het park is overigens als gevolg van financiële en andere problemen niet geheel volgens het oorspronkelijk ontwerp gerealiseerd. Zeker bij grotere parken, waaronder Polderpark Cronesteyn, is dat ook eerder regel dan uitzondering. Bij criteria als gaafheid en authenticiteit is dus voorzichtigheid geboden als men het eerste plan met bijbehorende planbeschrijving als vertrekpunt neemt.

Uit de Waardering van het Kooipark (registratienummer 1748; afb. 4.7):

"Het Kooipark heeft een hoge cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarde", waarna beide ook worden toegelicht (zie Bijlage B). Deze Redengevende beschrijving heeft een iets andere opzet en indeling, en geeft ook een indruk van de toenmalige situatie en staat van het park, namelijk: "Het huidige park telt flink wat bomen [maar] er is slechts een tiental bomen dat 50 tot 55 jaar is, de rest is veel jonger. [...] Opvallend is dat er nu ook behoorlijk wat exoten in het park staan. Er bestaat weinig relatie tussen de huidige bomen en de oorspronkelijke aanleg en zichtassen van het park. [...] Binnen het park is een redelijk overzicht mogelijk, maar de diagonale zichtassen worden door de vele bomen verzwakt. [...] Ook het zicht vanaf de randen is niet eenduidig [...]. Het park heeft een rommelige indruk. Dit als gevolg van de willekeurige locatie van bomen, het verschil in de manier waarop de randen zijn vormgegeven, de weinig gearticuleerde toegangen en vanwege het toegepaste straatmeubilair."

²⁷ <https://www.erfgoedleiden.nl/collecties/erfgoedregister/zoek-monumentenregister/?mode=gallery&view=table&q=Houtlaan&rows=1&page=4>

Afb. 4.7 Ontwerpschets 1920: Archief Leiden, PV_PV1345.3 en foto van het Kooipark
Foto: https://nl.wikipedia.org/wiki/Kooipark#/media/Bestand:Kooipark_Leiden_Toegang.jpg

Desondanks is het wel een gemeentelijk monument geworden, zij het dat dit park *na* de aanwijzing tot monument (in 2013) in 2014 weer volgens het oorspronkelijke ontwerp is ingericht, zo blijkt uit een interview met toenmalig wethouder J.J. de Haan op 21-10-2013.²⁸ De aanwijzing tot monument vloeide dan ook primair voort uit de wens – in dit geval van de *Vereniging tot Behoud en Bescherming van het Kooipark* - om het park weer in haar oorspronkelijke staat te brengen. In feite was het park dus ten tijde van de aanwijzing niet zo gaaf of authentiek als de aanwijzing suggereert.

Maar ook kwam een andere factor bij de aanwijzing tot monument in de Redengevende beschrijving naar voren. Dit betreft de grote betrokkenheid van de buurtbewoners door de tijd heen, want deze *“waren altijd erg betrokken geweest bij park, dit bepaalt eveneens de hoge waarde. In het park werden en worden evenementen en activiteiten voor en door de buurt georganiseerd. Vanwege het geringe oppervlak hebben de bewoners onderling steeds naar een compromis moeten zoeken voor het juiste gebruik en de juiste inrichting. Door deze buurtparticipatie is het park een levend, steeds veranderend geheel geworden. De herinrichting en reconstructie van 2012-2013 vormt een onderdeel van deze waarde en voegt daar aan toe dat het oorspronkelijk concept weer beleefbaar wordt”*.

Bij het Polderpark kan zoets ook aan de orde zijn, want daar speelde sinds 1983 eerst de (Begeleidings-)commissie Polderpark Cronesteyn een niet geringe rol bij keuzes en beslissingen. Later gebeurde dit vanuit de door Evert Cornet zelf opgerichte Vereniging Vrienden van Polderpark Cronesteyn, inmiddels de Stichting Groen Cronesteyn. Deze vormt al sinds jaar en dag samen met nog een aantal andere gebruikersgroepen de Klankbordgroep Polderpark Cronesteyn. En net zoals bij het Kooipark zijn het betrokken burgers geweest – hier in de vorm van de Stichting Groen Cronesteyn – die in 2021 actie hebben genomen voor een beschermde status voor Polderpark.

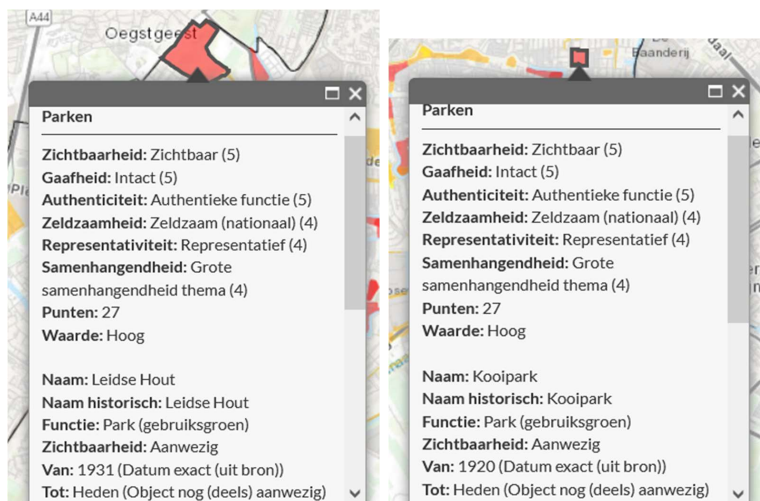
Leidse cultuurhistorische waarderingscriteria voor parken

Ook de waarderingscriteria in de Cultuurhistorische waardenkaart bij ELO kunnen helpen, inzicht te verkrijgen in de criteria voor de waardering van (oudere) parken. De ELO-criteria voor beide parken zijn opgenomen in afb. 4.8, als uitsneden uit de digitale waardenkaart (eveneens te vinden op <https://www.erfgoedleiden.nl/onderzoek>). De door ELO toegepaste criteria zijn zichtbaarheid, gaafheid, authenticiteit, zeldzaamheid, representativiteit en samenhangendheid. Per element zijn er ook beschrijvende gegevens opgenomen. Naast degene in afb. 4.8 zijn dat

- Beschrijving,
- Nauwkeurigheid,

²⁸ <https://oud.sleutelstad.nl/2013/10/21/kooipark-in-leiden-wordt-gemeentelijk-monument/> ; zie ook <http://www.vbbk.nl/index.php>

- Literatuur,
- Literatuur toevoeging,
- Bron geometrie.

Afb. 4.8.a Waardering Leidse Hout bij ELO 4.8.b Waardering Kooipark bij ELO

Bescherming van het cultuurlandschap in de Leidse Hout via het bestemmingsplan

Bij de Leidse Hout bestaat het 'landschap' met name uit het ontwerp, al zijn er ook oude cultuurlandschappelijke elementen. De belangrijkste daarvan is de Groene Mareldijk, die door het park heen loopt. Via de monumentale status van het park als geheel – zie Bijlage A (nr. 1619) is dit onderdeel beschermd, gezien de uitspraak in de Redengevende omschrijving: *“Beschermd zijn de structuur en aard van de aanleg van het volkspark de Leidse Hout. Beschermd is eveneens het gedeeltelijk binnen het park gelegen en gedeeltelijk aan het park grenzend deel van de Groene Mareldijk en het ten noordoosten van de Groene Mareldijk gelegen bospark.”* Ook de deels oude sloten zijn beschermd, zij het minder expliciet: *“Het oorspronkelijke ontwerp is echter nog steeds voor een belangrijk deel terug te vinden in het huidige park. Het park wordt doorsneden door vele afwateringssloten met hier haaks op liggende dwarsloten, die voor een deel zijn voorzien van schuifuitlaten. De sloten zijn er voor de waterhuishouding van het grotendeels laag gelegen, natte terrein, maar zijn tevens belangrijke onderdelen in de structuur van het wandelpark.”* Ook in een ander onderdeel van het park worden op vergelijkbare manier andere nog bestaande sloten genoemd, met als opmerking dat dit een overblijfsel is van de oorspronkelijke structuur. Wat niet beschermd wordt soms expliciet benoemd.

Op de bestemmingsplankaart komen nooit monumenten voor, want die worden geacht bekend te zijn. Wel kunnen ze in de Toelichting voorkomen. In het Bestemmingsplan Leiden Noordwest uit 2012/2013 is dat ook te zien, want de Leidse Hout als geheel heeft alleen de bestemming 'Groen' (volgens artikel 8), dat wil zeggen dat de gronden zijn bestemd voor:

- groen, water, speelvoorzieningen en voet- en fietspaden;
- een muziekpaviljoen, uitsluitend ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van groen - muziekpaviljoen';
- evenementen, uitsluitend ter plaatse van de aanduiding 'evenemententerrein';
- terrassen, uitsluitend ter plaatse van de aanduiding 'terras';
- nutsvoorzieningen.

De Groene Marewijk daarentegen heeft een Dubbelbestemming Cultuurhistorische waarde (artikel 22), wat betekent dat deze is “bestemd voor de bescherming van de cultuurhistorische waarden”. Dit betekent dat “*bouwwerken en werken, geen bouwwerken zijnde, slechts mogen worden opgericht en uitgevoerd indien en voor zover de belangen van deze waarden dit toestaan, tenzij deze waarden in de bestaande situatie al zijn aangetast*”.

Potentiële parkmonumenten in Polderpark Cronesteyn en hun huidige bescherming

In Polderpark Cronesteyn zijn evenals in de Leidse Hout objecten aanwezig die geschikt lijken voor een monumentenstatus. Sommige daarvan hebben op dit moment al een beperkte beschermde status via het Bestemmingsplan (BP). Verder zijn er ook in het Polderpark objecten die er al vóór de stichting tot park waren – en groter in aantal dan in de Leidse Hout - en objecten die deel uitmaken van het parkontwerp. Echte landschappelijke elementen zijn hier buiten beschouwing gebleven (zie daarvoor verderop). Relevante objecten in het Polderpark zijn:

- boerderij Cronesteyn (Cronesteyn 1); nu met bouwaanduiding ‘karakteristiek’ in het BP 2013
- de Stochemhoeve (Cronesteyn 3); nu met bouwaanduiding ‘karakteristiek’ in het BP 2013 (is in 2007 herbouwd, maar vergelijk de muziektent in de Leidse Hout: deze was in 1944 afgebroken, maar kreeg in 1996 een nieuwe muziektent, nu als deel van het park een monument).
- de gerestaureerde tuinschuur in het Schooltuin-deel
- de bijenstal, het in 1982 als eerste gerealiseerde nieuwe gebouw
- het activiteitscentrum/informatiecentrum annex theehuis: ontwerp uit 1995 van kunstenaar Krijn Giezen en architect Jan Overbeek uit 1985, gerealiseerd in 1996
- de “Winterkamer”, als enig overgebleven deel van het kunstproject Broei van Krijn Giezen uit 1989, gerealiseerd in 1994
- de hooiberg, afkomstig van de Stochemhoeve, zij het later aangepast
- de kleigeisers, een project uit 1997 van de jonge kunstenaarsgroep Maartse Buien. Met behulp van een windmolen – tevens een aandenken aan de eerste poldermolen in Zuidelijk Holland, in 1408 in Cronesteyn gebouwd – vloeit water over dit stuk drassige weide.
- de kasteelgracht (of bij ‘Landschap’?)
- bruggetjes, vlonder, knuppelpad e.d. (vergelijk de Leidse Hout)

Daarnaast zou ook het cultuurhistorisch landschap onder de paraplu van het park kunnen worden beschermd.

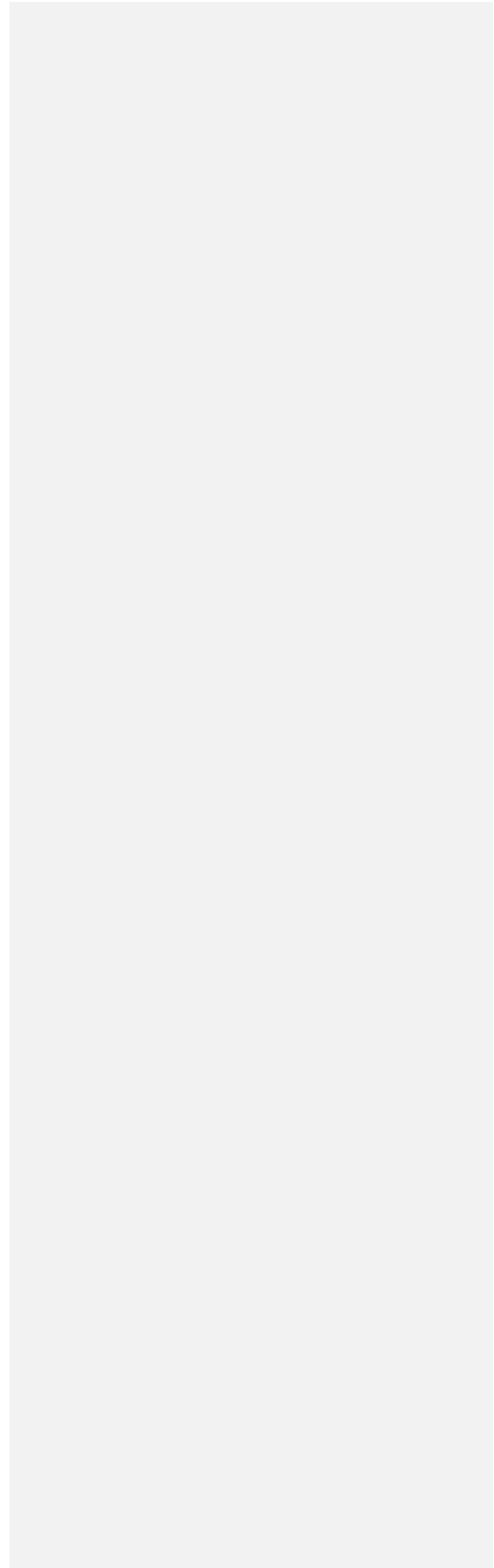
4.6 De gebruikswaarde en beleving(swaarde) van parken

In par. 4.3 kwam als criterium voor de bepaling van de waarde van een park ook de *gebruikswaarde* van een park naar voren, in een brochure uit 2012 van de Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE). Zij stellen daarin dat er weinig discussie over de maatschappelijke waarde van groen is (p. 21): “*Vrijwel iedereen vindt de aanwezigheid van groen in de directe omgeving belangrijk. Het verhoogt de kwaliteit van wonen en werken. Vaak gaat het over belangen als gezondheid, leefbaarheid en recreatie. Groen levert een belangrijke bijdrage aan een beter milieu door vermindering van CO₂, fijnstof en geluidsoverlast, en door waterberging. De positieve effecten op de gezondheid zijn een indirect economisch voordeel.*” Zij gaan er verder kort op in samenhang met de *recreatie en recreatiemogelijkheden* en de eventuele rol en het belang van de *economische gebruikswaarde*. Via recreatie komt ook het belang van de *beleving* in beeld, evenals *educatie*.

De andere brochure met richtlijnen voor onderzoek aan groen erfgoed uit 2012 noemt alleen de *gebruiksgeschiedenis* als aspect in de waardering. Merkwaaardig genoeg ontbreekt de *beleving* in deze brochure geheel. De oorzaak is mogelijk dat de laatste brochure door tuinhistorische specialisten is gemaakt, terwijl de RCE ook met de maatschappelijke aspecten van erfgoed rekening moet houden. Participatie in allerlei fasen van erfgoed is daarbij een belangrijke factor geworden. Met name beleving (altijd door burgers) is dan ook al geruime tijd een belangrijk criterium bij de waardering van

landschap en erfgoed. Het criterium 'beleving' ontbreekt echter ook bij de cultuurhistorische waardenkaarten van Leiden bij ELO, zoals afb. 4.8 laat zien. Daarmee heeft men duidelijk een kans laten liggen.

Gebruik en beleving van parken komen meer algemeen aan de orde in hoofdstuk 8, bij Recreatie.

5. Het Polderpark: als cultuurhistorisch landschap bij de gemeente

Cultuurhistorie omvat veel meer dan cultuurhistorische landschappen, maar deze laatste zijn een kernpunt in het Polderpark, die nu bovendien – zoals verderop is te zien - slechts beperkt beschermd zijn.

De aanpak van onderzoek van cultuurhistorische landschappen die is gericht op cultuurhistorische inventarisaties en waarderings dateert uit de jaren '70. Toen waren dankzij de ruilverkavelingen veel oude landschappen dermate aangetast, dat alleen inventarisaties van losse landschapselementen inzicht konden geven in wat nog van de oude landschappen resteerde (afb. 5.1). De destijds voorgestane landschapsparken (zie par. 4.2) waren dan ook bedoeld om nog bestaande gave oude landschappen tegen (verdere) aantasting te beschermen. Ook bij latere selecties van waardevolle landschappen in de jaren '80 en '90 en in het Belvederebeleid van 1999-2009 ging het daar in essentie om.

Meer recent is dat op enkele manieren veranderd. Zo is de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) bij het selecteren van waardevolle gebieden uit de Wederopbouw juist uitgegaan van toen ontstane landschappen, zoals ruilverkavelingslandschappen. Maar ook is het denken in het vakgebied en in het beleid – zeker het rijksbeleid – aangevuld met nieuwe ideeën voor de omgang met cultuurhistorische landschappen. Dit verander(en)de denken komt in hoofdstuk 6 ter sprake. Daarbij gaat het inmiddels vaak eerder om de term 'erfgoed' dan om de term 'cultuurhistorie'.

Afb. 5.1.a. Affiche uit 1946 van de overheid om boeren en tuinders aan te sporen tot ruilverkaveling;
5.1.b Veranderde landschapsindeling voor (1946) en na (1962) de ruilverkaveling op Walcheren
<https://kennis.cultureelerfgoed.nl/index.php/Ruilverkaveling>

In dit hoofdstuk gaat het om de wijze waarop *de gemeente Leiden* met cultuurhistorische landschappen omgaat. Daarin staan de gemeentelijke cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaarten voorop, een nogal traditionele benadering dus. Of deze kaarten ook een officiële status hebben - of eigenlijk vrijblijvend zijn - is overigens de vraag, een aspect dat in hoofdstuk 9 aan de orde komt. Mede daarom omschrijf ik het vaak als de cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaart bij Erfgoed Leiden e.o., ofwel ELO.

Dit hoofdstuk bespreekt eerst de gemeentelijke cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaart van het Polderpark bij ELO (par. 5.1), gevolgd door dezelfde kaarten voor de drie andere Leidse

parken uit die periode, namelijk het Stevenspark, Park Merenwijk en Park Kweeklust (par. 5.2). In par. 5.3 komt een ‘analoge’ cultuurhistorische kaart van het Polderpark aan de orde. In par. 5.4 wordt ingegaan op de huidige bescherming van het Polderpark bij de gemeente Leiden. Par. 5.5 gaat over de situatie met de ‘bevroren’ cultuurhistorische kaarten bij ELO en over hetgeen de Erfgoednota 2014-2020 in dat opzicht over die kaarten zei. In Par. 5.6, tenslotte, komen onderwerpen voor een mogelijke historische gebiedsbeschrijving over het Polderpark aan de orde.

Cultuurhistorische kaarten op regionaal, provinciaal en rijksniveau komen in hoofdstuk 6 aan bod.

5.1 Het Polderpark in de Cultuurhistorische atlas van Leiden

De zgn. *cultuurhistorische atlas* resp. de *cultuurhistorische waardenkaart* van Leiden bij ELO²⁹ zijn typische resultaten van de hiervoor bedoelde cultuurhistorische inventarisaties en waarderingsen, al zijn er de nodige variaties in. De uitgangspunten, criteria, inhoud en doelen lopen dus vaak uiteen. Daarvoor bestaan geen echte standaarden, hoewel de RCE daar wel pogingen toe heeft gedaan.

Inventarisaties worden vaak primair aan de hand van kaarten gedaan, op basis van een vergelijking van hoe het gebied in kwestie er vroeger en nu op kaarten uitziet. Bij de inventarisatie voor de ELO-kaart is dat door de drie betrokken externe bureaus ook gedaan, zo blijkt uit de algemene toelichting, al gebruikten ze soms ook een andere bron.

Hoewel juist waarderingsen vrijwel uitsluitend een zaak van professionals zijn – vaak ‘van elders’ – is dat in dit geval door ELO gedaan. Meer recent heeft ook de (ruimtelijke en gevoelsmatige) beleving zijn intrede gedaan, waarbij het gewoonlijk om een onderscheid in een hoge, middel en lage beleving van bewoners en bezoekers gaat. Bij de kaarten van ELO is dat echter achterwege gebleven (vergelijk afb. 4.8). Verder werken in de laatste decennia lokale kenners ook vaak aan de inventarisaties mee en ziet men deze als een belangrijke informatiebron, dus ook dat is een aandachtspunt bij het bekijken van de kaarten.

5.1.1 De inventarisatiekaart bij ELO

In afb. 5.2 zijn de uitsneden van de inventarisatiekaart en de waardenkaart voor het Polderpark opgenomen³⁰. Bij beide kaarten heeft men, afgaand op de kaarten en de toelichting, naar volledigheid gestreefd, dus ‘alles’ wat nog aanwezig is van het vroegere landschap zou op de kaarten moeten staan. Op een basaal niveau lijkt dat ook aardig gelukt, zoals bijvoorbeeld de opgenomen slootjes, paden, kreken laten zien. Wel bleken er nog wat dingen op dat niveau te ontbreken. De rode lijntjes op de inventarisatiekaart zijn eigen aanvullingen.

Eerder kwam al naar voren dat het uiterste jaar waarvan men elementen ‘meenam’ 1968 was, de reden ook dat het Polderpark niet als park op de kaart staat. In principe is de inventarisatiekaart (links) tevens het vertrekpunt voor de waardenkaart (rechts). Vergelijking van de kaarten onderling laat echter zien dat er links soms langere lijnen op de kaart staan dan rechts. Dat blijken inmiddels verdwenen delen te zijn van die lijnen, die daarom ontbreken op de waardenkaart. De waardenkaart richt zich dus in principe op wat nog daadwerkelijk aanwezig is. Helaas klopt ook dat niet overal, want rechtsonder op de ELO-waardenkaart lopen een (nog deels bestaande) poldersloot en een (verdwenen) pad naar de Meerburgerwetering, die echter al sinds de aanleg van de A4 rond 1955 is afgesneden van het Polderpark. Maar in het algemeen geldt dus dat wie wil weten wat er nog aanwezig is, beter kan kijken naar de waardenkaart, temeer omdat het informatievenster bij elk element ook de beschrijvende informatie laat zien.

²⁹ Zie <https://www.erfgoedleiden.nl/onderzoek>

³⁰ <https://www.erfgoedleiden.nl/>, te vinden onder ‘Onderzoek’ op ‘Erfgoed in kaart’

Groen Begraafplaatsen	Groen Landgoederen	Industrieel erfgoed Industrieel erfgoed	Infrastructuur Wegen	Waterstaat Havens	
Groen Bleek/Raam/Warmoes	Groen Parken	Religieus erfgoed Religieus erfgoed	Objecten Openbare ruimte	Waterstaat Overkluisingen	
Groen Bomenrij	Groen Sportparken	Infrastructuur Bruggen	Objecten Molens	Waterstaat Sluizen en duikers	Waterstaat Waterlopen
— Aanwezig — Verdwenen		Infrastructuur Spoorlijnen	— Aanwezig — Verdwenen	— Aanwezig — Verdwenen	Wederopbouw Wederopbouw
Groen Hofjes	Groen Tuinen	— Aanwezig — Verdwenen	Waterstaat Dijken	Waterstaat Vijvers	— Groen — Stedenbouw — Water

Hoog Middel Laag

Afb. 5.2 Het Polderpark in de cultuurhistorische atlas Leiden van ELO, (a) links de inventarisatie (met in rood correcties qua slootjes), (b) rechts de waarden. De legenda is bij beide kaarten hetzelfde, maar bij de waardenkaart is deze aangevuld met een onderscheid in de hoogte van de waarden.

Informatie via de kaart en via informatievensters

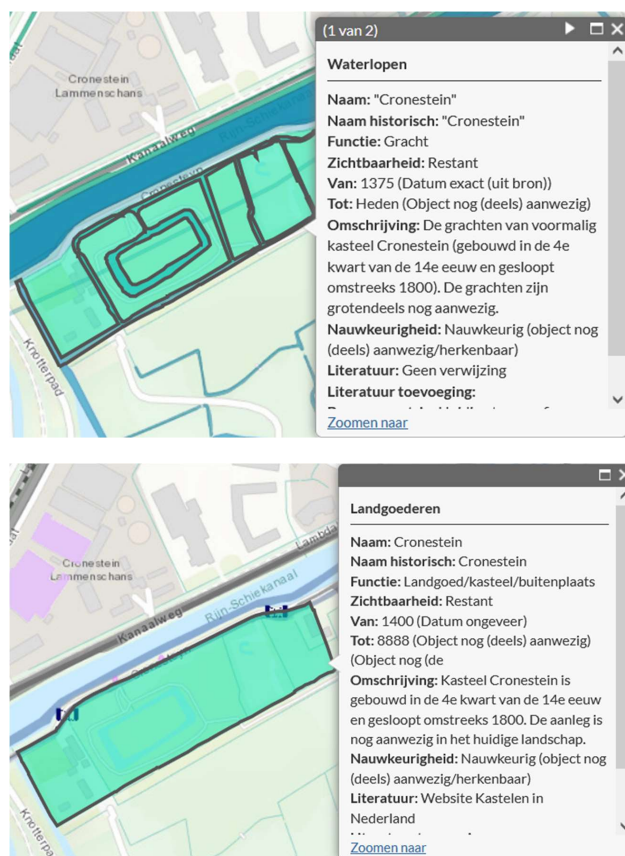
De inventarisatiekaart zelf biedt al het een en ander aan informatie over wat in het Polderpark aanwezig is via de locaties op de kaart en de categorieën van objecten met hun kleuren en vormen. Voor meer informatie moet men de elementen op de kaart aanklikken, waardoor een extra informatievenster verschijnt. In afb. 5.3 is dat gedaan voor het kasteelterrein, met in afb. 5.3.a het geheel aan waterlopen in dat terrein, en in afb. 5.3.b het kasteelterrein zelf (via de categorie 'landgoederen').

'Rammelende informatie'

Beide beschrijvingen zijn inhoudelijk vrijwel identiek, maar 'rammelen' allebei qua informatie. Zo neemt men gewoonlijk het eerst bekende bestaan van een object als vertrekpunt, wat dan tot uiting komt in zowel 'Van' als in de omschrijving. De informatie bij het kasteel suggereert dat het begon met een kasteel eind 14^e eeuw. Dat klopt echter niet, want er stond rond 1300 al een versterkt huis

(wat vermoedelijk eerst een boerderij was). In ca. 1390 worden de grachten voor het eerst in de archieven genoemd. Een echt kasteel kwam er mogelijk pas rond 1600, na de sloop in 1574 en het beleg van Leiden. Pas toen ging het ook Cronesteyn heten.

Afb. 5.3 De kasteelstrook van Cronesteyn in twee aparte elementen, als 'landgoed' en als 'waterlopen'

Over de grachten en sloten op het kasteelterrein is verder weinig bekend. Hoewel de binnenste en buitenste grachten vermoedelijk grotendeels ongewijzigd zijn gebleven, veranderden sloten binnen het terrein wel af en toe. Dat gebeurde in elk geval tussen 1875 en 1965, zo blijkt uit vergelijkingen van topografische kaarten, maar ook in eerdere tijden, blijkens afb. 5.4.a, met de (mogelijke) situatie op een kaart uit 1615 van het Hoogheemraadschap van Rijnland, en afb. 5.4.b op de kadastrale kaart uit 1832. In 1615 waren overigens de twee boerderijen bij het kasteel al lang aanwezig, hoewel deze op de kaart uit dat jaar ontbreken. Aangezien ELO het gehele kasteelterrein op de kaart aangeeft, zou het noemen van de boerderij binnen de buitenste grachten gelegen boerderij ook relevant en zeker interessant zijn geweest.

Een en ander beïnvloedt ook de waardering, die voor beide objecten nu 'middel' is (zie afb. 5.2). Niet direct bij het kasteelterrein – tenzij daar nog andere dingen aan de hand zijn die ook een andere licht op de situatie werpen - maar wel bij de 'waterlopen'. Want wat is de referentiesituatie, als de waterlopen af en toe veranderen? 'Deels intact' is dan een merkwaardige beoordeling.

Afb. 5.4.a Kasteelterrein Cronesteyn op kaarten van het Hoogheemraadschap van Rijnland uit 1615 (nr. A-4075); 5.4.b Op de kadastrale kaart uit 1832

Het belang van juiste en volledige informatie

Correcte en op hoofdzaken volledige informatie over de objecten is om verschillende redenen belangrijk, namelijk:

- Voor kaartgebruikers die meer van het gebied willen weten
- Voor de onderbouwing van de toegekende waarden (die anders al snel onduidelijk is)
- Voor voldoende vertrouwen in de kaarten om ermee te werken, in dit geval de mogelijkheden voor een beschermde status voor het Polderpark.

De informatie bij de ELO-cultuurhistorische kaarten lijkt niet echt aan deze eisen te kunnen voldoen. Bij het kasteelterrein valt de rammelende informatie ook al snel op, omdat er al veel informatie over het kasteel ten tijde van het maken van deze kaarten voorhanden was, zoals die in het boek van Ed van der Vlist uit 2004 over Polderpark Cronesteyn.

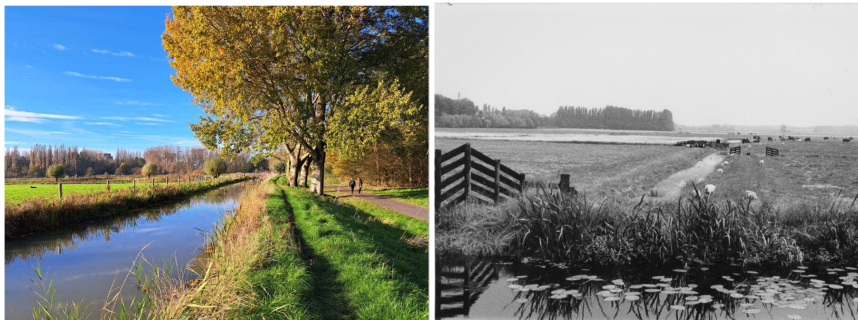
Kades en het visuele landschap

Hoewel minder belangrijk voor het doel hier – maar wel voor het aantrekken van bezoekers – kan het scheppen van een juist beeld van het feitelijke (*visuele*) landschap ook relevant zijn. Dit speelt een rol bij de informatie over de kades aan weerszijden van de Mallesloot (zie afb. 5.2.a). Kaden horen in een polderlandschap vaak bij de weinige dingen die duidelijk boven het maaiveld uitsteken. Zo staan de kades aan weerszijden van de Mallesloot (rechtsboven op de kaart, bij het Boerenpad) met hun vroegere ligging op de kaart en van zowel de Mallesloot als de kades is nog een deel aanwezig (zie afb. 5.5.a). Volgens het informatievenster zijn de kades echter ‘verdwenen’. Dat zou de Mallesloot visueel reduceren tot een gewone, zij het wat brede sloot. Het was echter tot zeker 1878 – toen de spoorlijn werd aangelegd – de ‘scheysloot’ van de Kleine Cronesteynse- of Knotterpolder en de Meerburgerpolder ten noordwesten ervan; vandaar de kades. Later werd de spoorlijn de grens. Gewoonlijk was zo’n scheysloot overigens al eerder de grens tussen verkavelingen of ontginningen, al dan niet met kades. De functie van de Mallesloot als poldergrens is inderdaad onderkend in de omschrijving bij het element, namelijk: “De Mallesloot vormt de grens tussen de Room- of Meerburgerpolder (1701) en de Kleine Cronesteynse- of Knotterpolder (1660~~26~~)”. Ik heb ‘1660’ gecorrigeerd in ‘1626’ omdat toen de polder werd gevormd (uit vier kleine poldertjes, wat ook zinvolle informatie zou zijn geweest).

Ensembles en de samenhangen tussen de slootjes

De vele slootjes (zie afb. 5.2; zie ook afb. 5.5.b) zijn een ander aandachtspunt bij de kaarten van het Polderpark. De kaarten laten zien dat deze in groepjes voorkomen – meer concreet: als deel van verkavelingseenheden - dus zou het logisch zijn als die samenhang ook via de kaarten, met uitleg, zichtbaar wordt gemaakt. Temeer omdat bij elkaar gelegen elementen niet noodzakelijkerwijs met elkaar samenhangen en ook uit totaal verschillende perioden kunnen zijn. Bij het kasteelterrein was de samenhang tussen die twee bijbehorende elementen overduidelijk: ze hebben allebei betrekking op hetzelfde gebied op de kaart en ze noemen allebei kasteel Cronesteyn. Naast het kasteelterrein

zijn het met name die verkavelingseenheden die het landschap vormen, dus zijn ze essentieel. Komt dat ook in de informatie bij de slootjes tot uiting?

Afb. 5.5.a Mallesloot met hoge kade(n) (13-11-2022) 5.5.b Kavelsloot in 1983 (NL-LdnRAL_PV_PV5114.12)

De meeste sloten hebben als omschrijving “Sloot behorende tot de oorspronkelijke indeling van de kleine Cronesteinse- of Knotterpolder” (waarbij de ‘k’ in ‘kleine’ overigens ‘K’ moet zijn, want onderdeel van de naam). Bij een enkele sloot is iets meer informatie aanwezig (zoals ook bij de Mallesloot, zie hiervoor), namelijk:

- “Sloot in de Kleine Cronesteinse- of Knotterpolder (1660-1978) die in verbinding staat met de Roomburger Wetering. Een deel van de sloot diende als buitengracht van Kasteel Cronenstein (gebouwd in de 4e kwart van de 14e eeuw en gesloopt omstreeks 1800)”,
- “Afwateringssloot van de Knottermolen”,
- “Water rondom de Knottermolen (1684-1931)”,
- “Afwatering naar de Meerburgerwetering”

Dit alles klopt grotendeels en biedt aldus de mogelijkheid – na aanklikken van alle waterlopen – om het een en ander van de waterlopen en hun functies te weten te komen. Wat niet klopt in de omschrijvingen – en daarmee in het aldus ontstane beeld van dit gebied – wordt echter ook duidelijk. Zo zou een bepaalde sloot dienen voor de afwatering naar de Meerburgerwetering. Vermoedelijk was dat vóór 1626 inderdaad het geval, het jaar waarin de Kleine Cronesteinse- of Knotterpolder ontstond door samenvoeging van vier kleine poldertjes (de kasteelstrook kwam er pas in 1665 bij), maar sinds die samenvoeging gebeurde dat voor de gehele polder naar de Vrouwenvaart. En passant blijkt dat de genoemde jaartallen in deze beschrijvingen ook niet altijd juist zijn; vandaar dat enkele jaartallen zijn gecorrigeerd. Het juiste jaar of de juiste periode is niet per se belangrijk voor elk element op zich, maar is dat vaak wel voor de rol van de elementen en hun onderlinge relaties in het historische verhaal van een gebied.

Alleen de polder relevant, niet de verkavelingen en ontginningen?

Bij het voorgaande komt dat de sloten en slootjes – afgezien van die ene langs het kasteelterrein – alleen met de polder in verband zijn gebracht. De ontstaansachtergrond komt in het geheel niet ter sprake. Toch is het bij sommige sloten relevant – en interessant – om te weten dat het oude kreken zijn, en dat deze ook de grenzen tussen de verkavelingseenheden vormen. De hoofdstructuur van het gebied was er dus al toen het nog ‘wildernis’ was, voordat het gebied dankzij de ontginningen in gebruik werd genomen. De slootjes zijn het resultaat van de ontginningen in elk deel van het gebied. Hoe dit vermoedelijk verliep wordt beschreven in par. 5.6.

Er lijken dus nogal wat kansen te zijn gemist wat betreft de informatie over het nog steeds aanwezige oude cultuurhistorische landschap in het Polderpark. Dit werkt echter door in de waardering van het cultuurhistorische landschap, want individuele slootjes zijn er in Nederland zoveel, dat een enkel

slootje nooit een hoge waardering krijgt. Bij verkavelingen ligt dat nog wel eens anders, zeker als het bijzondere verkavelingen zijn.

5.1.2 De waardenkaart bij ELO

De waarderingscriteria van ELO kwamen al in afb. 4.8 naar voren, met betrekking tot de parken de Leidse Hout en het Kooipark. Deze criteria zijn zichtbaarheid/herkenbaarheid, gaafheid, authenticiteit, zeldzaamheid, representativiteit en samenhangendheid.

Enkele decennia geleden speelden bij deze professionele criteria ook ouderdom en informatiewaarde vaak een rol. Ouderdom verviel als waarderingscriterium omdat dat de keuze voor een bepaald ontstaanstijdstip- of periode als referentie impliceert, terwijl er vaak al allerlei ontwikkelingen waren geweest. Dit probleem kwam al naar voren bij de sloten in het kasteelterrein (zie boven). De rol van de ouderdom bij de voorselectie van elementen bleef wel bestaan: omdat bij het maken van de kaarten bij ELO rond 2013 de maximale leeftijdsgrens op het jaar 1968 was gesteld, bleven parken van na 1968 bij de kaarten buiten beschouwing, zo ook Polderpark Cronesteyn.

Informatiewaarde is meer inhoudelijk gericht, want daarbij gaat het om vragen als 'wat vertelt dit element/gebied over de geschiedenis van het landschap, plek of streek?'. En hoe belangrijk is het in dat opzicht?

Vanuit deze optiek is hier naar de omgang met de gebruikte waarderingscriteria gekeken. Al direct valt op dat bijna alles een middelhoge waarde heeft, ook de kasteelstrook (zie afb. 5.2.b) Afb. 5.6 laat zien waarop die waardering van de kasteelstrook zijn gebaseerd. Die waardering is enigszins merkwaardig, want de kasteelstrook wordt gewoonlijk hoog gewaardeerd (zie bijvoorbeeld de provinciale cultuurhistorische kaarten in par. 6.2). Qua beleving scoort deze zeker in het algemeen hoog. Een middelhoge waardering is helaas een potentiële bedreiging voor verkrijging van een beschermde status van het Polderpark. Waarop is die waardering dan gebaseerd? Hoe juist is deze?

Landgoederen	Waterlopen
Zichtbaarheid: Goed herkenbaar (3)	Zichtbaarheid: Goed herkenbaar (3)
Gaafheid: Redelijk intact (3)	Gaafheid: Redelijk intact (3)
Authenticiteit: Authentieke structuur (3)	Authenticiteit: Authentieke structuur (3)
Zeldzaamheid: Zeldzaam (lokaal) (3)	Zeldzaamheid: Zeldzaam (internationaal) (5)
Representativiteit: Redelijk representatief (Leids) (3)	Representativiteit: Redelijk representatief (Leids) (3)
Samenhangendheid: Grote samenhangendheid thema (4)	Samenhangendheid: Grote samenhangendheid thema (4)
Punten: 19	Punten: 21
Waarde: Middel	Waarde: Middel

Afb. 5.6 De waardebeoordelingen bij de twee objecten van het kasteelterrein bij ELO

Criteria én referentiesituatie(s) bepalend

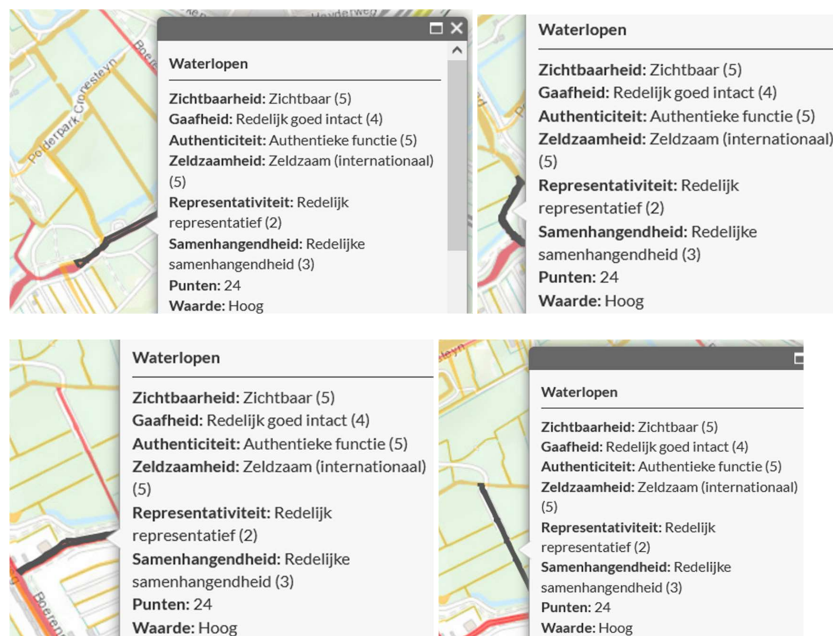
Bij nadere bestudering roept inderdaad de puntentoekenning op diverse criteria bij elk van beide objecten vragen op. De problematische waardering van de sloten binnen het terrein op basis van een verondersteld 'deels intact' zijn, kwam boven al naar voren. Het probleem was de (klaarblijkelijke) keuze van een bepaalde referentiesituatie, die echter aanvechtbaar bleek. Ook bij andere criteria en objecten zijn referentiesituaties en andere uitgangspunten vaak het probleem. Bijvoorbeeld: van de in 1574 vanwege het Spaanse beleg gesloopte kastelen rond Leiden zijn alleen bij Cronesteyn nog zichtbare resten over, in de vorm van het kasteelterrein en de binnen- en buitengracht. Voor Leiden

is het kasteelterrein dus uniek. Toch krijgt het voor 'representativiteit' en 'zeldzaamheid' niet meer dan 3 van de maximale 5 punten. Waarmee is het dan vergeleken?

De slootjes en de verkavelingen resp. ontginningen

De vele 'losse' sloten en slootjes kwamen al bij de inventarisatie ter sprake. Zoals de waardenkaart laat zien, hebben deze bijna allemaal een middelhoge waarde gekregen, met uitzondering van een grotere 'sloot' (die uit twee delen blijkt te bestaan, de Boezemsloot met ook kades erlangs, en het verlengde daarvan), een dwarsloot (de Molensloot genoemd) en nog een klein slootje, die alle een hoge waarde kregen (zie afb. 5.7). Dit roept wat betreft de inventarisatie al vragen op, want er waren vermoedelijk meerdere sloten – namelijk uit de diverse eerdere poldertjes annex verkavelingen – die water afvoerden naar de molen. De Boezemsloot en het verlengde daarvan maken allebei deel uit van een eerdere kreek, hoewel dat niet bij deze elementen vermeld staat. Maar ook diverse andere sloten waren eerst krekken: waarom sommige wel en andere niet genoemd? Die krekken waren er allemaal al toen het gebied nog 'wildernis' was en bleven vervolgens bij de ontginningen de hoofdstructuur van het gebied vormen. Zijn sommige dan onderscheiden op grond van hun 'belevingswaarde'? Maar dat is geen criterium bij de kaarten van ELO.

Door het aldus omgaan met de sloten en slootjes mist men ook bij de waardering kansen. Hier betreft dat bijvoorbeeld de krekken die veelal geheel of grotendeels nog aanwezig zijn, zonder dat dit is (h)erkend. Datzelfde geldt voor het niet onderkennen van de duidelijk aanwezige verkavelingseenheden (of ontginningen), met hun bijzondere vormen en deels ook bijzondere blokvormige en oudste verkavelingen. Als deze wel waren onderkend, was het historische landschapsbeeld – toch een belangrijk vertrekpunt bij zowel de inventarisatie als de waardering – geheel anders geweest en had de waardering zeer waarschijnlijk ook hoger uitgepakt. Losse slootjes hebben we tenslotte veel in het land en zijn gewoonlijk niet bijzonder; verkavelingen echter eventueel wel.

Afb. 5.7 De waarde-beoordelingen van waterlopen met een hoge waardering in het Polderpark

Al met al

Al met al geven de bovenstaande kaarten aan dat het (eeuwen)oude landschap in vrijwel het gehele Polderpark in essentie bewaard is gebleven. Die situatie is het gevolg van een adequate inpassing van nieuwe paden in de landschappelijke structuur en de eveneens adequate aanpassingen van de gedempte en nieuwe sloten aan de oude verkavelingen. Als bovendien met de hierboven geplaatste kanttekeningen rekening wordt gehouden, zou er ruim voldoende basis moeten zijn voor een hoge waardering van het Polderpark als cultuurhistorisch landschap.

5.2 Vergelijking met andere stadsparken uit dezelfde periode

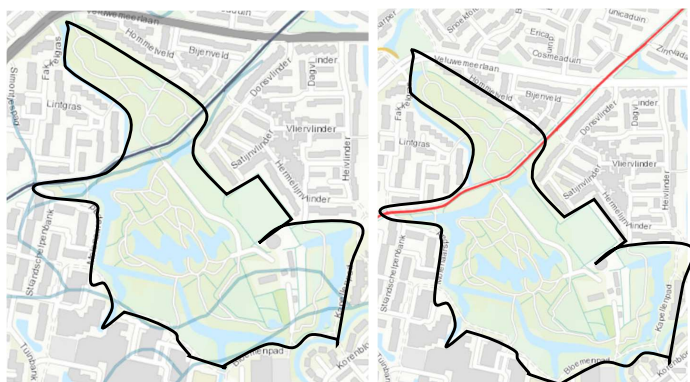
Zoals al gesteld in par. 4.3 en 4.4, is voor verkrijging van bescherming van een object vaak een vergelijking met soortgelijke andere objecten nodig. In dit geval zijn daarvoor het Stevenspark, Park Merenwijk en Park Kweeklust genomen, als grotere Leidse stadsparken uit dezelfde periode. Hier betreft het de vergelijking op wat er aan cultuurhistorie aanwezig is, althans volgens de cultuurhistorische kaarten van ELO. Deze zijn te zien in afbeelding 5.8, met in afb. 5.8.a Park Kweeklust, in afb. 5.8.b het Stevenspark en in afb.5.8.c Park Merenwijk. Zeker bij de waardenkaarten valt meteen op dat in alle drie nauwelijks meer cultuurhistorisch landschap aanwezig is, terwijl dat bij Polderpark Cronesteyn juist heel veel is.

Afb. 5.8.a – Park Kweeklust op de inventarisatie- en waardenkaart bij ELO

Afb. 5.8.b – Het Stevenspark op de inventarisatie- en waardenkaart bij ELO

Afb. 5.8.c – Park Merenwijk op de inventarisatie- en waardenkaart bij ELO

Wel roepen met name de inventarisatiekaarten ook hier vragen op, want deze spreken niet voor zich, zoals wel de bedoeling is. In alle gevallen is er (veel) meer op de kaart gezet dan voor het doel *relevant* is. De rest is mogelijk vooral met archeologie voor ogen op de kaart gezet. Dat kan inderdaad ook *interessant* zijn voor anderen - voor een breder publiek of anderszins - , maar dan doet men dat eerder in de vorm van hetzij extra kaartlagen, hetzij via de omschrijving bij objecten die nog aanwezig zijn, hetzij als deel van een apart *overall* begeleidend verhaal.

Bij Park Kweeklust: de lichtblauwe zone rond de Lage Morsweg roept vragen op. Bij klikken hierop blijken in totaal vijf objecten op de kaart te staan:

- Een oude bedding van de Rijn, aanwezig van ca. 4000 v.C. tot 1150 n.C. (niet exact: samenvallend met grenzen in archeologische perioden). De ligging is niet nauwkeurig.
- Een oude sloot (de Morssloot?) in het midden van die zone, vanaf ca. 1150 n.C. (niet exact: zie boven), waarvan men zegt: ‘object (grotendeels) niet meer aanwezig/ herkenbaar’. Deze opmerking staat er tweemaal in, met het ene object direct naast de andere.
- Een dijk langs de ‘Morssloot’, bestaand sinds 1817 (afgeleid van het ontstaan van een polder); deze zou ‘(grotendeels) niet meer aanwezig’ zijn.
- De Lage Morsweg, bestaand sinds 1525 (zie afb. 5.9.a).

Bij een cultuurhistorische kaart is in principe alleen de laatste relevant, dus daarom zal alleen deze ook zijn gewaardeerd. De rest van de informatie is zeer zeker interessant, maar zou in de ‘Omschrijving’ van de Lage Morsweg moeten zijn opgenomen. Het historische beeld dat uit de informatie naar voren komt, is vanwege deze versnipperde informatie enigszins vreemd. Een dijk langs de Morssloot was waarschijnlijk ver vóór 1817 aanwezig, mogelijk al sinds ca. 1150, want bij de oude bedding van de Rijn staat vermeld: “ *Men plempte de oevers aan en zorgde er met dijken en beschoeiingen voor dat het water niet meer buiten de oevers kon treden*”. Er was dus vermoedelijk nog een tweede dijk, namelijk aan de andere kant. Eén van deze dijken zal later de Lage Morsweg zijn geworden (vergelijk de Hoge Rijndijk en de Lage Rijndijk elders in de huidige stad).

Bij het Stevenspark zijn er twee (groepen van) objecten op de inventarisatiekaart te zien, naast nog een donkerblauwe baan direct ten zuidoosten van het park. Deze zijn van:

- Een oude rivierbedding, bestaand tussen 800 v.C. en 450 n.C. (noch exact, noch nauwkeurig).
- De vroegere Doollentwetering, die vanaf ca. 1150 bestond, maar bij de aanleg van het park grotendeels vergraven is. Alleen ten westen van het park lijkt een stukje te zijn blijven bestaan, zij het breder en rechter dan eerst.
- Twee nog bestaande gewone sloten in het park, gedateerd op 1632 (exact) en behorend bij de oorspronkelijke indeling van de Stevenshofjespolder.

- De eerdere Molensloot van de Stevenshofjespolder, die in functie was tussen 1632 en 1910. Hoewel nog aanwezig in het park, krijgt deze sloot geen waardering.

De donkerblauwe baan langs de zuidoostkant is van de Dobbewetering, de oude afwatering vanuit Voorschotense polders in de strandvlakte tussen Voorschoten en Wassenaar. Aan weerszijden ervan was een *kade*. De westelijke kade bestond tussen 1632 en 1978, de oostelijke dijk (behorend bij de Hoflandsche polder) tussen 1673 en 1978. Zuidelijker hiervan grensde de wetering aan de Papenwegsche polder. De kaden zouden dus – althans in de Stevenshof - bij de aanleg van de wijk zijn verdwenen. Dat valt te betwijfelen, want de wetering dient nog steeds voor de afwatering van in het binnenland gelegen polders. Wel zijn de kaden mogelijk lager dan eerst. De inventarisatiekaart toont overigens de vroegere loop, hoewel deze ten oosten van het Stevenspark bij de aanleg van de wijk is verlegd. Mede daardoor – naast al het andere dat op kaart staat, maar niet meer bestaat - is de inventarisatiekaart als cultuurhistorische kaart verwarrend.

Afb. 5.9.a Lage Morsweg (Park Kweeklust)
(Erfgoed Leiden, Ca. 1875, PV_PV5376.3a)

5.9.b De Broekweg (Merenwijk)
(<https://nl.wikipedia.org/wiki/Merenwijk>)

Verder gelden hier deels vergelijkbare opmerkingen als bij Park Kweeklust. Zo is de Doollentwetering mogelijk een restant van de oude bedding; anders is deze vermoedelijk opnieuw op (vrijwel) dezelfde voor waterhuishouding logische plek gegraven. Zoals oude kaarten van het Hoogheemraadschap Rijnland laten zien, was het ook de 'scheysloot' tussen het Voorschotense Sint-Steevenspoortgenspoldertje en de Wassenaarse Hofpolder, tot deze polders in 1674 samen tot de Stevenshofjespolder werden samengevoegd en er een nieuwe (en nog bestaande) molen aan de Veenwetering kwam. De veronderstelde Molensloot kan tot 1674 een zgn. molensloot zijn geweest – die water direct naar de molen voert – maar niet daarna.

Net als bij het Polderpark gaat men hier de mist in wat betreft de slootjes en hun ouderdom vanwege hun ontstaan bij de veel oudere ontginningen. Weliswaar is hier nog maar een klein stukje van de oude verkaveling aanwezig, maar die is als zodanig veel ouder dan 1625. Dat die in 1625 vanuit oogpunt van de waterhuishouding deel van een polder werd, is een ander verhaal.

Bij Park Merenwijk lijken er enkele waterlopen en een dijk op de kaart te staan, afgaande op de kleur van de objecten. Dat klopt inderdaad:

- Vroegere waterlopen uit de periode 800 v.C. – 450 n.C. (niet exact of nauwkeurig)
- De dijk staat er tweemaal op, eenmaal als dijk en eenmaal als weg. De informatie erbij is vrijwel hetzelfde. De dijk is de Broekweg, die sinds 1625 bestaat als dijk in de Polder Broek en Simontjes (zie afb. 5.9.b). Bij de weg staat ook Broekweg, die ook uit 1625 is en wordt omschreven als 'Voormalige weg door de Polder Broek en Simontjes (1625)'.

De informatie bij de dijk annex weg is wel erg summier. Op oude(re) kaarten is te zien – zie ook het boek ‘Geschiedenis dichtbij’ uit 2008 over de Merenwijk – dat het in dit gebied een ontginningsbasis was. Ontginningen in deze Poelgeesterbroek (dat in de 14^e eeuw bij Oegstgeest kwam) en andere veenachtige gebieden in de buurt dateren uit de 13^e eeuw, dus deze vermoedelijk ook (zie afb. 5.10).

Afb. 5.10.a De Broekdijk op de kaart van Rijnland uit 1615 5.10.b Op de topografische kaart uit ca. 1875. (kaart A-4245 Warmond - Kagerplassen, via www.rijnland.net)

5.3. Een ‘analoge’ cultuurhistorische kaart van het Polderpark

Er is nog een cultuurhistorische kaart van het Polderpark voorhanden, namelijk die in het Beheerplan uit 2019 (zie afb. 5.11). Samen met de op het Polderpark toegespitste legenda geeft deze een zeer aardig en informatief overzicht van de aanwezige cultuurhistorie, inclusief oude gebouwen, zoals de boerderijen en de tuinschuur. Daarbij ontbreken overigens (ook) enkele sloten en paden en in dit geval ook de kaden langs de boezemwateren, al zijn de boezemwateren wel apart aangegeven.

Wat die paden betreft, mist men aldus wel de relatie met vroegere doorgaande voetpaden. Het pad langs het Rijn-Schie kanaal (toen de Roomburgerwetering) bestaat nog steeds, al is het nu veel langer. Vroeger liep het van de Vrouwenvaart tot aan de meest rechtse boerderij op de kaart, maar vermoedelijk nog iets verder tot aan het eveneens ontbrekende middenpad (beide in rood ingetekend). Het middenpad was tot 1950 aanwezig tot middenin het gebied, maar loopt op 17^e eeuwse kaarten met enkele bochten door tot aan de Meerburgerwetering. Bij de Roomburgerwetering sloot het aan op de Roomburgerlaan aan de overkant van de wetering. Vermoedelijk was het middenpad dus deel van een oude route tussen Zoeterwoude-Dorp (en verder weg) en Leiden, mogelijk zelfs de oudste route.

Bij de kaden mist men aldus met name een belangrijk visueel aspect in het polderlandschap van het Polderpark. Juist in een open polderlandschap vormen die een zeer zichtbaar element (al gaan ze nu enigszins schuil achter het bosplantsoen).

De ‘gele’ strandwal roept ook vragen op. De strandwal lag oorspronkelijk geheel onder de oppervlakte, zij het niet erg diep. Dat bleek pas bij het ‘afschuiven’ van de bovenste laag grond bij de aanleg van de moerastuin in 1982/1983. Daar zijn toen ook archeologische vondsten gedaan. Later is men vanwege het vermoeden dat dit mogelijk een uitloper van de strandwal van Voorschoten is, via boringen gaan zien tot hoever deze naar het westen doorloopt. Men kon de strandwal volgen tot aan het Rijn-Schiekanaal, maar aan de overkant was teveel verstedelijking om ook daar te boren. Desondanks vormt op de ondergrondkaart bij ‘Landschap’ bij ELO – die het fysieke landschap rond de jaartelling aangeeft – de strandwal een geheel met die van Voorschoten, wat dus eigenlijk niet met de bekende feiten in overeenstemming is. Ook op andere plekken in het Polderpark waar de strandwal onder de grond ligt, zijn archeologische waarnemingen gedaan (zie de Archeologische

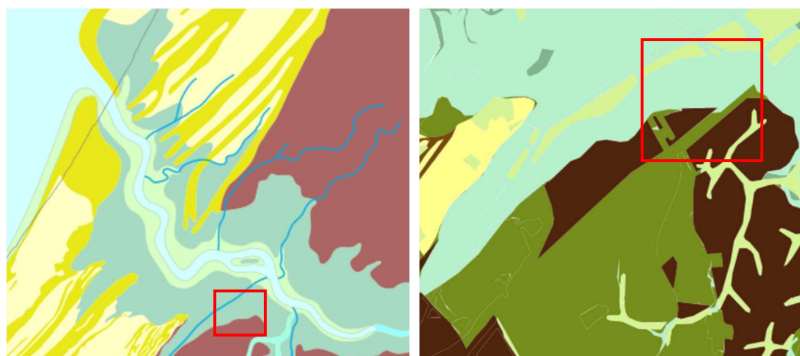
waarden- en verwachtingenkaart op Erfgoed in kaart bij ELO). De waarnemingen in het Polderpark zijn hetzij uit de Romeinse tijd, hetzij uit de 6^e-8^e eeuw.

Afb. 5.11 De cultuurhistorische kaart in het Beheerplan uit 2019 voor het Polderpark, met twee paden extra

Een doorlopende strandwal is overigens niet uitgesloten, zij het dan niet zozeer door de werking van de zee die in bepaalde perioden strandwallen creëerde. Ook het instromende zeewater via de Oude Rijn zal daar een rol bij hebben gespeeld, zoals blijkt uit afb. 5.12.a. – met de paleogeografische kaart voor 100 n.C. – ook bij Oegstgeest en bij de kust schuin lopende strandwallen zijn ontstaan.

Voor de volledigheid zij nog vermeld dat er in het verleden qua zandafzettingen meer in en rond het Polderpark gebeurde, zij het vaak in combinatie met klei. Ook verderop komt dat ter sprake. De kaart in afb. 5.12.b is een uitsnede van de bij de RCE aanwezige kaart met zgn. ‘Begraven landschappen’, in dit geval uit de periode 1500 v.C. – 900 n.C. Deze toont (zandige) dekzand- en crevasseruggen door het noordwesten van het Polderpark. Hierop kwam later kasteel Cronesteyn.

Afb. 5.12.a Paleogeografische kaart 100 na Christus 5.12.b 'Begraven landschappen 1500 vC – 900 nC
<https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=Paleogeografischekaarten> resp.
<https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=landgebruik%5Fin%5Flagen%5FTOT4#>

5.4. Huidige partiële bescherming van het Polderpark

De enige echte bescherming die het Polderpark nu wat betreft cultuurhistorie heeft, loopt via het Bestemmingsplan, namelijk het Bestemmingsplan A4/Cronesteyn uit 2013.³¹ Die bescherming geldt echter *alleen voor sommige delen*.

Bescherming van het kasteelterrein en het 'open landschap'

In afb. 5.13.a is aangegeven op welke manieren het kasteelterrein in het Bestemmingsplan is beschermd. In de toelichting bij het Bestemmingsplan staat over de cultuurhistorische waarden in dit deel: *"Het betreft met name de boerderijen met de adressen Cronesteyn 1 en 3. Deze worden in het plangebied aangeduid als 'karakteristiek' en van een beschermende regeling voorzien. [...] Het kasteelterrein van het voormalig kasteel Cronesteyn is van cultuurhistorische waarde door de loop van beide grachten en de inrichting met bosbeplanting en de nutstuinen."*

Het westelijke weidegebied heeft eveneens expliciet een bescherming op cultuurhistorische gronden, zoals te zien is in afb. 5.13.b. Hier betreft het de combinatie van de bestemming 'Agrarisch' en de Functieaanduiding 'Natuur en landschapswaarden'.

Voor het overige is een aantal elementen nog op een andere manier beschermd. De beschrijving in de Toelichting hierover luidt: *"Binnen het plan bevinden zich een aantal cultuurhistorische waarden die voor Leiden van bijzonder belang zijn en daarom borging in het bestemmingsplan rechtvaardigen. [...]"*

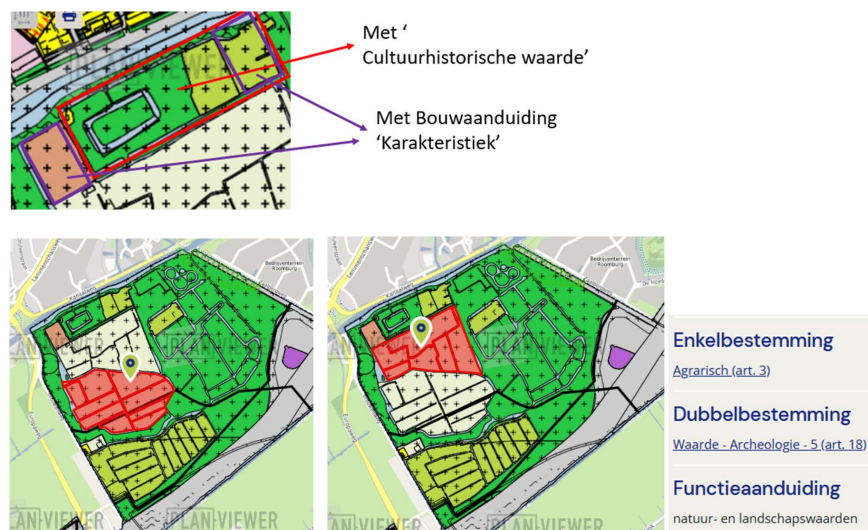
De cultuurhistorische waardevolle watergangen, zoals de slotenpatroon en het verloop van de noordwestelijke oeverrand van de Meerburger wetering, zijn in voorliggende bestemmingsplan bestemd als 'Water'. Hiermee is het (historische) tracé van deze waterlopen in het bestemmingsplan vastgelegd en voldoende beschermd.

Het kasteelterrein van het voormalig kasteel Cronesteyn is van cultuurhistorische waarde door de loop van beide grachten en de inrichting met bosbeplanting en de nutstuinen. Daarnaast bevindt zich een molenrest genaamde de Knotterpad waarbij de waardevolle historische verwijzing naar de waterstaatkundige geschiedenis van de polder wordt beschermd. In het voorliggend bestemmingsplan zijn deze bestemd als 'Groen' en voorzien van een beschermende regeling, een aanlegvergunningstelsel voor verwijdering van beplanting en de aanleg van verharding en voor het

³¹ Zie <https://www.planviewer.nl/kaart>

afgraven van gronden. Hiermee is de de cultuurhistorische waarde vastgelegd en voldoende beschermd.

Het open karakter van het polderpark Cronesteyn wordt met de bestemming 'Agrarisch' en 'Natuur en landschapswaarden' voldoende beschermd in voorliggende bestemmingsplan."

Afb. 5.13.a Bescherming van de kasteelstrook via het Bestemmingsplan A4/Cronesteyn 2013

5.13.b Delen met natuur- en landschapswaarden in het Bestemmingsplan uit 2013

De waarden in de laatste zin – agrarische- en natuurwaarden - komen ook in hoofdstuk 7 aan bod, want daarbij behoort nadere uitleg vanuit natuur en ecologie.

De uitspraken over bescherming van cultuurhistorische waarden kloppen niet helemaal. Bij Enkelbestemmingen is er alleen bescherming op grond van cultuurhistorische waarden als dit expliciet is vermeld (bijvoorbeeld: *“als ter plaatse van de aanduiding 'cultuurhistorische waarden': tevens het behoud en de bescherming van cultuurhistorische waarden”*). Deze is aanwezig bij de Enkelbestemmingen 'Groen' en 'Recreatie', maar ontbreekt bijvoorbeeld bij 'Water'. Dit betekent dat de cultuurhistorische waarden van oude waterlopen niet beschermd zijn. Dat geldt evenzeer voor objecten en plekken met bestemming 'Groen' waar geen functieaanduiding Cultuurhistorische waarden aanwezig is. De bescherming via de bestemmingen 'Agrarisch' en 'Natuur en landschapswaarden' gelden verder alleen voor dat deel van het Polderpark waarvoor deze bestemming geldt, niet voor de rest. In latere hoofdstukken wordt hierop teruggekomen.

5.5 'Bevroren' kaarten en de Erfgoednota 2014-2020

De basiskaart bij de cultuurhistorische kaarten in afb. 5.2 valt niet zo op. Dat is verraderlijk, want anno 2023 blijkt dit een kaart van voor ca. 2013 te zijn. De door mij toegevoegde hergraven kleine slootjes in de nieuwe grienden (rechts in afb. 5.2.a) ontbreken namelijk op de ondergrondkaart, terwijl het in 2010 afgesneden deel langs de A4 vanwege de verbreding daarvan wel in de kaart is verwerkt. De basiskaart zal dus uit 2012/2013 zijn, de periode dat de cultuurhistorische kaarten werden gemaakt, want sinds 2015 staan de slootjes weer op de topografische kaart.

De cultuurhistorische inventarisatie (en waarderings) lijken echter ook niet te zijn veranderd sinds ze zijn gemaakt. Dat is op zich niet ongewoon. Of de kaarten dan nog kloppen in hun aansluiting op beleid of op veranderende inzichten en behoeften is echter nog wel eens de vraag. Als men zich daar bewust van is en er opnieuw tijd en geld in wil investeren, worden de kaarten aangepast. Zo heeft de provincie Zuid-Holland sinds de eerste versies uit 1997 en de digitale versie uit 2004 de kaart- en informatieopzet gelijk gehouden. Maar er kwamen wel meer categorieën - waaronder buitenplaatsen en kastelen - en ook kwam er meer informatie bij de elementen. Toen dat niet meer voldoende was, kwam er een nieuwe (ruimtelijke) kwaliteitskaart bij, die ook voor het Polderpark relevant is (zie verder par. 6.2).

De vraag ten aanzien van beide punten is ten eerste of deze ‘bevroren kaarten’ ook de bedoeling waren, en ten tweede of er mogelijkheden tot bijstelling van beide kaarten zijn. De huidige kaarten zijn in elk geval voor het Polderpark onbevredigend, en niet alleen vanwege de vele middelhoge waarden. Daarom heb ik nagegaan wat de uitgangspunten waren voor het maken van de kaart. Deze zijn te vinden in de Erfgoednota 2014-2020.

Erfgoednota gemeente Leiden 2014-2020

In deze nota – de opvolger van de versie uit 2005 - was men, naar eigen zeggen, breed met erfgoed omgegaan. Met breder bedoelde men dat het om meer ging dan alleen de gebouwde historische stad. Uit het Beheerplan voor het Polderpark Cronesteyn uit 2019 blijkt die bredere aandacht ook, zoals al enigszins naar voren kwam bij de in par. 5.3 getoonde ‘analoge’ cultuurhistorische kaart uit dat Beheerplan.

Omgevingskwaliteit en bewonersparticipatie als mededoelen

In de Erfgoednota waren de omgevingskwaliteit en de *beleefbaarheid van erfgoed* al een belangrijke ambitie. Beide wil men dan ook versterken. Daarbij richt men zich op ‘het optimaal presenteren van de historische parels van Leiden’. Hieronder vallen, naast de historische bebouwing, de historische structuren van water, groen en openbare ruimte. Bovendien wil men oud en nieuw daarbij verbinden, naast het behouden, versterken en benutten van historisch water en groen. Samen hebben ze dan ook *‘een krachtige invloed op de beleving van Leiden’*. Verder speelt water in de ontstaansgeschiedenis van Leiden een hoofdrol. In de (groen)beheerplannen van de parken wordt daarom expliciet aandacht besteed aan de instandhouding van de cultuurhistorische waarde. Het kwaliteitsniveau van het beheer is hierop afgestemd. Ofwel: de historische karakteristieken ziet men als de onderlegger voor de groenbeheerplannen van monumentale parken. Bij het historisch groen zou men qua ouderdom nu ook Wederopbouw meenemen (resp. erfgoed tot ca. 1980). Polderpark Cronesteyn wordt overigens in deze nota niet bij name genoemd

Ook de betrokkenheid van bewoners bij water en groen van de stad is groot, zeker bij historisch groen zoals de monumentale parken: *“Aansprekende voorbeelden zijn het Volkspark de Leidse Hout, het Plantsoen en het Kooipark; inmiddels gemeentelijke monumenten. In deze gevallen hebben omwonenden zich georganiseerd met als doel de aanwijzing als gemeentelijk monument. Vervolgens zetten deze omwonenden zich actief in voor het behoud en gebruik van deze parken.”*

Bovendien wil men gebruik gaan maken van de kennis van bewoners bij het verzamelen en ontwikkelen van kennis en collecties. Dat kan op diverse manieren, zoals *crowdsourcing* of co-creatie, waarbij alle deelnemers invloed hebben op het proces en het resultaat daarvan.

In dit verband komt ook *de cultuurhistorische atlas* naar voren, die toen nog in ontwikkeling was. Het kader hiervoor is de kwalitatieve omgang met de historische stad, waarbij onder meer cultuurhistorisch advies belangrijk is. De cultuurhistorische atlas is een van de instrumenten bij het meewegen van het belang van de cultuurhistorie aan de voorzijde van processen, naast ook plan- en projectgerichte cultuurhistorische inventarisaties. De atlas heeft hierbij als doel om onafhankelijk van ruimtelijke ontwikkelingen *‘de cultuurhistorie in kaart te brengen en zodoende een cultuurhistorische*

onderlegger en inspiratiebron zijn voor de ontwikkeling van de stad. Bij het maken van de atlas wordt ook aan de inwoners van de stad gevraagd om met hun kennis bijdragen te leveren. De atlas zal dan continu in ontwikkeling blijven en aldus een gezamenlijk kennisplatform zijn.

De 'bevroren kaarten' en de doelen van de Erfgoednota: wel kansen?

Of de cultuurhistorische atlas inderdaad door het in kaart brengen van de cultuurhistorie 'een cultuurhistorische onderlegger en inspiratiebron is voor de ontwikkeling van de stad' is, kan ik niet beoordelen. Wel wordt deze naar mijn idee in ruimtelijk beleid en plannen weinig genoemd (en dus mogelijk ook weinig gebruikt).

Van de laatste twee doelen, namelijk kennisbijdragen vanuit de stad met als resultaat een kennisplatform dat continu in ontwikkeling is, lijkt echter weinig terecht te zijn gekomen. Op het moment dat de Erfgoednota verscheen, waren de inventarisatie en de waardering vermoedelijk al bijna af, aangezien deze in 2014 via de website publiek werden gemaakt. De inventarisatie was gedaan door drie externe cultuurhistorische bureaus, zo geeft de toelichting bij de kaart aan. De waardering is door Erfgoed Leiden gedaan. Van bijdragen vanuit alle aanwezige kennis in de stad zal dus niet of nauwelijks sprake zijn geweest, zeker niet bij de inventarisatie. Ook van een continue ontwikkeling is bij de kaart niets te merken. Bovendien ontbreekt bij de kaart zelf een oproep om alsnog te reageren. Dit alles leidt niet tot het nagestreefde doel van 'erfgoed is van iedereen'; het biedt echter wel kansen tot aanpassingen in de kaarten, zoals binnen het Polderpark.

5.6 Ideeën voor een historische gebiedsbeschrijving van het Polderpark

Indirect kwam in dit hoofdstuk al de noodzaak naar een landschaps- of cultuurhistorische gebiedsbeschrijving van het Polderpark naar voren. Naast inzicht in de geschiedenis van het Polderpark in het algemeen gaat het om begrip van wat cultuurhistorisch van aard is en waarom, en om wat het historische en/of landschappelijke belang daarvan is. Dat vereist inzicht in hoe het landschap, gebiedsdelen en landschapselementen - op zichzelf of in combinatie - in het verleden functioneerden en hoe dat in de tijd veranderde. Pas dan ontstaat een goed beeld van wat vanuit de cultuurhistorie beschermwaardig is. Ook de historische contexten zijn daarbij belangrijk, en dan niet alleen geografisch maar vaak ook bestuurlijk, politiek, maatschappelijk en economisch, want deze hebben alles te maken met het ontstaan, veranderen en verdwijnen van landschappen en elementen resp. gebieden en plekken.

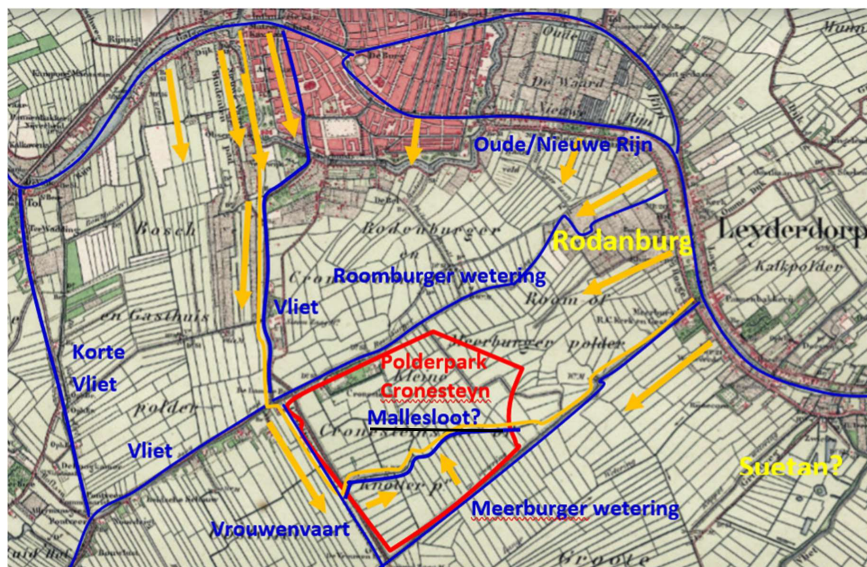
Aanzet voor onderwerpen in een historische gebiedsbeschrijving van Polderpark Cronesteyn

Hier beperk ik me tot onderwerpen die zeker in die gebiedsbeschrijving moeten voorkomen, maar waarvan nu nauwelijks of niets in bestaande literatuur te vinden is. Zo is er veel geschreven over het kasteel Cronesteyn en deels ook over de rest van de kasteelstrook (zoals in het boek 'Cronesteyn – Van broekland tot polderpark' van Ed van de Vlist uit 2004). Ook de basale feiten uit de poldergeschiedenis zijn redelijk bekend, al zijn ze minimaal. De *ontginningsgeschiedenis* van het gebied is echter een vrijwel blanco onderwerp, terwijl dat toch de basis vormt van een groot deel van het landschap in het park. Verder is het Polderpark veel sterker *verbonden met Leiden* en de Leidse geschiedenis dan men veelal weet of denkt.

De basis van het landschap: de ontginningen

De basis van het landschap in het Polderpark wordt grotendeels gevormd door middeleeuwse ontginningen, zoals te zien is aan de vorm(en) ervan. De eerste indruk is die van een ratjetoe aan kleine ontginningen. Bij cultuurhistorische waarderings scoort zo iets meestal niet hoog, want daarin zijn grotere eenheden met eenzelfde en eventueel ook strakke inrichting de norm (denk aan de veenweideontginningen). Maar ook valt iets anders op, namelijk dat de delen met een strakke

ontginning vooral in de zuidelijke helft liggen, terwijl de noordelijke helft veel onregelmatiger oogt (zie afb. 5.14).

Afb. 5.14 - Analyse van de ontginningen aan de hand van de Topografische kaart van ca. 1875 (de Bonnekaart, www.topotijdreis.nl)

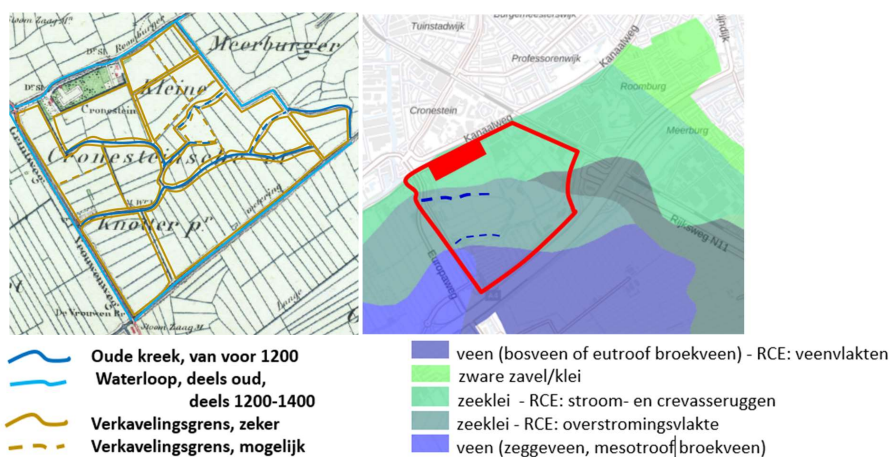
Historisch-geografisch is dat een interessante situatie. Het suggereert namelijk dat in het Polderpark diverse ontwikkelingen elkaar raken en dat de ondergrond daarbij een rol speelt. Beide suggesties blijken te kloppen. De noordelijke helft (ten noorden van de 'middensloot', waar nog foutief 'Malleloot?' staat) blijkt het meest zuidelijke deel van de oudste ontginningen ten zuiden van Leiden te zijn. Dit betreft de geel omlijnde driehoek tussen de Oude/Nieuwe Rijn tussen de Meerburgerwetering (in het oosten) en de Vliet (in het westen), gevuld met een wirwar van deels onregelmatige en blokvormige verkavelingen. De verkavelingen ten zuiden van de middensloot lijken juist sterk op de aaneensluitende verkavelingen ten westen, zuiden en oosten ervan, ofwel de omringende veenontginningen.

Van de middeleeuwse ontginningen zijn blokvormige en onregelmatige verkavelingen gewoonlijk de oudste. Ook kleine ontginningen met kleine rechte percelen op of bij oeverwallen zijn vaak oud. Met behulp van deze principes is veel af te leiden uit het aanwezige kaartbeeld (zie afb. 5.15.a). Zo startte men gewoonlijk vanaf de oeverwallen langs de grotere rivieren, hoewel dat ook langs zijriviertjes (veenriviertjes of krekken) kon zijn, zoals aan het begin van de Meerburgerwetering in de Room- of Meerburgerpolder. Ontginningen verder in het binnenland dateren in principe altijd van een latere datum, maar ook daar vertrok men altijd vanuit natuurlijke (eerst) of gegraven (later) waterlopen. Op destijds afgelegen plekken in het (venige) achterland zijn verder vaak restontginningen aanwezig, gewoonlijk (zeer) klein, maar strak. Ook deze vertrokken zo mogelijk vanuit waterlopen.

Vrijwel alle in blauw aangegeven waterlopen zijn – volgens diverse historici - vermoedelijk tenminste deels van natuurlijke oorsprong, al zijn ze later gewoonlijk verlengd en gekanaliseerd. Voor de Vliet en de Roomburgerwetering en ook de Meerburgerwetering zal dat ergens na 1200 zijn geweest, aangezien toen een periode met veel overstromingen vanuit de Oude Rijn in dit gebied dankzij grote ingrepen in de waterhuishouding ophield. Ontginningen langs deze waterlopen in het binnenland,

zoals in het Polderpark, dateren daarom gewoonlijk van na 1200. De Vrouwenvaart dateert echter uit 1406, want toen is toestemming gegeven om deze te graven (al lag hier vermoedelijk al een zijwetering en/of kade van de Oostvlietpolder). Het zuidwestelijke deel van de ontginningen is dus mogelijk na 1406 ontstaan.

In de buurt van de Oude Rijn was de bewoning al veel eerder begonnen. Veel mensen weten van het Romeinse castellum Matilo in Roomburg en het kanaal van Corbulo, op bijna dezelfde plek als de latere Roomburgerwetering. Ook in het Polderpark zijn vondsten gedaan uit die periode, evenals uit de 6^e-8^e eeuw. Sinds de Vroege Middeleeuwen zijn onder meer de buurtschappen of dorpjes Rodanburg (Roomburg, waar later een kasteel en een klooster kwamen), Suetan (bij Zoeterwoude, al is de locatie onzeker) en Leithon (in het huidige Leiderdorp) bekend, namelijk van de goederenlijst van de Utrechtse Sint Maartenskerk uit ca. het jaar 850. Leiden ontwikkelde zich na de initiële komst van de Burcht verder vanaf 1047, dankzij de graven van Holland. Bij de verdere stadsvorming in de 12^e en 13^e eeuw werd voor de stadswateren (-grachten) vermoedelijk vooral gebruik gemaakt van aanwezige natuurlijke waterlopen, zoals ook bekend is van de Vliet. Dat betekent dat sommige waterlopen direct ten zuiden van de stad ook een natuurlijke oorsprong hebben. Geleidelijk zal toen ook de 'wildernis' verder naar het zuiden zijn ontgonnen. Van het iets ten zuiden van het Polderpark gelegen ontginningsdorp Zoeterwoude-Dorp is bekend dat het ergens na 1200 is ontstaan, al zijn daar ook enkele stukjes oudere ontginning langs een kreek of overgebleven kreekruig aanwezig.

Afb. 5.15 (a) Oude krekken, omringende waterlopen en verkavelingsgrenzen (zeker en verondersteld)
(b) Het Polderpark op de Bodemkaart van Nederland uit 1981³²

De fysieke ondergrond: botsing van rivierenlandschap met veen

Het fysieke (of fysisch-geografische) landschap in het verleden speelde bij de ontginningen altijd een hoofdrol. Met een bodemkaart of een geomorfologische kaart wordt de fysieke achtergrond van de situatie in het Polderpark snel duidelijk. De laatste landsbrede bodemkaart dateert uit 1981. Dergelijke kaarten laten gewoonlijk alleen de landelijke gebieden zien, zo ook op de uitsnede uit de Atlas Leefomgeving³³ in afb. 5.15.b. De wijk Roomburg bestond dus toen nog niet. Het meest essentiële van deze kaart is dat in het Polderpark in totaal vijf soorten ondergronden elkaar ontmoeten. De kasteelstrook ligt (logischerwijs) op de hoogste en stevigste grond, bestaande uit een

³² De legenda is een combinatie van die van gedrukte kaart (voor de materiële ondergrond) en van de digitale kaart van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (voor de ontstaansachtergrond).

³³ www.atlasleefomgeving.nl

stroom- of crevasserug, terwijl delen van nog bestaande kreken zichtbaar samenhangen met scheidingen (1) tussen die hogere ruggen en de kleiige overstromingsvlakte en (2) tussen de overstromingsvlakte en het veen. Dat veen was destijds veel hoger dan nu, dus zal de klei van de overstromingen op zijn weg door het veen zijn gestopt. De overstromingsklei en de stroom- en crevasserug geven aan dat het noordelijke deel bij het *rivierenlandschap* hoort.

Aanknopingspunten voor verhalen over het Polderpark

Hoewel het gebied van het Polderpark lange tijd vrij ver van de stad Leiden lag – zij het niet van Zoeterwoude-Dorp – bevond het zich al vroeg op een kruispunt van ontwikkelingen. Deze vormen de basis zijn voor allerlei verhalen, die de aanwezige cultuurhistorie aansprekender mogelijk ook meer ‘verkoopbaar’ en beleefbaar maken. Mogelijke aanknopingspunten voor verhalen over het Polderpark:

- De vermoedelijke vicus in het Polderpark (en andere Romeinse vondsten) dankzij het Kanaal van Corbuló en dus de verbinding met de Romeinse Limes en aanverwante onderwerpen. Hierbij is ook de oude strandwal onder het oppervlak in het park belangrijk (zie afb. 5.11 met de kaart uit het Beheersplan).
- De mogelijke continuïteit in de bewoning dankzij datzelfde kanaal in de 6^e tot 8^e eeuw.
- Het ontstaan resp. (door)graven van de Vliet en de Roomburgerwetering, waardoor het gebied goed toegankelijk werd, wat voor/rond 1300 leidde tot de voorloper van het kasteel Cronesteyn, de versterkte boerderij Wouterswerf. Het grootste deel van het Polderpark was zeker in 1325 ontgonnen en de grond van die boerderij hoorde erbij. De verbindingen werden nog beter na het graven van de Vrouwenvaart in 1406. Omstreeks die tijd werd kasteel De Cijs achter de Vliet aan de andere kant van de Vrouwenvaart gebouwd. De Wouterswerf ging na 1400 het Slot Alckemade heten, naar de nieuwe eigenaar. Deze bouwde ook een kapel (de Vrouwenkapel) en tenminste één boerderij – later waren er twee boerderijen en een enkel huis - en zorgde voor een kasteelachtig gebouw en daaraan aangepaste omgeving.
- Ook de beheersing van de waterhuishouding begon toen, dankzij de bouw van de eerste poldermolen in zuidelijk Holland in 1408 aan de Roomburgerwetering, vlakbij de Vrouwenvaart. In 1626 gingen de vier toen aanwezige poldertjes in het gebied één grote polder vormen, met een poldermolen centraal in het gebied.
- De Vrouwenvaart bood de Geuzen in 1574 de mogelijkheid om snel vanuit Zoeterwoude via de Vliet naar Leiden te varen, ook naar de door de Spanjaarden gebouwde schans Lamme bij de kruising van de Roomburgerwetering en Vrouwenvaart. Recent zijn in het talud van de Europalaan de resten van de schans gevonden.
- De Tachtigjarige oorlog zorgde indirect ook voor de hernieuwde bouw van het kasteel, aangezien het oude kasteel met bijgebouwen in opdracht van de stad Leiden (met vele andere ‘buytengetimmerten’ en alle andere kastelen rond de stad) in 1573 was gesloopt. Cronesteyn werd als enige herbouwd en is zeker het enige kasteel waarvan het kasteelterrein behouden is gebleven; een opvallend, interessant en aantrekkelijk deel van het Polderpark.
- Al vroeg waren er veel connecties tussen dit gebied en de stad Leiden, met name via Leidse poorters en instellingen. Zo besloeg het grondgebied van het kasteel vanaf ca. 1400 maar een klein gebied, al werd dat geleidelijk aan wel groter. Vrij veel van de grond kwam echter al vroeg in bezit van Leidse poorters en van instellingen als gast- en weeshuizen en ook het vrouwenklooster in Roomburg. Oude kaartenboeken van hun bezittingen geven daar ook ruimtelijk inzicht in.

Al met al komen in het Polderpark veel en gevarieerde aspecten van de historische landschapontwikkeling rond Leiden samen, zowel fysiek, qua ontginningen als vanwege de ligging nabij drukke waterwegen en verkeersknooppunten. Daarmee is het Polderpark cultuurhistorisch-landschappelijk een unieke plek.

6. Benaderingen en waardenkaarten bij regio, provincie en Rijk

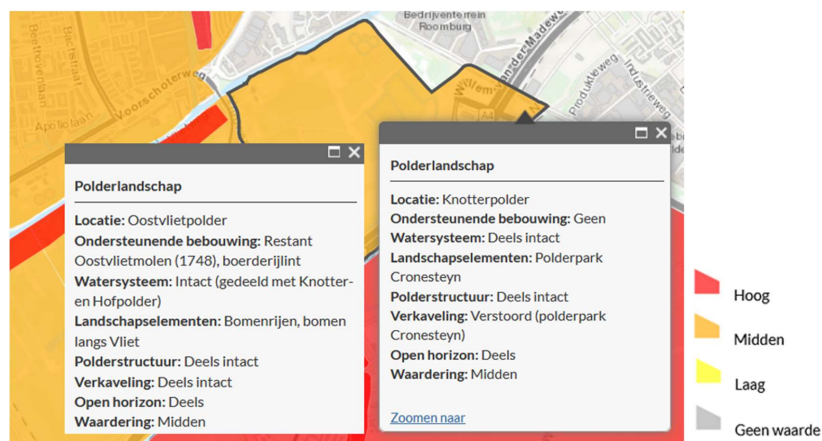
In cultuurhistorie resp. erfgoed hebben ook de provincie Zuid-Holland en het Rijk zeggenschap. Beide instanties produceren beleid en verordeningen waarin het onderwerp voorkomt, en beide hebben ook cultuurhistorische kaarten. De kaarten van beide kunnen objecten bevatten waar gemeenten rekening mee te houden hebben. Maar zeker bij het Rijk betreft het vaak eerder overzichtskaarten met als doel om gebruikers te helpen of te stimuleren, en niet om objecten verplicht te laten meenemen in ruimtelijk beleid en plannen.

Hier worden waardenkaarten en andere (potentieel) relevante benaderingen besproken op drie bestuurlijke niveaus, van lager naar hoger: in het kader van regionale samenwerking (par. 6.1), de provincie Zuid-Holland (par. 6.2) en het Rijk, in casu de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE; par. 6.3).

Bedacht moet worden dat in deze volgorde de selectiviteit van wat (beschermd) erfgoed mag zijn toeneemt en de eisen aan de waardering harder worden. Ook de (benodigde) diepte en de hoeveelheid informatie bij het erfgoed verschillen vaak. Het gemeentelijke niveau is bestuurlijk wel het laagste, maar bij ruimtelijke projecten en plannen of aanvragen voor bescherming gaat men vaak veel dieper, tot op het niveau van een gebouw, een plek, etc. Polderpark Cronesteyn is een relatief klein gebied binnen de gemeente, wat betekent dat er meer oog moet zijn voor de details en dat de inventarisatie vollediger moet zijn. Indirect kwam dat al naar voren in hoofdstuk 5 bij de bespreking van de cultuurhistorische kaarten op gemeentelijk niveau bij ELO.

6.1 De digitale landschapswaardenkaart 'Hart van Holland'

In 2018 verscheen de Regionale Agenda Omgevingsvisie 2040 'Hart van Holland' vanuit de samenwerking van tien gemeenten in de Leidse regio. Deze visie komt in hoofdstuk 9 aan de orde. Enkele jaren later leidde dit tot de bijbehorende digitale Cultuurhistorische atlas 'Hart van Holland', die net als de cultuurhistorische kaarten in hoofdstuk 5 bij ELO is ondergebracht en aldus via de ELO-website onder 'Erfgoed in Kaart' te vinden is.³⁴

Afb.6.1 De informatievensters voor het Polderpark (rechts) en de Oostvlietpolder (links) bij de Waardenkaart Hart van Holland (<https://www.erfgoedleiden.nl/>)

³⁴ <https://www.erfgoedleiden.nl/>

De kaart toont het geheel aan karakteristieke Hollandse landschappen aan de hand van daarvoor onderscheiden landschapstypen, namelijk Bebouwd landschap, Bollenlandschap, Kustlandschap, Landgoederenzone, Oude Rijn-zone, Plassenlandschap, Polderlandschap, met daarnaast ook Archeologie. De kaart lijkt vooral een overzicht daarvan te bieden. Dit is enigszins verwarrend, omdat volgens de bijbehorende toelichting *'het erfgoed voor de hele regio in kaart is gebracht in tien informatie- en ambitiekaarten.'* Welke tien kaarten dat zijn, wordt niet verklaard, maar vermoedelijk bedoelt men een kaart per gemeente (en horen de eerder besproken cultuurhistorische kaarten van Leiden daar ook bij).

In afb.6.1 is een uitsnede van de waardenkaart van het Polderpark en een deel van de Oostvlietpolder en omgeving opgenomen. In beide gebieden is het landschap het polderlandschap en van beide is het bijbehorende informatievenster getoond. In dat van het Polderpark (rechts in afb. 6.1) vallen enkele dingen op die niet met de werkelijkheid overeenkomen, zoals het ontbreken van 'ondersteunende bebouwing': wist men niet van de boerderijen in de kasteelstrook? Verder is blijikbaar de waardering van het Polderpark middelmatig (gezien de waarde 'midden'), *omdat* het gebied het Polderpark Cronesteyn is. Dat kan alleen als ook het kasteelterrein tot het 'parkgroen' is gerekend. Om dat te controleren is een vergelijking gemaakt met het informatievenster van de Oostvlietpolder (links in afb. 6.1). Inderdaad zijn hierin veel meer elementen genoemd, zoals het restant van de molen, het boerderijlint en diverse groene elementen. Men heeft blijikbaar dat soort dingen bij het Polderpark over het hoofd gezien en dus vermoedelijk aangenomen dat de groene kasteelstrook deel was van het parkontwerp en dus geen verdere aandacht verdiende.

Verder valt op dat er met name inhoudelijke criteria zijn gebruikt, gebaseerd op wat normaliter in een polderlandschap voorkomt (zie het kader onder). Deze objecten en aspecten zijn vervolgens alleen gewaardeerd op de mate waarin ze nog *intact* zijn. Overige gebruikelijke criteria – vergelijk ook par. 5.1.2 – zijn hier dus niet toegepast. Bij de andere landschappen in de regio zijn de criteria dan ook anders, en zijn overigens vaak enkele gebruikelijke criteria wel gebruikt. Bij het 'Bebouwde gebied' omvatten die als enige ook de 'Belevingswaarde'. Verder is de informatie bij de landschappen beperkt tot een minimum, behalve bij de kustlandschappen, waar een veel grotere omschrijving bij aanwezig is. De criteria lijken daarmee niet alleen afhankelijk te zijn van het soort gebied of landschap, maar ook van de persoon of expert die het onderzoek deed.

Het polderlandschap volgens de Regionale Agenda Hart van Holland

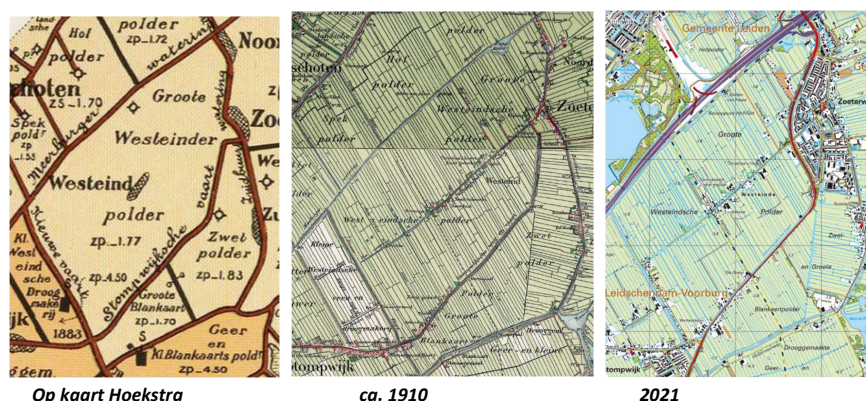
"We bevinden ons op historische grond: het polderlandschap. Al in de middeleeuwen werd vanaf de rivieren het achterliggend veengebied ontgonnen. Op sommige plekken, bijvoorbeeld in de Boterhuispolder, stamt de verkaveling uit de Karolingische tijd, en is daarmee meer dan duizend jaar oud. Andere polders zijn jonger, bijvoorbeeld de Wassaarse Polder (1666) en de Grietpolder (1741). Hoe oud of jong de polders ook mogen zijn, samen vormen ze een uniek, door de mens gemaakt landschap. Het wordt onder meer gekenmerkt door grote weidsheid en openheid, de waterbouwkundige structuur (met molens, weteringen, dijken), wisselende verkavelingspatronen, boerderijen en boerderijlinten. Het polderlandschap is nog grotendeels intact, en heeft daardoor een hoge belevingswaarde".

De gebruikte bronnen voor Polderpark en Oostvlietpolder

Hoe goed kende(n) de beoordelaar(s) het Polderpark eigenlijk? En welke bronnen waren gebruikt? Uit de toelichting bij het polderlandschap blijkt dat men daarvoor drie bronnen had gebruikt. Een *Polderkaart uit ca. 1910* vormde het vertrekpunt en daarop had men de omtrek van het gebied gebaseerd. Daaruit zijn twee problemen voor het Polderpark (en de Oostvlietpolder) af te leiden. Ten eerste is men van de poldergrootte en -omvang van vóór de aanleg van snelweg A4 rond 1955 uitgegaan. Beide polders waren daar inderdaad door aangetast; het *Polderpark* echter niet. Ten tweede staan op die kaart alleen de buitengrenzen, molenvliet en de plek van de molen of het

gemaal, en niet de verkaveling of andere elementen. Het resultaat daarvan is vergeleken met de provinciale cultuurhistorische kaarten (zie par. 6.2), waarop het landschap in het Polderpark echter niet voorkomt (dat in de Oostvlietpolder overigens wel), behalve het kasteelterrein (zij het op een andere deelkaart dan 'landschap'). Ook heeft men een waarderingskaart van het Groene Hart gebruikt, maar daarop ontbreken het Polderpark en de Oostvlietpolder allebei. Tenslotte heeft men Google Maps gebruikt om de toenmalige situatie van nabij te bekijken. Inderdaad staat het kasteelterrein daar niet met die naam op, maar wel de twee boerderijen. Mogelijk heeft men ook Google Streetview gebruikt, maar dat bevat alleen opnamen van wat vanuit een auto bereikbaar en zichtbaar is. Deze analyse rammelt dus aan alle kanten, waardoor ook de beoordeling niet serieus kan worden genomen en onbruikbaar is voor een onderbouwde waardering van het Polderpark.

Men lijkt bovendien niet consequent te zijn geweest bij het meenemen van bebouwing en infrastructuur in polders na 1910. Zo is Zoeterwoude-Dorp uitgebreid naar het westen, in de Grootte Westeindse polder en de Zwetpolder, en kwam er in de eerste polder ook een nieuwe (rond)weg naar Zoetermeer langs die bebouwing, de N206 (zie afb. 6.2). De laatste (en kleinere) polder krijgt vanwege het slechts deels intact zijn van de 'verkaveling' en de 'open horizon' een middelhoge waardering. Bij de Grootte Westeindse polder – inderdaad een stuk groter – zijn beide intact verklaard, en deze krijgt dus een hoge waardering. Er bleef weliswaar nog een groot stuk onaangestast landschap over, maar mogelijk was er van 'wensdenken' sprake.

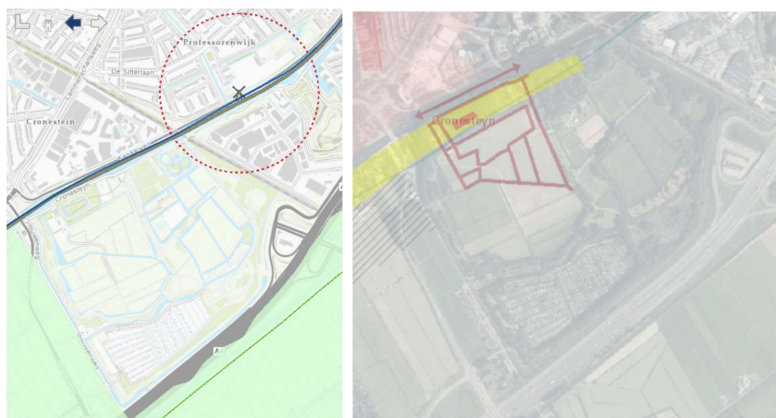

Afb. 6.2 De Grootte Westeindsche/Westeinder polder op de polderkaart van Hoekstra uit 1910 en op topografische kaarten van rond 1910 en in 2021

6.2 Provinciale kaarten: cultuurhistorische kaarten en de kwaliteitskaart

De cultuurhistorische kaarten

De cultuurhistorische kaarten van de Provincie Zuid-Holland verschenen rond 1997 voor het eerst in de vorm van gedrukte kaarten met veel informatie erbij. In 2004 in hun huidige digitale vorm werden omgezet. De informatie daarbij was echter zeer summier. Wel kwamen er sinds 2007 af en toe meer categorieën bij - waaronder buitenplaatsen en kastelen - en nam ook de informatie bij de elementen en de kaart iets toe. De huidige versie dateert uit 2017. Er staat een variatie aan objecten op, maar 'het provinciale belang' beperkt zich tot enkele soorten objecten, met name molens (inclusief de windvangcirkel, als molenbiotoop), landgoederen (als landgoedbiotoop) en kasteelterreinen (als kasteelbiotoop). De bescherming daarvan is geborgd via de provinciale Omgevingsverordening. Ook het kasteelterrein van Polderpark Cronesteyn (zie afb. 6.3.b) is langs die weg bij de provincie beschermd.

Afb. 6.3.a *Landschap-kenmerken + molenbiotoop* 6.3.b *Nederzettingen – Waarden*
 (Lichtgroen = veenontginning) (geel=zandnederzetting 1850-1940,
 rood=kasteelterrein resp. kasteelbiotoop)

In afbeelding 6.3 zijn twee uitsneden van de provinciale kaart uit 2017 opgenomen.³⁵ Belangrijk is te weten dat de provincie bij ruimtelijke cultuurhistorie onderscheid maakt naar 'landschap' en 'nederzettingen'. Voor beide is er een aparte inventarisatiekaart met 'Kenmerken' en een waardenkaart met 'Waarden'. Hier zijn voor het Polderpark alleen de uitsneden met Landschappen – Kenmerken en met Nederzettingen–Kenmerken weergegeven; voor de duidelijkheid de eerste op een topografische kaart en de tweede op een luchtfoto.

Op de Landschappen - Kenmerkenkaart ontbreekt het gebied van het Polderpark, en dus ontbreekt het ook op de waardenkaart. Blijkbaar vond de provincie het gebied vanuit haar belang en op haar niveau niet interessant of relevant. Op de Nederzettingen-waardenkaart zijn een 'zandnederzetting' met daarin ook het feitelijke kasteelterrein opgenomen, met overigens als datering '1850-1940'. Dit laatste is aantoonbaar fout, maar hangt samen met de manier waarop de provincie nederzettingen op de cultuurhistorische kaart indeelt. De lijnen geven de kasteelbiotoop Cronesteyn weer.

Afb. 6.4 *Bruggetje over de buitengracht rond het kasteelterrein resp. rond de binnengracht (Beide 12-4-2019)*

³⁵ https://pzh.b3p.nl/viewer/app/Cultuur_historische_atlas

<p>Kasteelbiotoop Naam Cronesteyn Beschrijving: Huisplaats van de voormalige ridderhofstede Cronesteyn, die in de 14e eeuw is gesticht uit een versterkte hoeve. Na verwoesting in 1573-1574 tijdens het beleg van Leiden werd Cronesteyn enkele jaren later herbouwd als buitenplaats. Na verval in de 18e eeuw zijn de laatste resten van het huis omstreeks 1800 afgebroken. Momenteel resteren nog fundamenten en zichtbare overblijfselen van de vroegere gracht rondom het huis. Het kasteelterrein ligt sinds 1982 in het openbare Polderpark Cronesteyn.</p> <p>Toelichting: De omgeving ten noorden van het Rijn-Schiekanaal (volgt op deze locatie de voormalige Roomburger wetering) wordt gedomineerd door de stedelijke bebouwing van Leiden. Het verkavelingspatroon in het Polderpark is bij de parkaanleg (bewust) op hoofdlijnen niet gewijzigd ten opzichte van de topografische kaart uit circa 1850 en vormt een referentie aan de laatmiddeleeuwse ontginningsstructuur.</p> <p>Meer</p>	<p>Biotoop <i>Kasteel(restant) / kasteelterrein:</i> Het omgrachte kasteelterrein. <i>Basisstructuur waar kasteel aan gekoppeld is:</i> Het middeleeuwse Rijn-Schiekanaal. <i>Koppelstuk en/of open ruimte tussen kasteellocatie en basisstructuur:</i> Geen, kasteelterrein grenst direct aan basisstructuur. <i>Kavelstructuur bij kasteellocatie:</i> Verkavelingspatroon Polderpark. <i>Restant eventuele buitenplaatsperiode:</i> Niet meer aanwezig. <i>Blikveld:</i> Niet aanwezig vanwege omringende bossages.</p> <p>Kasteelbiotoop details Kenmerk: Kasteelterrein Juridische status: Waarde: Zeer hoge waarde Meer</p>
---	---

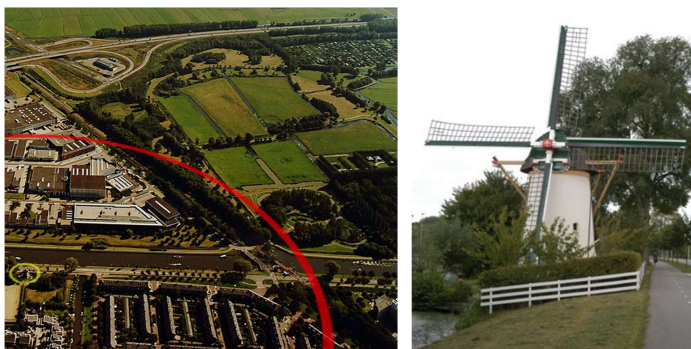
Afb. 6.5 Alle informatie bij de Kasteelbiotoop na aanklikken van het ensemble (+ zie het kader onder voor de informatie bij het aanklikken van 'Meer' onderaan)

<p>Kasteelbiotoop De nog zichtbare kasteelterreinen in de provincie zijn van grote betekenis voor de cultuurhistorie van Zuid-Holland. Ook vormen ze veelal - als met hun groene karakter - rustruimten in het stedelijk gebied. Om er voor te zorgen dat dit unieke culturele erfgoed niet verloren gaat, heeft de provincie een zogeheten 'kasteelbiotoop' ingesteld. De kasteelbiotoop bestaat uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het kasteel/kasteelterrein zelf, in de vorm van ruïne, muurrestanten, een of meer bijgebouwen, omgracht terrein e.d. • het blikveld, de benodigde ruimte om het kasteel/kasteelterrein te kunnen ervaren • de basisstructuur waar het kasteel/kasteelterrein aan gekoppeld is: waterloop, weg, of beide • het eventuele koppelstuk en eventuele open ruimte tussen de kasteellocatie en de basisstructuur (bv. laan, grasveld) • de hoofdlijnen van de oorspronkelijke landschappelijke context • de restanten van een eventuele buitenplaatsperiode, voor zo ver ruimtelijk gerelateerd aan de kasteellocatie <p><i>NB. Niet alle elementen komen bij elke locatie voor.</i></p> <p>Beleid De provincie wil de waarden van de historische kasteelterreinen integraal meewegen in ruimtelijke ordenings- en ontwikkelingsprocessen. Dit provinciaal belang wordt geborgd aan de hand van een 'kasteel- en landgoedbiotoop' in de provinciale Verordening Ruimte. Meer hierover kunt u vinden via: Visie op Zuid-Holland. Met deze regel gaat de ontwikkeling niet op slot, wel zijn eventuele bebouwing of andere ontwikkelingen aan regels gebonden. Van nieuwbouw kan alleen sprake zijn in het geval van versterking of verbetering. <i>NB. In geval van eventueel verschil in weergave van de kasteelbiotoop tussen de kaart van de Cultuurhistorische Atlas en de kaart van de Verordening Ruimte is de laatste doorslaggevend.</i></p>
--

Uit de toelichting bij het kasteelterrein blijkt dat dit bij de provincie een *zeer hoge waarde* heeft (zie afb. 6.5 met de volledige informatie bij dit object, in feite een ensemble). Het 'Meer' bij de twee onderste informatiedelen leidt tot de informatie in het kader daaronder. Dit bevat niet alleen informatie over kasteelbiotopen en wat die omvatten, maar noemt ook de regelgeving. Helaas loopt de link naar de (vermoedelijk toen geldige) 'Visie op Zuid-Holland' dood.

De grootte van de op de kaart weergegeven kasteelbiotoop voor Cronesteyn (afb. 6.3.b) spreekt echter niet geheel voor zichzelf; helaas legt men dat ook niet uit. Uit het boek van Ed van der Vlist uit 2004 over Cronesteyn³⁶ blijkt dat het de situatie van rond 1400 was, want zowel eerder als later was het grondbezit groter.

Wat betreft de 'molenbiotoop' (afb. 6.3.a), behorend bij de Rodenburgermolen, is vermeldenswaard dat deze een bedreiging voor het Polderpark vormt, want als de bomen in de groene omlijsting van het park binnen de biotoopcirkel worden gekapt, mogen daar geen nieuwe (hoge)bomen komen! Zie afb. 6.6.

Afb. 6.6. De rode lijn van de molenbiotoop (links) van de Rodenburgermolen (gele cirkeltje; op foto rechts) is een bedreiging voor het Polderpark

Voor de volledigheid: er komen twee archeologisch waardevolle plekken op deze kaarten voor, namelijk het Kanaal van Corbulo, waarvan het veronderstelde tracé samenvalt met de zuidelijkste 'gracht' van het kasteelbos, en het kasteelterrein/-biotoop. De laatste is 'van provinciaal belang'; de eerste (minstens) van nationaal belang.

De 'kwaliteitskaart' van de provincie

Meer recent is er in het kader van de Omgevingswet inmiddels ook een zgn. Kwaliteitskaart van de provincie gekomen, met als doel: "De kwaliteitskaart uit de Visie ruimte en mobiliteit bevat de belangrijkste kenmerken (richtpunten) van een gebied. Karakteristiek voor Zuid-Holland zijn de delta-, veen-, rivieren- en kustlandschappen. Deze moeten herkenbaar blijven."³⁷ Deze kaart resp. website dient het provinciale beleid eenvoudiger, transparanter en toegankelijker te maken. Bovendien kan zodoende het Omgevingsbeleid digitaal up-to-date worden gehouden.

³⁶ Ed van der Vlist (2004), 'Cronesteyn – Van broekland tot polderland', Leidse Historische Reeks nr. 17. De subtitel klopt niet, want het kasteelterrein zelf was geen broekland, maar steviger en hoger 'zavelland'.

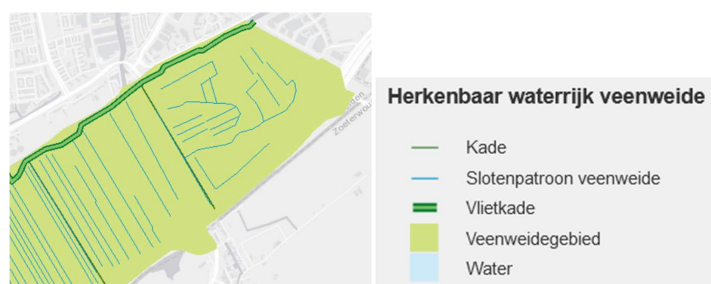
³⁷ <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/ruimte/ruimtelijke/kwaliteitskaart/> resp. <https://gebiedsprofilen.zuid-holland.nl/Gebiedsprofilen/website/index.html?webmap=7f51b45574524e0c92d831237d7eb5ef>

Deze kaart – of beter, set van kaarten – bestrijkt het gebied van de provincie vanuit de onderscheiden aspecten veel vollediger dan de cultuurhistorische kaarten, althans die van landschappen en nederzettingen. Aldus omvat de kaart ook het Polderpark, zowel onder ‘landschappen’ als in het bijbehorende Gebiedsprofiel.

De verschillende deelkaarten zijn te zien in afb. 6.7.

Afb. 6.7 De onderwerpen op de Kwaliteitskaart van de provincie

Afb. 6.8 Weergave op de kaart van het gebied ‘Herkenbaar waterrijk veenweide’, met de ‘Vlietkade’

Het Polderpark komt in de volgende onderwerpen en onderdelen voor:

- In de **Laag van de Beleving**: het Polderpark als **Recreatiegebied** en als deel van de **Groene buffer**
- Ligt in **Gebiedsprofiel Duin, Horst en Weide**, met daarin o.a. aangegeven of genoemd:
  - o **Herkenbaar waterrijke veenweide** (zie afb. 6.8), met daarbij de ‘blokvormige verkaveling van Polderpark Cronesteyn, ontstaan onder invloed van de Oude Rijn’, apart genoemd vanwege het contrast met de langgerekte verkaveling elders in het gebied. De ambities zijn behoud en herstel daarvan.
  - o **Water als structuurdrager**, met ook hier de blokvormige verkaveling genoemd, en het daardoor eveneens blokvormige slotenpatroon. Ambitie is eveneens behoud en herstel.
  - o **Kwaliteit van de stads- of dorpsrand**: langs Vliet/Rijn-Schiekanaal (tot en met het Polderpark).
  - o **Linten blijven linten**: deel van het trekvaartlint langs Vliet/Rijn-Schiekanaal (tot en met het Polderpark).
  - o **Vrijtijdslandschap**: het Polderpark als dagrecreatiegebied.
  - o **Identiteitsdragers**: deel van ‘de unieke reeks van uiteenlopende landschappen parallel aan de kust: Duin (duinlandschap), Horst (strandwallen) en Weide (overgang

naar het achterliggende veengebied). Dit zeer afwisselende landschap, vol contrasten is een grote kwaliteit en is uniek in Nederland'. De Vliet annex Rijn-Schiekanaal is ook een identiteitsdrager.

Afb. 6.9.a Foto van de Provincie de 'herkenbaar waterrijk veenweide' in de Oostvlietpolder³⁸

6.9.b Een meer realistische foto met semi-park 't Vogelhoff op de voorgrond en een volkstuinpark op de achtergrond (2-7-2018)

Het informatievenster bij het object op de kaart is een vrij algemene tekst over het Polderpak en de Oostvlietpolder samen, met daarin ook de bredere context binnen het onderscheiden 'profielgebied' en het beleid en regelgeving ten aanzien van het object. De foto hierbij is opgenomen in afb. 6.9.a en toont het nog open landschappelijke gebied in het zuidelijke deel van de Oostvlietpolder. Zowel de kaart, de foto als de bovenstaande tekst negeren in feite de volkstuinparken in de Oostvlietpolder, waarvan de aanblik anders is (zie afb. 6.9.b). Het recente semi-park 't Vogelhoff (een deel van het gebied, beheerd door het Zuid-Hollands Landschap) is ook een factor daarbij. Verder staat 'de kade langs de Vliet' op de kaart (de groene lijn), ook voorzien van een beschrijving (met eveneens de bovengenoemde beleidsmatige informatie). Hierbij is geen foto aanwezig.

Al met al kan worden geconcludeerd dat de 'magerte' wat betreft het cultuurhistorische landschap op de cultuurhistorische kaarten voor een niet gering deel wordt gecompenseerd door de kwaliteitskaart. De molenbiotoop vormt echter een bedreiging voor het Polderpark.

6.3. Benaderingen en cultuurhistorische kaarten bij het Rijk

Bij het Rijk, in casu de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE), is een veelheid aan 'bronnen en kaarten' te vinden.³⁹ Bij veel ervan gaat het met name om het bieden van kennis, andere zijn meer gericht op overzichten van erfgoed, hoewel niet altijd officieel hedendaags erfgoed. Vrij veel kaarten zijn primair gemaakt met het oog op archeologie. Slechts enkele zijn gericht op het cultuurhistorisch landschap, zij het dan meestal vanuit onderzoek daarnaar. Enkele daarvan dateren al uit de jaren '80/'90 en geven verouderde benaderingen weer. Verder verschilt de mate van detaillering nogal. Landsbrede (digitale) kaarten gaan gewoonlijk niet verder dan 1:50.000. Het Polderpark als relatief klein gebied is dan alleen bij ver inzoomen te vinden, wat slechts beperkt bruikbare informatie oplevert. Hieronder geef ik eerst enige voorbeelden daarvan.

³⁸ https://gebiedsprofielen.zuid-holland.nl/gebiedsprofielen/Duin_Horst_en_Weide/legenda_fotos/DHW_tk4_veenweide_slaenlandschap.jpg

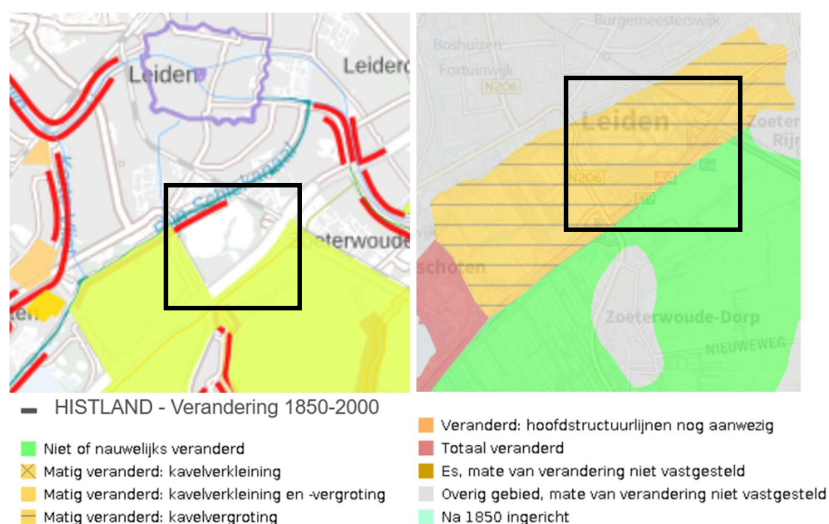
³⁹ <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht>

6.3.1 'Cultuurhistorische' kaarten bij de RCE

Twee tamelijk oude digitale kaarten met het cultuurhistorische landschap zijn CultGis en Histland. Beide hebben (en hadden) geen officiële status, al probeerde de RCE en voorlopers daarvan er wel aldus mee om te gaan. Beide zijn primair historisch-geografische kaarten, waarbij CultGis ook inventarisatie omvat, maar Histland niet. Geen van beide kent waarderings.

Bij CultGis gaat het om bepaalde landschapselementen die in samenhang met een bepaald landschap als kenmerkend worden gezien. Op deze kaartuitsnede met het Polderpark (afb. 6.10.a) is te zien dat het Polderpark tot het stedelijke gebied wordt gerekend, al gaf men wel de Vliet en het bebouwingslint in o.a. het Polderpark aan. De loop van de Vliet klopt overigens niet, want uit de (zeer summiere) informatie erbij blijkt dat het om de Vliet resp. de trekvaart naar centrum Leiden gaat. Bij het bebouwingslint staat niet meer dan dat het lineaire bebouwing van vóór 1850 betreft.

In Histland (af. 6.10.b) hoort het Polderpark juist bij het veengebied (hier lichtgroen), maar de kaartuitsnede geeft een beeld van de *mate van verandering* in het landschap tussen 1850 en 2000 (in dat jaar is de kaart digitaal gemaakt; hij dateert uit de jaren '80). De bijbehorende legenda staat eronder. Het beeld van de veranderingen in het Polderpark (en de Oostvlietpolder) is niet correct, want volgens de legenda zou daar van kavolvergroting sprake zijn.

Afb. 6.10.a - Het Polderpark e.o. in CultGis

6.10.b Het Polderpark in Histland

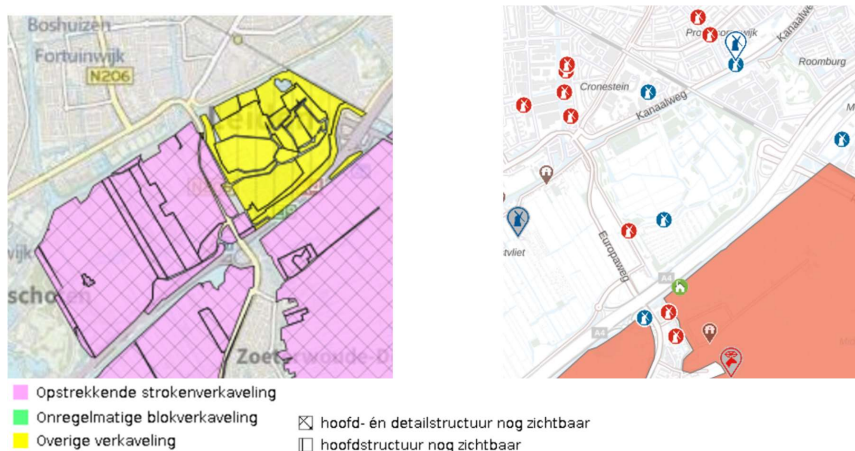
Meer recent (vanaf ca. 2015) zijn ook andere digitale kaarten met cultuurhistorische landschappen gemaakt, al dan niet aangevuld met andere soorten objecten als molens en boerderijen. De belangrijkste hiervan zijn:

- [Kaart agrarische veenontginningen](#) : toont de verkavelingstypen van nog aanwezige agrarische ontginningen en de zichtbaarheid van de verkavelingsstructuur sinds 1850 (de kaart dateert uit ca. 2015). Voor de kaart keek men alleen naar landschapseenheden als geheel, vandaar vermoedelijk dat het Polderpark in zijn geheel als 'overige verkaveling' wordt gezien. Dat alleen de hoofdstructuur nog zichtbaar is, klopt dus niet.
- [Kaart agrarische landschappen](#) : o.a. tiendwegen, geesten, rijksmonumentale boerderijen, molens (opgedeeld in o.a. industriemolens (de vroegere volmolen – later papiermolen –

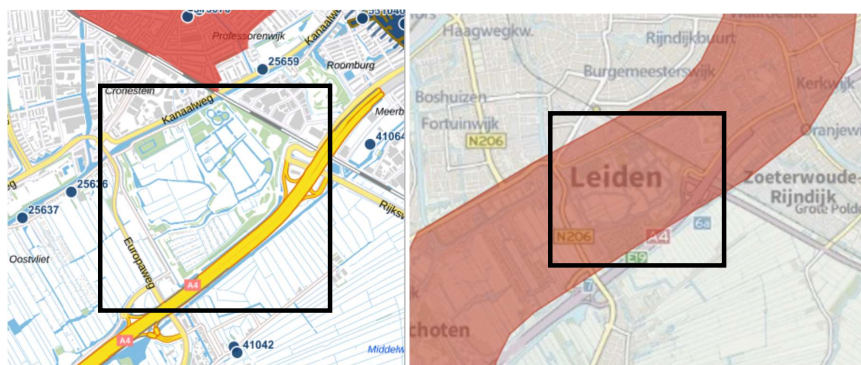
tussen 1645 en 1846 langs de Vrouwenvaart, windpoldermolens (in het Polderpark, tussen 1684 tot 1931)), nog bestaande en verdwenen molens). Ook de agrarische ontginningen uit de kaart hiervoor staan erop, maar dan worden andere objecten nog wel eens onzichtbaar.

- [Panorama Landschap](#): zie onder.

Van de eerste twee zijn uitsneden van het Polderpark opgenomen in afb. 6.11.a en 6.11.b. In de laatste zijn de agrarische ontginningen eruit gelaten. Panorama landschap geeft een overzicht van de gebieden die de Rijksdienst heeft onderscheiden in samenhang met het actuele beleid. Dit komt in par. 6.3.3 ter sprake.

Afb. 6.11.a Agrarische veenontginningen (met legenda)   6.11.b. Agrarische landschappenkaart

Afb. 6.12.a 'Erfgoed op de kaart'

6.12.b. INDICATIEVE KAART MILITAIR ERFGOED

Er zijn ook nog diverse andere erfgoedkaarten, met overigens lang niet altijd officieel erfgoed. Een onvolledige opsomming:

- [Atlas historische infrastructuur en mobiel erfgoed](#): de ontwikkeling sinds 1850.
- [Erfgoed op de kaart](#): met name Rijksbeschermden monumenten, zoals gebouwd, archeologie, wederopbouwmonumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten. Hiervan blijkt in het Polderpark geen object voor te komen (zie afb. 6.12.a).

- Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME) : met militaire en defensieve linies en plekken. De Tachtigjarige Oorlog ontbreekt hier blijkbaar (nog) in, en dus ook Schans Lamme. Wel blijkt dat het Polderpark in de Tweede Wereldoorlog in een Neue-Landfront lag, een verdedigingslinie achter de Atlantikwall (zie afb. 6.12.b).
- Kaart groen erfgoed: Deze komt in hoofdstuk 7 ter sprake.
- Kaart leven met water: met o.a. molens en gemalen.

6.3.2 Het 'karakter' van een landschap of gebied

In het vakgebied speelt sinds ca. 2000 het (cultuurhistorische) *karakter* van een gebied een grote rol⁴⁰. De RCE propageert dit sinds 2012 ook expliciet, veelal samen met een beschrijvend verhaal onder de titel van *culturele- of landschapsbiografie*. Daarnaast zijn ook cultuurhistorische kaarten belangrijk gebleven, zeker bij gemeenten en overheden (en aldus ook bij allerlei cultuurhistorische adviesbureaus).

De 'karakter'-benadering vloeit voort uit de European Landscape Convention uit 2000 die door Nederland in 2005 is geratificeerd, al duurde het nog tot 2011 voor de RCE met het beleidsdocument "Kiezen voor Karakter – Visie voor erfgoed en ruimte" kwam.⁴¹ De oorsprong ervan ligt in de UK, waar het 'landscape character' sinds ca. 1990 het vertrekpunt is bij het onderzoeken van gebieden en landschappen in regio's en counties. Frankrijk heeft ongeveer even lang een vergelijkbare benadering. In beide landen komt dit grotendeels in de plaats van de in Nederland vanzelfsprekende cultuurhistorische (waarden)kaarten. In Nederland werd over gebieden en landschappen ook in termen van *karakter* gesproken, maar dan meer losjes. Aanverwante termen als *kenmerkend* met bijbehorende vastgestelde *kenmerken* – ook in formele zin – zijn al sinds de jaren '80 vrij gebruikelijk bij analyses, beleid en planning van landschappen.

'Gebieden met een eigen karakter en sfeer', op basis van een gebiedsanalyse

De RCE heeft het vertrekpunt van het karakter uitgewerkt via *gebiedsgericht kijken* ('het karakter van Nederland) en *gebiedsgericht werken* ('van collectie naar connectie'). Voor Nederland heeft men het gebiedsgericht kijken uitgewerkt in vier kenmerkende eigenschappen, namelijk waterland, stedenland, kavelland en vrij land. Het doel ervan is als volgt (p. 6 e.v.): "*Die karakteristieke vormen een inspirerende leidraad voor zowel het beschrijven van de ruimtelijke wordingsgeschiedenis, als voor het verhelderen van de toekomstige cultureel-ruimtelijke opgaven.*" Want Nederland is doordeesemd met cultuurgeschiedenis, en dat historische karakter is van grote waarde voor de samenleving: een *unique selling point* voor economie en toerisme, een rijke referentie voor sociale verbinding en identiteit en een onuitputtelijke bron voor onze culturele ontplooiing.

De kern van de hierbij beoogde ontwikkelings- en gebiedsgerichte erfgoedzorg is het duiden van de cultuurhistorische waarde van gebieden en *daarbinnen* van de betekenis van monumentale objecten en structuren. Daarbij staat 'de ontwikkelingsgeschiedenis, de *culturele biografie*' centraal. Zoals wel wordt gesteld: het gaat om gebieden met een eigen karakter en sfeer, op basis van een cultuurhistorische gebiedsanalyse.

⁴⁰ Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/domeinen/landschap>, waar men zegt: "*De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zet zich in voor het cultuurlandschap door veranderingen daarin te begeleiden. We onderzoeken daarvoor de geschiedenis, het karakter en de cultuurhistorische waarde van het landschap. Ook verlenen we subsidies voor het in stand houden van groen erfgoed. Zo blijft de geschiedenis van onze leefomgeving herkenbaar.*"

⁴¹ "Kiezen voor Karakter – Visie voor erfgoed en ruimte", <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2011/01/01/visie-erfgoed-en-ruimte-kiezen-voor-karakter>

Karakteriseren en kernkwaliteiten

In dit verband wil men niet direct *waarderen* maar (eerst) *karakteriseren*, wat het samenvatten van de kenmerkende bijzonderheden van een gebied tot een geheel betekent: *“Zoeken naar de meest kenmerkende en aansprekende eigenschappen van onze cultuur van bouwen en land inrichten, die hebben geleid tot een landschap dat we waarderen en waarvan we de geschiedenis willen kunnen blijven lezen. Door de oogbaren kijken en bepalen welke historische kenmerken onze bijzondere aandacht verdienen bij de maatschappelijke en ruimtelijke ontwikkelingen die op ons af komen.”*

Lastig is wel dat karakteristieken als zodanig niet als erfgoed beschermd kunnen worden: *“Daarvoor zijn ze te veelomvattend en te diffuus. Het zijn karaktereigenschappen die zich blijven ontwikkelen, geen ‘onderdelen’ waar afzonderlijk goed voor kan worden gezorgd. Maar ze bieden een ‘mental map’, waarmee we kunnen bepalen welke inspanningen van het rijk en anderen nodig zijn om Nederland karaktervol en herkenbaar te houden.”* Hier komt de relatie met het gebiedsgericht werken om de hoek kijken, want via de karakteristieken wil men komen tot verbindingen tussen de culturele geschiedenis, het huidige ruimtelijke karakter en de toekomstige ruimtelijke (ontwerp)opgaven. Daarmee ligt ook de aard van het toekomstige beheer van dat erfgoed onder de loep, want *“de big picture van karakteristieken wordt doorvertaald naar effectieve strategieën voor ontwikkeling en behoud. Dit kan door erfgoedopgaven te verbinden met opgaven uit andere sectoren en de economische, sociaal-culturele en ecologische kracht van het erfgoed beter uit te baten.”*

People-planet-profit als kader

Bij die ‘doorvertaling’ en het verbinden van erfgoedopgaven met andere maatschappelijke belangen en opgaven vormt de trits people-planet-profit het kader (p. 10 e.v.), namelijk:

- *Profit*: investeer in waardecreatie, ofwel investeer in nieuwe vormen van waardering.
- *People*: geef ruimte aan burgers, ofwel laat alle relevante belangen en opinies tot hun recht komen en betrek actief burgers bij de afweging van belangen, inclusief de waardering en het interpreteren daarvan.
- *Planet*: benut en beïnvloed duurzaamheidsopgaven, ofwel zorg voor synergie tussen natuurontwikkeling, waterbeheer, energietransitie en erfgoedzorg.

De bijbehorende culturele- of landschapsbiografie

Min of meer los van het werken vanuit het karakter kwam sinds ca. 2000 het maken van (cultuur)historische gebiedsbeschrijvingen volgens het principe van de culturele- of landschapsbiografie naar voren, deels in samenhang met het Belvederebeleid van 1999-2008. Hiermee beoogt men een geïntegreerde beschrijving, met inbegrip van zowel fysieke geografie, archeologie, historisch-geografie, als stadshistorie, waarbij ook het culturele en maatschappelijke denken door de tijd heen een rol speelt. Bewoners van het gebied van een landschapsbiografie praten dan niet alleen mee vanwege hun kennis, maar ook vanwege hun beleving en ervaringen. Een van de eerste was de landschapsbiografie van Winterswijk. In (Zuid-)Holland is er onder meer een landschapsbiografie voor Nationaal Park Hollandse Duinen gemaakt.⁴² De term ‘landschapsbiografie’ is erna voor allerlei landschaps- en cultuurhistorische gebiedsbeschrijvingen gebruikt, maar daardoor helaas ook voor beschrijvingen die niet of nauwelijks op het idee van een landschapsbiografie zijn gebaseerd.

Een landschapsbiografie is dus vaak zowel breder als dieper dan eerdere landschaps- of cultuurhistorische gebiedsbeschrijvingen, al varieerden die ook sterk in dat opzicht. In hoeverre het iets verandert aan het in par. 5.6 bedoelde historische verhaal bij het gebied moet worden gezien.

⁴² <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2018/01/01/landschapsbiografie-nationaal-park-hollandse-duinen>

6.3.3 'Karakter' en het Polderpark

Met de genoemde vier karakteristieken wil men meer orde brengen in “de spannende, complexe verhouding tussen orde en variatie” die wel wordt gezien “als de kern van de grote aantrekkelijkheid van het Nederlandse landschap”. Interessant genoeg geeft deze formulering een adequate omschrijving van het landschap in het Polderpark.

Afb. 6.13 – De ligging van Polderpark Cronesteyn in de regio-indeling van Panorama Landschap⁴³

Dit roept de vraag op wat een ordening volgens die vier karakteristieken voor het Polderpark oplevert. Op nationaal niveau – het niveau waarop de RCE werkt – bestaat het meest concrete aanknopingspunt daarvoor uit in de jaren '80 onderscheiden landschapstypen in combinatie met de 78 regio's van het *Panorama Landschap*, waarin men Nederland volgens de meer recente vier hoofdkarakteristieken heeft opgedeeld.⁴⁴ Het Polderpark ligt daarin aan de oostrand van de *Duin- en Bollenstreek*, tegen de regio Rijn- en Gouwegebied aan (zie afb. 6.13). Bij elke regio hoort ook een aantal *kernkwaliteiten*. Volgens de bijbehorende indeling van landschapstypen (op nationaal niveau!) hoort het Polderpark in zijn geheel tot het West-Nederlandse veenontginningslandschap. Op dit nationale beschouwingsniveau blijven de aanwezige kleigronden dus buiten beeld, terwijl die juist voor de grote variatie aan ontginningen in het Polderpark zorgen. Het Panorama Landschap heeft voor het Polderpark dus geen toegevoegde waarde. Integendeel zelfs: het is eerder bedreigend voor een juiste waardering van het Polderpark, aangezien alles in een gebied dan vaak wordt gewaardeerd in het licht van de gewoonlijk grote en strakke veenontginningen.

Toepassing van de vier karakteristieken op het Polderpark

Toepassing van de vier karakteristieken op het Polderpark levert wel bruikbare inzichten op, al zijn die ten opzichte van de eerdere paragrafen in dit rapport niet nieuw:

- *Kavelland*: de verkavelingen in het park, op een schaal die past bij de schaal van het park
- *Waterland*: de kreken, weteringen en sloten en de bijbehorende poldergeschiedenis
- *Stedelijk land*: onder invloed van Leiden, wat ook gold voor kasteel Cronesteyn
- *Vrij land*: de samenhangen met de Tachtigjarige oorlog, inclusief de schans Lamme

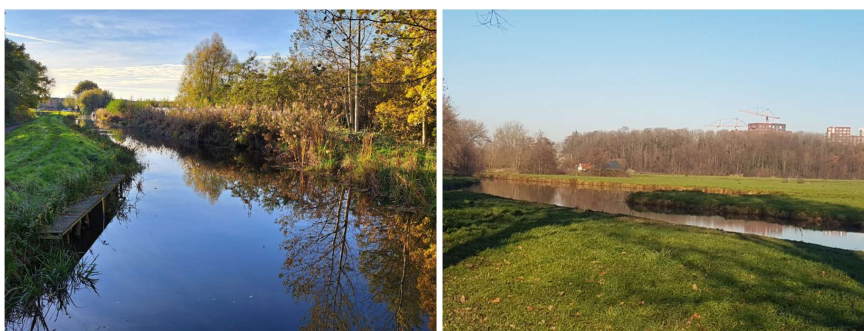
De vraag hierbij is of dit het gebiedskarakter van het Polderpark en/of het landschap daarin volledig dekt. De enige manier om daar achter te komen, is door zelf een karakterbeschrijving te maken.

⁴³ <https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=PanoramaLandschap#>

⁴⁴ https://cultureelerfgoed.info/download/pdf/panorama_landschap_ronc-1.pdf

Een vorm van een karakterbeschrijving, zo bleek boven, is het benoemen van de kernkwaliteiten. Gezien de opbouw van het gebied en het park en alle historische verhalen die aan het Polderpark zijn verbonden, kom ik tot de volgende kernkwaliteiten (zie ook afb. 6.14):

- Het *kasteelterrein*, inclusief de boerderijen
- De *bijzondere verkaveling*, met deels kleine veenontginningen en deels blokvormige verkavelingen
- De *kreken*, als restant van het landschap van vóór de ontginningen, die ook nog steeds de hoofdstructuur van de ontginningen bepalen
- De *polderweteringen* met hun hogere *kades* (Mallesloot, Boezemsloot en Vrouwenvaart)
- Het gevarieerde en relatief omvangrijke *historische verhaal* erbij

Afb. 6.14.a Een oude kreek, nu de Boezemsloot met kaden(13-11-2022) 6.14.b Uitzicht over een oude verkavelingsgrensloot en de westelijke graslanden naar Boerderij Cronesteyn en het kasteelbos (12-04-2019)

Het Polderpark als voorbeeldproject van Belvedere *avant la lettre*

Een ander punt is dat het bij het landschap in het Polderpark primair gaat om *behoud*, en niet om wat in de toekomst moet of zal veranderen in het gebied. De op ontwikkeling gerichte benadering met behulp van het karakter is dus mogelijk niet op het Polderpark van toepassing. Echter, omdat ontwikkelingen gewoonlijk niet goed voorspelbaar zijn, kan dat in de toekomst anders liggen.

Wel wordt duidelijk dat bij de opzet van het Polderpark eigenlijk precies is gedaan wat ten tijde van het Belvederebeleid (1999-2009) - waarin het bovenstaande denken een grote rol speelde - de bedoeling was. Het ging daarbij niet meer om het maximale (en bij voorkeur volledige) behoud van erfgoed *“as is”*, maar om de optimale inzet daarvan, met zoveel mogelijk behoud van het *karakter*. Als de creatie van het Polderpark was gebeurd ten tijde van het Belvederebeleid, was het ongetwijfeld een landelijk voorbeeldproject geweest.

6.3.4 Gelaagd erfgoed en erfgoedwaarde in meervoud

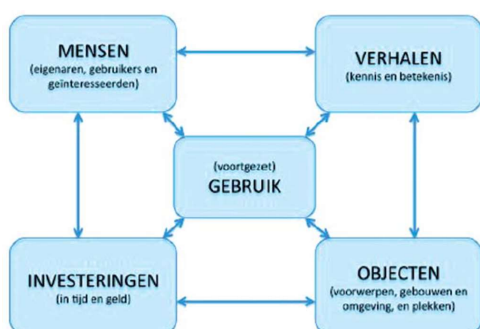
Herhaaldelijk kwam eerder in dit rapport al de noodzaak naar voren om het Polderpark als gelaagd geheel te zien, zeker wat de waardering betreft. De reden daarvoor is dat niet alleen het park als zodanig een doel is – wat op zichzelf groen, recreatie en ‘landschap’ impliceert – maar veel meer. Het gaat ook om het behoud van het cultuurhistorische landschap, een verrijkte natuur en recreatievoorzieningen die aan beide zijn aangepast. Traditioneel richt een waardering *als erfgoed* - wat bij bijvoorbeeld natuur en recreatie niet het geval hoeft te zijn – zich primair op de *‘objecten’*, als dingen die ‘koel’, wetenschappelijk en bureaucratisch worden beoordeeld. Geleidelijk aan is het denken daarover sinds circa 2000 nogal veranderd, al gebeurt de beoordeling nog steeds vooral op die traditionele manier. Blijkens par. 4.5 kwam dat veranderende denken bij het Kooipark kwam naar

voren via de rol van buurtparticipatie bij de waardering. Daarbij werd opgemerkt dat dit ook bij het Polderpark relevant kan zijn.

'Erf-goed: waarde in meervoud', bijvoorbeeld bij parken

Het aspect van de inbreng van bewoners (en anderen) wordt ook belicht in een kritisch artikel uit 2012 van een invloedrijk persoon bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Jos Bazelmans.⁴⁵ Het artikel werd in een review van het eerdergenoemde rapport met Tuinhistorische richtlijnen gebruikt⁴⁶ en is ook interessant voor het Polderpark. Vanuit de optiek van tuinhistorisch onderzoek werd er het volgende over gezegd.

Zo is volgens Bazelmans een waardering op basis van methodisch onderzoek van (bijvoorbeeld) groen erfgoed gewoonlijk nog steeds essentieel om dat erfgoed op een verantwoorde wijze voor de toekomst te behouden. Naast eisen van verifieerbaarheid en een onderbouwde motivering gaat het daarbij om het plaatsen van de onderdelen in hun samenhang, als deel van een rangorde of hiërarchie (ofwel de gelaagde benadering). De tuinhistorische betekenis vertelt dan het verhaal over de locatie, de vormgeving en het gebruik, maar ook over de moeite en financiën die geïnvesteerd worden om het erfgoed te verbeteren en te behouden. In dit laatste komt ook de inbreng van bewoners naar voren.

Afb. 6.15 Schematische voorstelling van een brede definitie van erfgoed en erfgoedzorg (Bazelmans 2012, p. 5)

Maar Bazelmans keek ook naar aspecten die in een traditionele benadering vaak geen rol spelen, in het bijzonder de omgang met het begrip *waarde* bij erfgoed, het centrale punt bij 'erfgoed in meervoud'. Die waarde speelt in verschillende betekenissen een rol: gebruikswaarde, economische waarde, cultuurhistorische waarde, emotionele waarde, belevingswaarde, immateriële waarde en sociale waarde (zie afb. 6.15) voor de bijbehorende aspecten in een brede definitie van erfgoed en erfgoedzorg). Daarom is volgens Bazelmans erfgoed 'waarde in meervoud'. Wel heeft deze waarde een beperkte houdbaarheidsdatum, wat zeker in het groene erfgoed een relevant aspect is: *“Met haar kwetsbare levende onderdelen geeft zij altijd een wisselend beeld, zowel door de tijd als de seizoenen heen. Monumentale bomen of heesters zijn bij uitval niet direct vervangbaar. Ook de instandhouding van de horticulturele traditie zorgt voor dilemma’s. Het historisch sortiment is niet altijd meer voorhanden en welke keuzes voor herstel of vervanging maak je dan.”*

Ook de context komt daarbij ter sprake, want groen erfgoed staat altijd in verbinding met de omgeving. Bij het tuinhistorisch onderzoek moet dat dus worden meegenomen. Daarnaast wordt het object vanuit verschillende invalshoeken beschouwd om het in haar juiste context en op waarde te

⁴⁵ Bazelmans, J., 'Erf-goed: waarde in meervoud', Vitruvius 5 (juli 2012) nr. 20, pp.14-20.

⁴⁶ https://www.debieenverkuil.nl/wp-content/uploads/2019/10/artikel_NVMz-nieuws2012.pdf

kunnen schatten: *"Hoe is bijvoorbeeld het object landschappelijk of stedenbouwkundig gepositioneerd. Welke relaties en betekenissen ontleent het object hieraan en wat is haar status ten opzichte van vergelijkbare objecten."*

De veranderende tijdgeest bij waarderingen

Bij dit alles hoort ook het besef dat, met de ontwikkeling van het vakgebied en de opbouw van kennis, inzichten en daarmee samenhangende waarden in de loop der tijd kunnen veranderen: *"De waardenstelling geeft zodoende een momentopname in de geschiedenis weer en is daarmee slechts een ijkpunt in haar dynamische veranderingsproces."* Dat betekent dat de waarderingen van de Leidse Hout en het Kooipark, met achterliggende benaderingen en uitgangspunten, weliswaar een goed vertrekpunt kunnen vormen voor de waardering van het Polderpark, maar ook dat er mogelijk andere vragen en aspecten een rol spelen.

7. Natuur en ecologie in het Polderpark

De natuur is een belangrijk aspect van Polderpark Cronesteyn. Het uitgangspunt hier is dat hoe rijker en beter die natuur is, hoe meer deze kan helpen bij de bescherming van het Polderpark als park. Bovendien kan dat een voorwaarde zijn bij een beschermde status van een park als groen erfgoed. Een extra status vanuit natuurbescherming of andere speciale natuurstatus zou daarbij dan natuurlijk ook helpen.

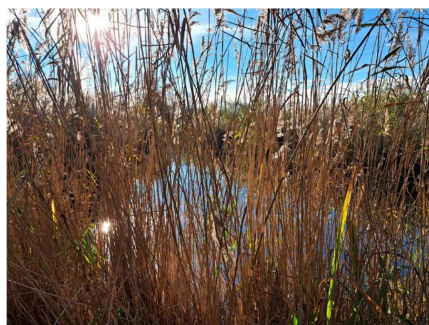
Begonnen wordt met de uitgangspunten ten aanzien van natuur en ecologie (resp. 'groen') bij het Polderpark, zoals aanwezig in de Planbeschrijving uit 1981 (par. 7.1). Daarna wordt (in par. 7.2) de situatie van de natuur door de jaren heen besproken, vooral op basis van de inventarisaties die af en toe zijn gedaan. In par. 7.3 gaat het, aan de hand van de beheerplannen uit 2005 en 2019, over het natuurbeheer in het park sinds de natuur een redelijk volwassen stadium had bereikt. Ook komt hierin de Leidse groene hoofdstructuur ter sprake, evenals de mogelijkheid van een ecologische verbinding langs het fietspad door de aangrenzende Elfenbaan. Par. 7.4 gaat in op het waarderen van natuur, op de manieren waarop de natuur in het Polderpark nu beschermd wordt en op nieuwe eisen en inzichten die daar nu over zijn. In par. 7.5 gaat het kort over ideeën over de natuur in parken in de toekomst.

7.1 Uitgangspunten in de Planbeschrijving uit 1981

Hoewel natuur al vroeg een kernpunt werd bij het Polderpark, was het dat verrassend genoeg niet in het begin. Mogelijk was dat een gevolg van het idee van het eerdere Vlietpark, waarin natuur niet of nauwelijks een rol speelde (zij het wel 'groen'). Vanaf 1981 werd natuur belangrijker zoals blijkt uit de zorg voor een goede ecologische situatie. Wel stonden nog steeds recreatie en recreatief- en parkgericht groen voorop, naast het behoud van het cultuurlandschap en het laten voortbestaan van het agrarisch bedrijf daar, zo blijkt uit de Planbeschrijving uit 1981 en de bijbehorende ontwerpschets. De eerder getoonde ontwerpschetsen verschillen qua natuur in een saillant detail van de ontwerpschets bij de Planbeschrijving. Een uitsnede van de laatste is verderop opgenomen in afb. 7.2. Het gaat hierbij om de rood- en groengekleurde objecten in het park: de rood omlinjende bomen en het rode pad gingen niet door, maar voor de boer en het beheer kwam er toen een ander pad (groen). De reden daarvoor komt verderop ter sprake.

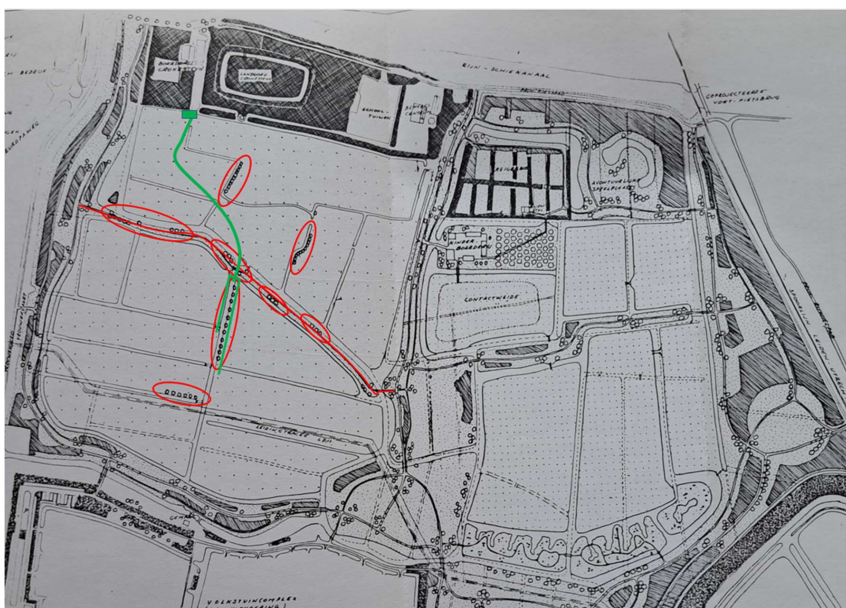
Afb. 7.1.a Mallesloot vanuit het noorden (13-11-2022)

7.1.b In de moerastuin (13-11-2022)

In de Planbeschrijving speelde – naast het uitgangspunt van behoud van cultuurlandschap - recreatie de hoofdrol. De bijkomende rol van de natuur blijkt uit het volgende:

- Niet alleen een *betere waterkwaliteit*, maar ook *veel meer wateroppervlak*, namelijk van ca. 1,6 hectare naar ca. 7 hectare. Een betere waterkwaliteit wilde men onder meer verkrijgen door waterinlaat vanuit de Mallesloot, waarbij het water door riet en biezen in enkele te maken ondiepe gedeelten de Mallesloot (zie afb. 6.1.a) wordt gezuiverd. Door het graven van nieuwe c.q. het verbreden van bestaande sloten werd daarbij tevens 'het waterrijke polderkarakter van het park' extra versterkt. Water zag men dan ook als een van de belangrijkste elementen van het park (p 12).
- Het voorgestelde *soort beplanting* was eveneens primair op recreatie en op het parkontwerp gericht. Zowel aan de randen als in het middengebied zouden inheemse loofhoutsoorten worden gebruikt 'zoals populier, wilg, els, es, enzovoort' (p 17). Hierdoor zou er in het park luwte ontstaan en werd ook de schaal meer aangepast aan de mens. Bosjes in het middengebied gaven rugdekking aan bermgebruikers, vissers, etc. De randbeplantingen zouden naar verwachting al na enkele jaren rijksweg A4 en het a.s. industriecomplex aan de overkant van de spoorlijn aan het zicht onttrekken en hopelijk ook zorgen voor een tempering van het verkeersgeluid van de A4.
- De aan te leggen *moerastuin* in de zuidoosthoek, waar moerasachtige eilandjes met moerasvegetatie zouden ontstaan (zie afb. 7.1.b) (p 20). Om over de moerasjes te kunnen wandelen, kwamen er knuppelpaden, met aan de ingangen houten bruggetjes.

Afb.6.2 Ontwerptekening bij de Planbeschrijving uit 1981 zonder de volkstuinten. De rood omlijnde delen gingen niet door; in plaats daarvan kwam er het 'groene' pad.

De natuurdoelen

In de samenvatting van de Planbeschrijving werden de natuurdoelen iets concreter. Daarin zei men (p 23): "Door te nemen beheersmaatregelen ten aanzien van de waterkwaliteit van de agrarische gronden en het onderhoud van de bermen en de bosranden, wordt een rijke flora verkregen, c.q. blijft de broedgelegenheid voor de weidevogels behouden en uitgebreid."

In de jaren erna kregen beide natuurdoelen aandacht. De in 1982 ingestelde Begeleidingscommissie Polderpark Cronesteyn (zie hoofdstuk 2) lijkt daar ook een grote rol bij gespeeld te hebben, afgaande op wat de verslagen en rapporten van de commissie. Zo kwam hierin in 1983 het advies van een

bioloog en de vogelinventarisator naar voren om in verband met de soortenrijkdom van broedvogels geen pad door de westelijke weidegebieden aan te leggen. Wel moest dat worden doorgesproken met het Ministerie van CRM, aangezien dat daarover een positief advies had gegeven i.v.m. de subsidiëring van de grondaankoop in dit deel (wat hfl. 800.000 kon schelen). Het pad en daarmee ook de erlangs geplande bomen gingen inderdaad niet door (zie eerder), de grondaankoop overigens wel. De grond werd vervolgens verpacht aan de boer die eerder de grond in bezit had, zij het met eisen wat betreft natuurvriendelijk gebruik en beheer.

7.2 De situatie qua natuur vanaf ca. 1940

In grote tegenstelling tot het cultuurhistorisch landschap is natuur per definitie zeer veranderlijk. In elk seizoen ziet het er heel anders uit (wat bij een landschap alleen gebeurt als loofgroen en landbouwgewassen daarin de boventoon voeren), en over de jaren heen verandert het ook steeds. En zelfs dagelijks verandert er wel iets. Via beheer grijpt de mens daar ook voortdurend bij in, zeker in Nederland. De schaal waarop dat gebeurt, is bovendien veel kleiner dan waar het bij het gemiddelde landschap om gaat. Niet voor niets komt groen veel minder en ook veel minder concreet op topografische kaarten voor, hoe belangrijk het vaak ook is in het aanzien en functioneren van een landschap (waaronder defensie, het doel waarvoor topografische kaarten oorspronkelijk zijn ontstaan). Elk slootje staat in principe op de topografische kaart (althans op schaal 1:25.000 en lager), maar m.b.t. bomen geldt dat hooguit voor groene stroken en vlakken. Mede daarom zijn tellingen zo belangrijk, zowel van flora als van fauna. Bij een overzicht van de natuur in het Polderpark gaat het in elk geval vooral om tellingen.

Afb. 7.3. Het kasteelbos van Cronesteyn en omgeving in de Bosstatistiek 1938-1942

De Bosstatistiek 1938-1942

De eerste maal dat informatie over iets van de natuur in het (latere) Polderpark publiek beschikbaar kwam, was mogelijk de Bosstatistiek uit 1938-1942 (afb. 7.3), waarvoor het totale bosareaal in

Nederland is geïnventariseerd.⁴⁷ Bovendien is het resultaat op de kaart gezet. Dit geeft dus een beeld van de bomen in het park vóórdat het kasteelbos in de Tweede Wereldoorlog grotendeels voor brandhout werd gekapt. De bomen lijken niet overal identiek aan wat sinds 1983 aanwezig is. In het deel rond de kasteelgracht waar op de kaart van afb. 7.3 hakhout is, staan bijvoorbeeld nu onder meer beuken.

Groen op een luchtfoto uit 1945

Enigszins verrassend, gezien onder meer de topografische kaarten, blijkt uit een luchtfoto uit 1945 dat er eerder toch meer groen in het gebied voorkwam (afb. 7.4.a). Het groen is bij de aanleg van de A4 tenminste deels verdwenen, maar vermoedelijk was het er al enige tijd en bleef de rest mogelijk ook nog enige tijd aanwezig. Op de kaarten via www.Topotijdreis.nl is er tot ca. 1940 een klein stukje groen te zien (zie afb. 7.4.b). In 1832 was dit hele perceel bouwland, dus mogelijk ook in 1945. De rest van het groen was in 1832 weiland. Deze situatie laat tevens zien dat topografische kaarten de werkelijkheid niet altijd juist weergeven.

Afb. 7.4.a Luchtfoto uit 1945 van het gebied van het Polderpark 7.4.b Een klein groen plekje in 1936
(via <https://www.dotkadata.com/>)

Inventarisaties in 1983

In 1983 vond de eerste flora- en vogelinventarisatie in het polderpark-in-wording plaats. De flora-inventarisatie werd ook publiek beschikbaar gemaakt. Dit is nog steeds een inzichtelijk rapport, aangezien parkonderdelen als vegetatiecomplexen werden uitgelegd, bekeken en besproken. Ook kwamen in samenhang hiermee de geschiedenis van het gebied en de bodem en bodemonderzoek ter sprake. In totaal werden er 225 plantensoorten gevonden. De enige beschikbare vergelijking was een inventarisatie uit de jaren '50, waarin 150 plantensoorten werden vermeld.⁴⁸ Het doel om in 1983 minstens datzelfde aantal te halen, werd dus ruim overtroffen. De vegetatiecomplexen waren (zie ook de foto's in afb. 7.5 en 7.6):

- graslanden (onderverdeeld in die van hoeve Cronesteyn en in het park)
- sloten en slootranden (idem)
- wegbermen
- Reigersbos
- kasteelbos Cronesteyn

⁴⁷ <https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=groen%5Ffergoed#>

⁴⁸ <https://leiden.courant.nu/issue/LLC/1984-08-07/edition/0/page/5?query=cronesteyn%20&period=1984&sort=relevance>

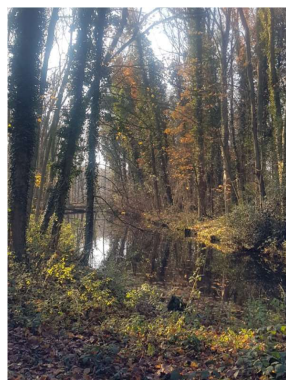

Afb. 7.5.a De westelijke graslanden met vogels (12-4-2019)

7.5.b Blauwe reiger op slootrand (13-11-22)

De vogelinventarisatie uit 1983 werd ook vergeleken met een inventarisatie uit 1974. In 1983 werden er 44 (of 42, zo werd later gesteld) soorten broedvogels aangetroffen, waar dat er in 1974 nog 53 waren geweest. Ook de aantallen per soort waren in 1983 soms kleiner. Beide werden vooral geweten aan de werkzaamheden in het park. Daarentegen waren er ook nieuwe soorten broedvogels, namelijk de blauwe reiger (11 exemplaren; zie afb. 7.5.b), grasmus, staartmees, fuut en knobbelzwaan. Daarnaast waren er tenminste 13 soorten niet-broedende vogels waargenomen. Het advies was om grotere stukken moerasachtig gebied met veel riet te maken, het Reigersbos e.o. niet te veel te ontsluiten en daar besdragende bomen en struiken te planten, en (zie boven) te zorgen voor een groot aaneengesloten weidegebied. Daarom verviel toen het geplande pad door de westelijke weilanden.

Afb. 7.6.a Nestelende lepelaar in het kasteelbos (1-4-2021) 7.6.b Waar deze broedde (middenachter, 12-4-2019)
7.6.c Reigersbos (31-10-2019)

De flora-inventarisatie uit 1990

In 1991 verscheen het eerste Beheer(s)plan, met in de bijlage een flora-inventarisatie uit 1990. Dit beheerplan gaat ook beknopt in op de uitgangspunten, doelen en functies van houtige gewassen (bomen en struiken) en van grassen en kruiden.

Bij de houtige gewassen is rekening gehouden met de vegetatietypen zoals die onder gunstige omstandigheden kunnen ontstaan. Bij het type bos geldt dat het meest voor het Fluitekruidrijke Essenbos. De es is dan ook de hoofdsort onder de geplante bomen en komt door het hele park heen voor. In de randen van de plantvakken gaat het vaak om meidoorn en sleedoorn. Buiten deze zijn er nog 33 andere soorten bomen en struiken geplant, rekening houdend met de plek, droog/nat en de ondergrond.

Bij de grassen en kruiden gaat het gewoonlijk om al lang aanwezige gewassen, waarbij in 1990 235 soorten zijn aangetroffen. Bij de nieuwe moerastuin heeft men de vegetatie spontaan laten ontstaan. Het kasteelbos kent een karakteristiek Fluitekruid Essenbos (al staan er inmiddels ook andere bomen, zoals beuken). Echt 'oud', zoals men het omschrijft, zal het niet kunnen zijn, omdat in de Tweede Wereldoorlog vrijwel alle bomen zijn omgezaagd. Wel zal oud hout deels weer spontaan zijn opgekomen. Het meest opvallende en unieke aan het bos is de rijke ondergroei van daslook, aangezien deze zich hier op kleigrond heeft ontwikkeld. De meest bekende andere groeiplaatsen zijn in Zuid-Limburg en in de binnenduinen bij Bergen.

Jaarlijkse vogelinventarisaties na 1983

Na 1983 werd elk jaar een vogelinventarisatie gedaan door de Vogelwerkgroep van de Commissie Polderpak Cronesteyn (bestaande uit een commissielid en enkele anderen). In 1991 verscheen hiervan een overzicht. In dat jaar telde men 51 soorten broedvogels. De 'jonge bosjes' bleken een groot succes te zijn, want hierin waren de soorten en aantallen sinds 1985 'explosief gestegen'. Ook had men in 1987/1988 diverse nestkasten geplaatst. Wel had het sinds 1987 voor het eerst langer dan een week gevoren in de winter van 1990/1991, waardoor het aantal vogels in 1991 wat lager was dan eerder. Dat blijkt ook uit het aantal reigernesten in afb. 7.7. Verder werden er 27 soorten niet-broedende vogels waargenomen.

Als extra werd in deze inventarisatie vermeld dat de eerder geplaatste vleermuisenkasten in 1991 inderdaad waren gebruikt (en niet door vogels) en noemde men ook gesignaleerde zoogdieren (een bunzing, een wezel, een hermelijn, maar weinig hazen).

Tabel 2: Aantal blauwe reigernesten in het reigerbos per elzenrij.
Rijen genummerd van noordoost naar zuidwest, rij 1 t/m 5 in de zuidoostelijke helft, 6 t/m 8 in de noordwestelijke helft.

strengere winters	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
rij							
1	6	4	4	6	8	10	8
2	5	7	7	11	11	10	8
3	4	5	4	10	13	14	10
4	5	6	7	9	10	13	11
5	1	5	5	7	8	8	6
6					2	3	3
7		1			5	6	6
8						2	1

Afb. 7.7 De toename de reigernesten tussen 1985 en 1991

De situatie in 2003 in Leidse stadsparken: het Polderpark als 'absolute topper'

In 2003 is in tien Leidse stadsparken de natuur onderzocht, in het kader van het project Inventarisatie Stadsnatuur gemeente Leiden. Een samenvatting van de resultaten is te vinden in het boekje *Turkse tortels en Spaanse ruiters* van Jasper Groos uit 2004 (herzien in 2006). Dit verscheen in het kader van het Uitvoeringsprogramma Ecologisch beleidsplan gemeente Leiden 2002-2005.

Polderpark Cronesteyn wordt hierin als volgt beschreven: 'een grote verscheidenheid aan biotopen en leefgebieden. Het park is daardoor voor de natuurliefhebber een waar feest. In Cronesteyn zijn

verreweg de meeste soorten en planten gevonden van alle stadsparken. De genoemde diversiteit aan biotopen is daar de reden van: er liggen natuurlijk beheerde weilanden, er is een oud landgoedbos, een moerastuin, vlinderweitjes en hooilandjes, er is veel water en het bosplantsoen begint een volwassen structuur te krijgen.” Ook de grootte van het park en de ligging nabij het Groene Hart worden als factoren genoemd (p 78 e.v.).

De aantallen per soort en absoluut zijn, samen met de aantallen voor andere eerdergenoemde stadsparken (met de Leidse Hout in plaats van het niet in dat boekje genoemde Park Kweeklust), opgenomen in tabel 7.1. Wat opvalt is dat nu ook aan andere categorieën aandacht is geschonken, namelijk libellen, vlinders, vissen en paddenstoelen. Ook was er naar amfibieën gekeken. Men zag wel overal groene kikkers en gewone padden, maar voor salamanders was het blijkbaar een slecht jaar. Tabel 7.1 maakt overduidelijk dat van de vier vergeleken parken het Polderpark qua biodiversiteit in bijna alle opzichten het hoogste scoort.

	Polderpark Cronesteyn	Stevenspark	Park Merenwijk	Leidse Hout
Aantal plantensoorten	474	448	386	435
Aantal soorten Broedvogels (max. = 52)	44	14	24	29
Aantal waargenomen broedvogels p 98/99	641	51	173	234
Aantal soorten libellen (max. = 19), p 85	18	7	13	8
Aantal waargenomen libellen	1434	405	266	224
Aantal soorten vlinders (max. = 16), p 71	14	8	11	5
Aantal waargenomen vlinders	1068	24	90	52
Aantal soorten vissen (max. = 12), p 39	10	9	5	n.v.t.
Aantal vissen	44	24	9	
Aantal soorten paddenstoelen	118	49	58	143
Aantal paddenstoelen (p 31)	245	104	100	422

Tabel 7.1 Aantallen van soorten en exemplaren van planten en dieren in 2003 in Leidse parken

‘IVN almanak’ in 2013

IVN Natuureducatie – de betekenis van de afkorting IVN is niet meer te vinden - is actief in diverse Leidse parken en gebieden in de omgeving, waaronder Polderpark Cronesteyn en Wijkpark Merenwijk.⁴⁹ Sinds de jaren '90 en de komst van het activiteiten/informatiecentrum is het IVN in het Polderpark actief. In eerste instantie beheerden zij dat bezoekerscentrum ook; nu is het nog de uitvalsbasis voor IVN-activiteiten en zijn er tentoonstellingen van het IVN.

Op hun website omschrijven zij het Polderpark als uitgaand van *“het behoud van het bestaande polderkarakter met extra elementen om diverse vormen van natuurgerichte recreatie mogelijk te maken. Door het beheer zou de flora en fauna gevarieerder worden dan zoals we die kennen van polders uit de vijftiger jaren. Waarschijnlijk is Leiden nog steeds uniek in Nederland met deze opzet van het polderpark. [...] Het leuke van Cronesteyn is de variatie aan terreinen op een betrekkelijk kleine oppervlakte.”* Zoals eerder in dit rapport bleek, zijn flora en fauna door de parkinrichting en het beheer ervan inderdaad gevarieerder geworden.

⁴⁹ <https://www.ivn.nl/afdeling/leidse-regio>; <https://www.ivn.nl/afdeling/leidse-regio/cronesteyn-polderpark>

In 2013 hebben enkele IVN-natuurgidsen-in-spe een werkstuk over het Polderpark gemaakt. Zij omschreven het als een 'almanak' over het park als hun **Adoptie Terrein** (of AT). De almanak vormde de afsluiting van hun cursus voor natuurgids en was primair bedoeld voor (toekomstige) excursieleiders, maar ook de individuele wandelaar brachten ze graag een beetje liefde voor, én een beetje extra kennis over de natuur in het gebied bij. Naast een achtergrondbeschrijving van het park gaat het vooral over de natuur in haar vele facetten 'waarin we er van kunnen genieten, ook in Cronesteyn'. Dat betreft vogels; zoogdieren; insecten, spinnen en ander kruipend over vliegend gedierte; bomen, struiken en kruiden; (en) paddenstoelen en zwammen. Daarnaast hadden ze een hoofdstuk over natuurbeleving, met name in het kader van natuureducatie aan kinderen.

Afb. 7.8 Groepen paddenstoelen in de moerastuin, 3 dagen na elkaar vanuit andere hoeken (13-11-2022 resp. 16-11-2022)

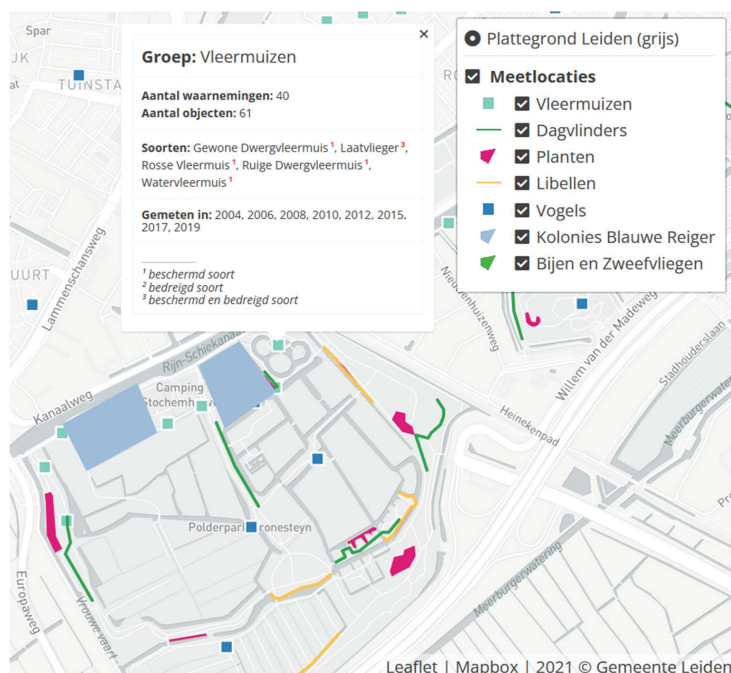
Zoals zij verder stellen (p. 14): *“Cronesteyn heeft een rijk verleden, maar ook een rijk heden. Vol van zichtbare en minder zichtbare schatten. Een van de schatten van Cronesteyn is de grote variatie in biotopen die in en om het park te vinden is. Die rijkheid aan biotoopjes zorgt er voor dat er buiten de wel 474 verschillende plantensoorten die zijn aangetroffen, ook veel soorten vlinders, paddenstoelen en vogels voorkomen.”* De aantallen qua soorten die zij noemen, hebben ze primair overgenomen van www.waarneming.nl, met een enkele aanvulling van henzelf of van elders. Bijzonder was dat in 2012 voor het eerst de lepelaar en de ooievaar in het park hebben gebroed. De lepelaar doet dat vooral in het bos binnen de kasteelgracht, waar ook de meeste reigers zijn gaan nestelen. Voor ooievaars was midden in het park een hoge paal met mogelijkheid voor een nest gemaakt.

Natuurinformatie over de parken anno 2022

Anno 2022 lijkt de interactieve kaart in afb. 7.9 het meest actuele beeld te geven. De kaart maakt gebruik van de natuurdatabase van de gemeente en toont zowel het resultaat van professionele ecologische metingen als waarnemingen van bewoners en groengroepen. Klikken op een aangegeven plek leidt tot informatie in het informatievenster op de kaart, in dit geval over vleermuizen in de waterspeelplaats. Tot en met 2012 is dat onderzoek door het Bureau Stadsnatuur gedaan.⁵⁰ Een vergelijking met alle voorgaande informatie over de aanwezige natuur in het Polderpark toont echter aan dat veel op de kaart ontbreekt. In de toelichting zegt men inderdaad dat de getoonde informatie niet 'het' verspreidingsbeeld van flora en fauna in Leiden weergeeft, omdat vlakdekkend onderzoek niet mogelijk is. Waar geen stippen (of lijnen of vlakken) staan op de kaart, kunnen dus alsnog (bijzondere) planten of dieren zijn. De gegevens worden in het eerste kwartaal van ieder jaar geactualiseerd.

⁵⁰ <https://www.bureaustadsnatuur.nl/werkvelden/ecologisch-onderzoek/monitoring/stadsnatuurmeetnet-leiden.html>

Ter vergelijking zijn in afb. 7.10 uitsneden opgenomen voor de drie Leidse stadsparken die ook in paragraaf 4.4 ter sprake kwamen. In het Stevenspark zijn op deze kaart relatief veel planten aanwezig; voor de rest valt vooral de grotere variatie in het Polderpark op. Overigens moet bij de kaart worden bedacht dat het waarnemingen zijn, en geen systematische inventarisaties. Het 'zegt' dus niet per se veel.

Afb. 7.9 Aantallen en soorten van bepaalde categorieën dieren volgens metingen en waarnemingen (dd. 1-12-2022, <https://natuur.leiden.nl/>)

Afb.7.10 Idem in resp. De Leidse Hout, Park Merenwijk en Stevenspark

7.3 Beheer van de natuur in de 'volwassen fase'

Rond het jaar 2000 was alles wat men had gepland in het Polderpark aanwezig – zij het soms in een andere vorm en op een andere plek - en was ook de natuur min of meer volwassen. Dat blijkt ook uit het Beheerplan 2005-2015, waarin het vooral om consolidatie en verdere versterking ging. Het daaropvolgende en actuele Beheerplan bouwt weer daarop voort. Dit dateert uit 2019 en geldt in

principe voor de periode 2019-2033; de nu publiek beschikbare versie was blijkbaar vooral gericht op een geplande renovatie in 2019-2021, maar lijkt veel algemener.

In beide beheerplannen staan de eigen parkdoelen centraal, en daarin is door de jaren heen niet veel veranderd. Maar beide beheerplannen reflecteren ook het toenmalige gemeentelijke beleid ten aanzien van wat vooral *natuur en ecologie* heette, maar waarin nu *groen en biodiversiteit* de boventoon voeren. Bij het Beheerplan uit 2005 valt dat niet zo op, omdat in het Leidse beleid toen 'natuurlijk groenbeheer' centraal stond en dat volledig aansloot op de parkdoelen. Het beleid van destijds stond in het Ecologische beleidsplan gemeente Leiden (EBL) uit 1998 en omvatte onder meer de Leidse Ecologische Structuur (LES).⁵¹ In 2002 is het beleidsplan opgevolgd door een beleidsprogramma met acties en zes projecten voor de periode 2002-2005. Naar auteur Koster (p. 7): *"Vrij vertaald komt het er op neer dat de gemeente Leiden met het beheer van de openbare ruimte zoveel mogelijk rekening wil houden met de natuurlijke processen die zich in de stad afspelen. De levenscyclus van planten en dieren probeert men zo min mogelijk te verstoren en de biologische verscheidenheid zoveel mogelijk te vergroten door het scheppen van gevarieerde milieus. [...] Ecologisch beheer vraagt specifieke kennis in allerlei verschillende situaties. Dit rapport biedt daarbij een steun in de rug."* Enkele projecten waren bijvoorbeeld het meetbaar maken van stadsnatuur (zie par. 7.2) en het verstevigen van regionale aspecten van ecologisch beleid (zie par. 7.3.3).

Anno 2022 valt op dat in beleidsdocumenten en verordeningen – en daarmee ook enigszins in het Beheerplan uit 2019 – termen als 'natuur' en 'ecologie' veel minder (dan vroeger) voorkomen, en termen als 'groen' en 'biodiversiteit' veel meer. 'Groen' is echter niet gelijk aan 'natuur', zoals het bekende en veelgebruikte raaigras laat zien: groen, maar natuuronvriendelijk. 'De relatie tussen ecologie en biodiversiteit ligt anders. Biodiversiteit is een doel, dat pas wordt bereikt onder goede ecologische voorwaarden. Hoe beter die zijn, hoe rijker de natuur. Dat leidt dan weer tot hogere natuurwaarden en tot een hogere biodiversiteit. Nu valt kennelijk alle natuur onder 'groen', wat een vervaging lijkt als het echt om natuur en om biodiversiteit gaat.

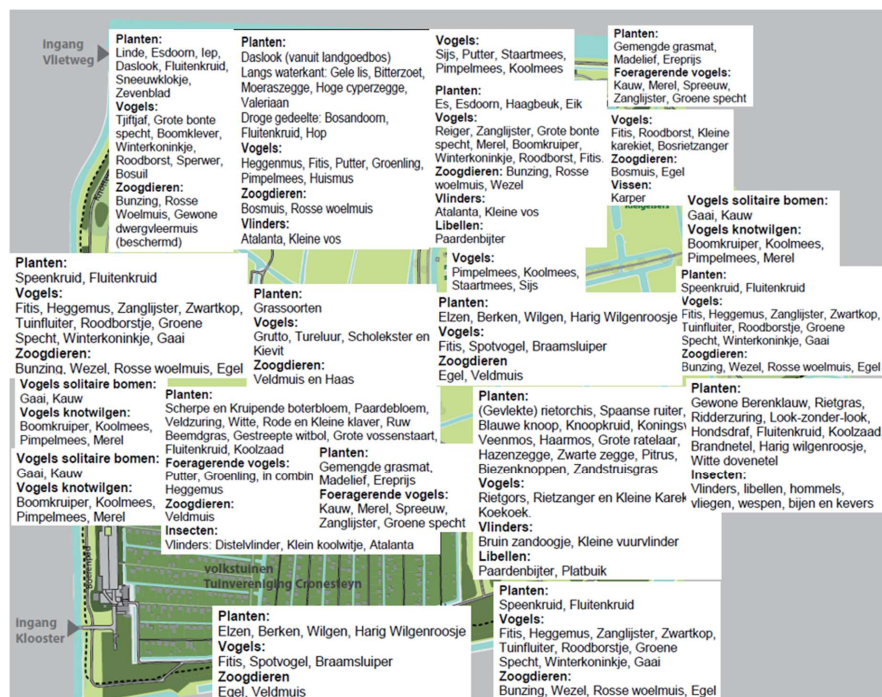
7.3.1 Beheerplan van het Polderpark uit 2005

Zoals het Beheerplan uit 2019 stelt, stonden de jaren tot 2005 in het teken van begeleiding van de natuurlijke groei van het park. Inmiddels was het park volwassen geworden en waren de meeste doelstellingen uit 1981 bereikt. Het verdere beheer wat de natuur betreft zou daarom meer gericht zijn op consolidatie en verdere versterking van de bereikte natuurlijke kwaliteit. De inventarisatie uit 2003 vormde daar een uitgangspunt bij. Het Beheerplan geeft een overzicht van algemene beheermaatregelen voor het park als geheel en noemt per onderdeel wat jaarlijks in mei-juni geschouwd zal worden.

Het Beheerplan bevat vooral duidelijke beelden van elke beheergroep, met tekeningen en foto's en met een opsomming van planten- en diersoorten die kenmerkend zijn voor die beheergroep of die bepaalde beheermaatregelen met zich meebrengen. Er worden geen complete soortenlijsten genoemd. In afb. 7.11 zijn de lijstjes met de kenmerkende planten en dieren uit de beelden resp. onderdelen op min of meer de juiste plaats op de kaart van het Polderpark weergegeven. Opvallend is echter dat er ook nauwelijks andersoortige informatie in dit Beheerplan staat. Wel komt naar voren – meer in schetsen dan in tekst – dat het park *'een belangrijke schakel in de randstadgroenstructuur'* is en zich richt op de grote behoefte aan *'recreatie aan de stadsrand'*. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is *"de landelijke sfeer die Cronesteyn moet uitademen, met respect voor de bestaande verkaveling en de aanwezige flora en fauna."* Blijkbaar bedoelde men de Leidse 'stadsrandgroenstructuur', want buiten een relatie met Vlietlanden en het maken van een

⁵¹ A. Koster (2003), Natuurlijk groenbeheer in Leiden, Wageningen Universiteit, Alterra-rapport 681

doorgaande fietsverbinding richting Wijk en Woude (d.w.z. Zoeterwoude en meer) is het volledig op Leiden gericht.

Afb. 7.11 De meest kenmerkende planten, vogels en zoogdieren in de diverse onderdelen van het Polderpark, op basis van de inventarisatie uit 2003 (informatie overgenomen uit Beheerplan 2005)

7.3.2 Beheerplan uit 2019

In het Beheerplan uit 2019 werden vrij algemene doelen geformuleerd, namelijk (p. 7):

- *Inhaalslag voor beheer en onderhoud.*
- *Opnemen van ontwikkelingen in afgelopen periode: verbreding A4 en compensatie in Polderpark Cronesteyn, vestiging zorgboerderij en horeca, schapenbegrazing e.d.*
- *Actualiseren en aanscherpen van doelen en beheer voor de huidige 'volwassen' fase.*
- *Vergroten natuurwaarden.*

Wat opvalt is dat de term 'natuurwaarden' voorkomt. De term als zodanig wordt niet uitgelegd; waarom het gaat, blijkt uit de beoogde doelen in de beheeronderdelen.

Beheerprincipes

Dit Beheerplan noemt de beheerprincipes expliciet. Hierbij gaat het met name om (p. 9):

- Behouden van de natuurlijke uitstraling, wat onder meer verschil in de mate van beheer betekent tussen plekken waar de natuur haar gang kan gaan en onderdelen die er netjes uit moeten zien (zoals borden en parkmeubilair).
- Sturing op beeld (zoals ook sterk in het beheerplan uit 2005 naar voren kwam), namelijk: "Groenelementen zoals bosschages en bomen bepalen de sfeer en de ruimte in een park. Open en besloten ruimtes, lichte en donkere plekken, assen en blikvangers moeten blijven bestaan. Bij vervanging van zijn grootte, kleur, vorm en massa van belang. Vervanging vindt dus niet plaats op

soortniveau. Natuur speelt in dit park een grote rol. Daarom schrijven we op een aantal plekken toch soorten, of soortgroepen voor. Als bijvoorbeeld een boom moet worden vervangen kiezen we liever niet voor een exoot, maar voor een inheemse boomsoort.”

- Participatie, met name via de Klankbordgroep, waarin allerlei gebruiksgroepen zijn vertegenwoordigd. Een aantal leden neemt ook deel aan de jaarlijkse schouw van het park. Uit deze beheerprincipes komt, naast een nadruk op aantrekkelijkheid en beleving, participatie van omwonenden en gebruikersgroepen naar voren.

7.3.3 Leidse groene hoofdstructuur en verbindingen

In de voorgaande paragraaf kwam via het actuele Beheerplan ook de Leidse Groene Hoofdstructuur – ook wel de hoofdgroenstructuur genoemd – in beeld. Beleidsmatig maakt dit deel uit van het Uitvoeringsprogramma 2020-2023 – Leiden biodivers en Klimaatbestendig.⁵² Een van de drie opgaven daarin is ‘Leiden is zichtbaar groener’ (zie afb. 7.13) .

Figuur 3.1 Overzicht van de opgave en doelen

Afb. 7.12 De opgave ‘Leiden is zichtbaar groener’ in het ‘Uitvoeringsprogramma 2020-2023 – Leiden biodivers en Klimaatbestendig’, p. 20

Men omschrijft de Groene Hoofdstructuur als volgt: *“De Groene Hoofdstructuur in Leiden is het groene netwerk over de stad, dat wordt gevormd door de beeldbepalende grote Groene Hoofdstructuur-Lanen, de meeste parken en de verbindingen tussen die parken. Het sluit aan op het grotere regionale groene netwerk dat zich over de hele regio vertakt, en dat eindigt in de Singelrand.”* Het groen in de hoofdstructuur krijgt meer aandacht en ook meer geld dan het groen daarbuiten.

Als aanvulling zijn er twee nieuwe aandachtspunten, namelijk (zie ook afb. 7.13.a)

- de **Groene Hoofdstructuur-Eco**, waarin het gaat om de rol van groen en water als verbinding binnen de stad en naar het buitengebied, meer concreet het groen-blauwe netwerk *vanuit het buitengebied de stad in*. Het is tevens bedoeld als recreatief netwerk met vooral fiets- en wandelroutes, door een ook voor flora en fauna aantrekkelijk leefgebied: *“Het groen is structuurrijk en bestaat uit mos-, kruid-, struik-, en boomlagen. Er is afwisseling in open gebieden met grasland en dichtere gebieden met bosschages.”*
- de **Groene Hoofdstructuur-Lanen**, waarbij men kijkt naar belangrijkste (groene) beeldbepalende *entrees* van de stad.

Een en ander is op kaarten vastgelegd, en ook is er een Handboek Kwaliteit Handboek Openbare Ruimte gemaakt.

Bij alle drie onderdelen speelt ook het Polderpark een rol. Wel valt op dat hierbij blijkbaar de stad volledig centraal staat, en dat (ecologische) verbindingen *naar buiten de stad* niet of nauwelijks een onderwerp zijn. Bij ecologie gaat het echter gewoonlijk om tweerichtingsverkeer.

⁵² [Uitvoeringsprogramma 2020-2023 - Leiden biodivers en Klimaatbestendig \(RV 20.0027\)](#)

Het 'Uitvoeringsprogramma 2020-2023 – Leiden biodivers en Klimaatbestendig' komt in par. 7.4.2 nog vanuit een iets andere optiek aan de orde.

Afb. 7.13.a De 'lanen' en de groene verbindingen in de Groene Hoofdstructuur-Eco (uit het Uitvoeringsplan Groene Hoofdstructuur, maart 2018); 7.13.b. 'Schets van parken met verbindingen' (uit Beheerplan 2019)

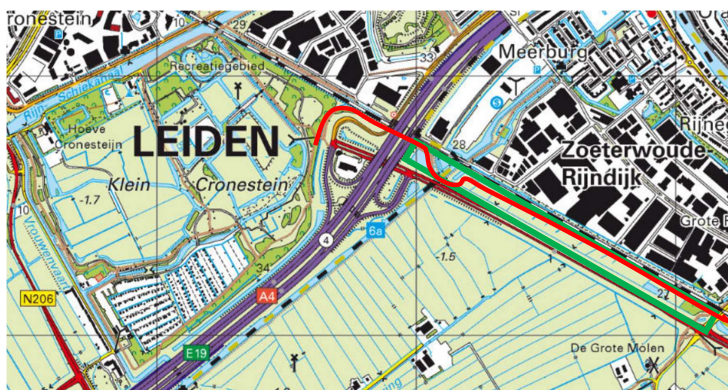
7.3.4 Een fiets- én ecologische verbinding met de Elfenbaan?

In het Beheerplan uit 2019 was het Polderpark verder ook gepositioneerd als onderdeel van "een aaneengesloten groen- en recreatiegebied langs het Rijn- en Schiekanaal tussen Leiden en Leidschendam. Dit gebied bestaat uit verschillende parken, ieder met een eigen sfeer, beeld en functie. Het is de bedoeling de groene ecologische en recreatieve zone uit te breiden richting de Kagerplassen." 'Aaneengesloten' is het hele gebied niet echt, gezien een tussenliggende woonwijk en een bedrijventerrein, al streeft men wel naar voldoende onderlinge groene verbindingen. Ook zijn er lastig oplosbare barrières als de spoorlijn en de Europalaan, al zal er een ecologische verbinding onder de Europalaan door komen zodra deze wordt verbreed. Helaas zal dat laatste ten koste gaan van de noordwestelijke punt van Polderpark Cronesteyn, met mogelijk ook gevolgen voor de natuur (en meer) aldaar.

Externe ecologische verbindingen en de Elfenbaan

Het Beheerplan omvatte ook een bredere 'schets van parken met verbindingen', in dit geval met ook verbindingen buiten Leiden zelf (zie afb. 7.13.b). Waar de witte lijnen voor stonden was enigszins onduidelijk, maar het leek om ecologische verbindingen te gaan, gezien de witte lijn dwars door de Oostvlietpolder. De beschrijving van de Groene Hoofdstructuur-Eco in par. 7.3.3 bevestigt dat. Vanuit het Polderpark is eveneens een dun wit lijntje naar het veenweidegebied van Zoeterwoude en het Groene Hart getrokken. Dit lijntje loopt vanuit het midden van het Polderpark. Helaas loopt daar de grote barrière van snelweg A4.

Nergens in gemeentelijke documenten of anderszins zag ik echter de mogelijkheid genoemd staan van een ecologische verbinding langs het na 2005 gerealiseerde fietspad tussen het Polderpark en Zoeterwoude door de Elfenbaan. De Elfenbaan zelf wordt überhaupt nauwelijks genoemd, al komt deze wel voor in de Bijlage Ecologie bij het Bestemmingsplan A4/Cronesteyn uit 2013. In deze bijlage meldt men ook dat ecologische verbindingzones in de nabijheid van het plangebied ontbreken. De Elfenbaan komt er vooral in voor vanwege de natuurbescherming die daarop als deel van de nationale Ecologische Hoofdstructuur ligt. De Elfenbaan en het fietspad vanaf Leiden tot aan de weg naar Zoeterwoude-Weipoort zijn in afb. 7.14 weergegeven op een topografische kaart.

Afb. 7.14 De Elfenbaan (groen omlijnd) en het fietspad (in rood) tussen de spoorlijn en de N11, hier tot de weg naar Zoeterwoude-Weipoort.

De Elfenbaan is de smalle strook (hier ca. 60 meter breed) tussen de spoorlijn naar Utrecht en de N11, ontstaan als natuurcompensatie voor de aanleg van de N11. Het gebied is in beheer bij Het Zuid-Hollands Landschap, dat het als volgt omschrijft (zie ook afb. 7.15): *“De Elfenbaan (45 hectare) is een langgerekt natuurgebied van 20 kilometer langs de N11 tussen Zoeterwoude en Bodegraven. Het gebied verbindt verschillende natuurgebieden en is zo een belangrijke groene schakel tussen de Reeuwijkse Plassen en het Vlietland, waarlangs dieren zich kunnen verplaatsen. De Elfenbaan is eind 2021 na onderzoek door milieuorganisatie Natuur& Milieu verkozen tot een van de tien ‘waterparels’ in Nederland. Dit vanwege de goede waterkwaliteit en de rijkdom aan flora en fauna.”*⁵³ Een onderzoek naar verbreding van de doelen van de fietsverbinding tot ook een ecologische verbinding lijkt dus op zijn plaats, temeer omdat elders in de omgeving van Leiden inmiddels wordt gekeken naar ecologische verbindingen langs fiets- of voetpaden, zoals in het provinciale project ‘Hollandse banen’, waarbij ook Leiden is aangesloten.

Afb. 7.15 De Elfenbaan bij Zoeterwoude <https://www.zuidhollandslandschap.nl/gebied/de-elfenbaan>

⁵³ <https://www.zuidhollandslandschap.nl/gebied/de-elfenbaan>

7.4 Waarderen van natuur en het Polderpark

Opvallend bij het aspect 'natuur' – mede door de vergelijking met groen erfgoed en cultuurhistorie – is dat natuurwaarden en het waarderen en beoordelen van natuur nauwelijks in documenten of op (beleids)kaarten voorkomen. Veel gaat over inventarisaties en waarnemingen en eventueel ook over bescherming, maar nauwelijks over de tussenliggende stap. Toch komt de term 'natuurwaarden' wel voor. Dat was bijvoorbeeld het geval in het Beheerplan uit 2019 (zie boven) en ook in bestemmingsplannen (zie hierna). Maar de eerdergenoemde kaart met natuurwaarnemingen (afb. 7.9) kent geen waardenkaart. En de kaart van de Rijksdienst met 'groen erfgoed'⁵⁴ bevat voor geen enkele categorie iets in het Polderpark. Voor Leiden als geheel betreft het alleen een aantal monumentale bomen uit het landelijke register.

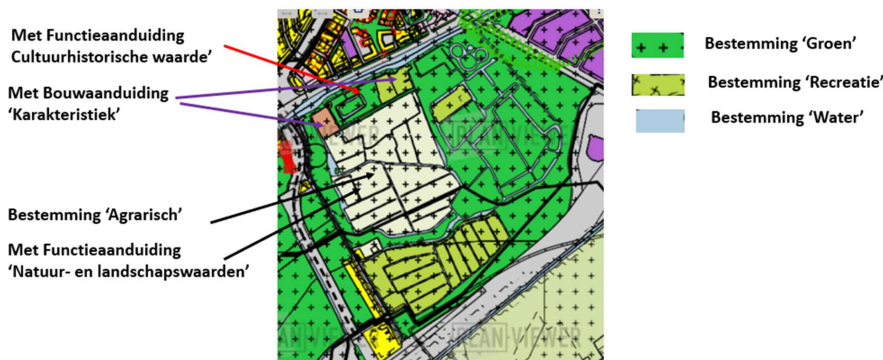
Mogelijk helpt erkenning van (delen van) het Polderpark door aansluiting bij Natuur Netwerk Nederland (NNN), waartoe nu een verzoek loopt, ook bij het verkrijgen van een hoge natuurwaarde.

7.4.1 Natuurwaarden in het Polderpark in het Bestemmingsplan

In par. 5.4 is de bescherming van twee delen van het Polderpak via het Bestemmingsplan Cronesteyn/A4 al ter sprake gekomen. In afb. 7.16 zijn de belangrijkste bestemmingen en aanduidingen in het Polderpark aangegeven. Het hele gebied is verder in zeker mate beschermd in verband met archeologie (de '+++ overal in het gebied).

Een van de twee delen betreft het westelijke weidegebied, waarvan blijkbaar met name het 'open karakter' bescherming behoeft. Dat is althans de uitleg in de Toelichting bij het bestemmingsplan. Hierbij gaat het om de combinatie van de bestemming 'Agrarisch' met de Functieaanduiding 'Natuur- en landschapswaarden'. Natuurwaarden maken hier dus ook expliciet deel van uit.

Het 'groene' gebied op de kaart heeft grotendeels de Enkelbestemming 'Groen', dus ook het kasteelbos. De bestemming 'Groen' laat veel functies toe, zoals ook 'Recreatie' (en kan ook een Functieaanduiding 'Cultuurhistorische waarden' hebben). Enkele andere delen zijn alleen bedoeld voor Recreatie.

Afb. 7.16 Overzicht van de belangrijkste bestemmingen en aanduidingen op de Bestemmingsplankaart uit 2013 (<https://www.planviewer.nl/kaart>)

Het onderwerp 'Natuurwaarden' wordt niet als zodanig in de Toelichting besproken, maar binnen paragraaf 4.6 over Ecologie. Die paragraaf gaat echter niet over de ecologie, maar over hoe het plan

⁵⁴ (<https://rce.webgispublisher.nl/Viewer.aspx?map=groen%5Ferfgoed>)

van invloed is op bestaande flora en fauna binnen het plangebied en de directe omgeving. Een volledige toetsing aan de Flora- en faunawet is in een Bijlage bij het plan opgenomen.

In de Toelichting zelf wordt kort iets over de situatie ten aanzien van natuurbescherming gezegd. Onder 'Gebiedsbescherming' blijkt dat het plangebied geen onderdeel is van een beschermd groen- of natuurgebied. Wel is het park Cronesteyn onderdeel van de Leidse Ecologische Structuur (LES; zie eerder). Ten zuidwesten van het plangebied ligt nog de Elfenbaan, onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur (zie verder par. 7.3.4). Geen van de genoemde beschermde gebieden zal worden aangetast door de werkzaamheden in het plangebied, zo wordt gesteld.

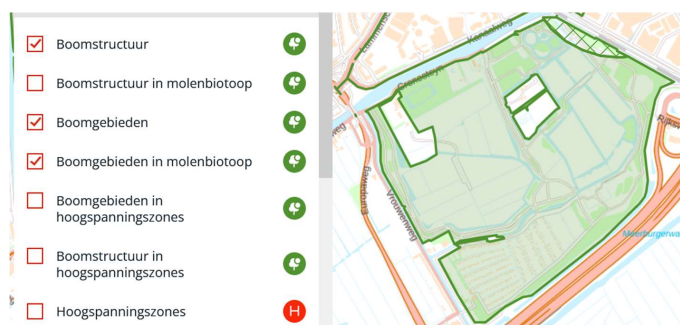
Wat de 'Soortenbescherming' betreft wordt 'in het bestemmingsplan geen nieuwe ontwikkeling mogelijk gemaakt, aangezien Polderpark Cronesteyn consoliderend wordt bestemd en de reconstructie van de A4 reeds met een Tracébesluit mogelijk gemaakt. In het kader van het Tracébesluit zijn de noodzakelijk maatregelen ten aanzien van natuur meegenomen.' In het Tracébesluit zou dus verdere informatie te vinden zijn. Wel geldt voor het plangebied 'dat bij eventuele toekomstige ontwikkelingen sprake kán zijn van aantasting van te beschermen natuurwaarden'.

Over het consoliderend bestemmen wordt gezegd: "Polderpark Cronesteyn wordt consoliderend vastgelegd in het bestemmingsplan. Nieuwe functies zijn hier zodoende niet aan de orde. Dit past binnen de diverse beleidskaders van de hogere overheidsniveaus. Op lager beleidsniveau draagt dit bestemmingsplan bij aan de bescherming van de groene structuren rondom de stad."

Recreatie ontbreekt als apart onderwerp in de Toelichting, al wordt het wel genoemd in bijvoorbeeld de beschrijving van het Polderpark.

7.4.2 De enige andere kaart met natuurwaarden?

De enige kaart die ik kon vinden met zoiets als natuurwaarden is die met bomen als deel van de zgn. Leidse stadskaat. De kaart kwam naar voren bij het zoeken naar andere kaarten met 'groen' om de *bomenrijen* te vinden die op de cultuurhistorische kaarten zouden staan, maar daarin feitelijk ontbraken.

Afb. 7.17 'Bomen' in het Polderpark zoals weergegeven op de digitale stadskaat Leiden

Bomen in Leiden staan op de digitale 'stadskaat', waarvan in afb. 7.17 een uitsnede voor het Polderpark is opgenomen. Deze kaart kent zowel 'boomstructuren' als 'boomgebieden'⁵⁵. Boomstructuren lijken identiek te zijn aan boomrijen, maar deze komen niet in het Polderpark voor.

⁵⁵ <https://kaart.leiden.nl/#52.1301/4.4662/52.1500/4.5412/brt/23,24,28/8/>

Essentiëler is dat zowel wat niet in dit boomgebied is getoond als wat wel is getoond vragen oproepen. De twee lege plekken roepen de vraag op waarom deze leeg zijn, aangezien in beide deels wel degelijk bomen staan. Andersom staat er geen boom in het hele westelijke weidegebied, maar dat valt bijna helemaal onder het getoonde boomgebied.

Uit de toelichting bij de kaart blijkt dat het hier om *waardevolle* – en daarom *beschermde* - boomstructuren en boomgebieden van de gemeente gaat.⁵⁶ De daarbij toegepaste criteria ontbreken echter. Wel verwijst men naar de Verordening voor de fysieke leefomgeving 2020 (die inging op 10-2-2022).⁵⁷ In die Verordening worden als ‘specificaties’ aangeduid:

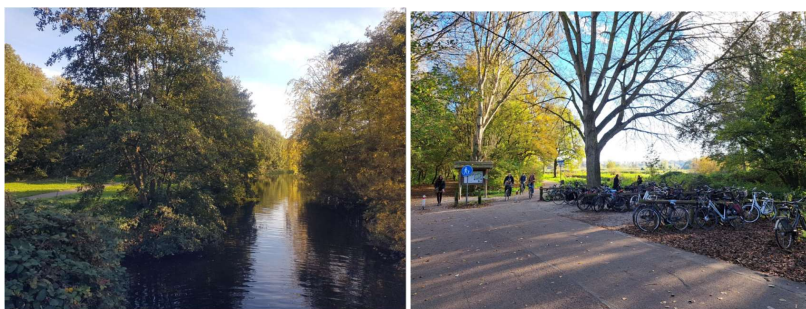
1. *“Staat in een van de parken, zoals deze zijn vastgelegd in figuur 3.3 van [Uitvoeringsprogramma 2020-2023 - Leiden biodivers en Klimaatbestendig \(RV 20.0027\)](#).”*⁵⁸ Dit betreft alle Leidse parken die vallen onder het Investeringsprogramma Parken (IP Parken), gericht op het behouden, versterken en aanpassen aan nieuwe behoeften van de kwaliteit van deze parken. Hiertoe is voor elk park een grootschalige onderhoudsbeurt gepland.
2. *“Onderdeel is van een van de in het [Uitwerkingsplan Groene Hoofdstructuur \(BW 18.0148\)](#) (uit maart 2018) beschreven ecologische hoofdstructuren”.*
3. *“Vermeld staat als [boomstructuur op de Groene Kaart \(versie 2017\)](#) en gesitueerd zijn in de openbare ruimte in eigendom van de gemeente Leiden.”*

Waardevolle *solitaire bomen* worden beschermd via de [Groene norm](#).

Alle bomen of andere houtopstanden die in boomgebieden groeien, zijn beschermd. Boomgebieden zijn doorgaans parken, volkstuincomplexen of sportparken. Op de kaart staan ook de molenbiotopen en hoogspanningstracés. Bomen die de windvang van molens beïnvloeden worden niet herplant (zoals ook bleek uit de informatie bij de ‘molenbiotoop’ van de provincie in par. 6.2).

Niet-herplanten van bomen in de groene parkomlijsting als bedreiging

Behalve de drie bovenstaande ‘specificaties’ is ook de Groene Norm voor het Polderpark van belang, aangezien de noordelijke punt in het windvanggebied van de molen aan het Rijn-Schiekanaal ligt. Het daar gelegen groen is echter een essentieel deel van de groene omlijsting van het park. Loopt de groene omlijsting resp. de visuele afscheiding van het park naar de buitenwereld (en *vice versa*) dan geen gevaar? Voor het Polderpark zou dat een serieuze aantasting zijn, evenals de dreiging van het niet-herplanten van hoog opgroeiende bomen in de zuidwestelijke punt van het park (zie afb 7.18 voor beide plekken).

Afb. 7.18.a Hoge bomen bij het te verleggen uiteinde van de Vrouwenvaart (28-10-2018)

7.18.b Hoge bomen bij de noordelijke ingang die t.z.t. mogelijk moeten verdwijnen (13-11-2022)

⁵⁶ Zie <https://kaart.leiden.nl/waardevolle-boomstructuren#52.1300/4.4603/52.1499/4.5353/brt/406,407,411,412//>

⁵⁷ <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR645163>

Voor welke parken (extra) geld beschikbaar is

Het Polderpark valt duidelijk onder punt 1.: 'Staat in de parken, ...'. Een uitsnede daarvan is opgenomen in afb. 7.19.a. Uit het Uitvoeringsplan ad punt 2. blijkt dat de uitwerking van het beleid ten aanzien van beide punten bij *parken* gebeurt via specifieke plannen en beheerplannen, zoals het Beheerplan uit 2019 van het Polderpark (zie eerder). Hierin komt ook de grootschalige onderhoudsbeurt (genoemd ad 1.) ter sprake. Een en ander wordt overigens niet duidelijk uit het Beheerplan zelf, maar alleen uit deze achterliggende documenten.

Afb. 7.19.a Uitsnede van figuur 3.3 van het Uitvoeringsprogramma 2020-2023 (zie punt 1. boven)
7.19.b Paal bij het Reigersbos met de opmerking dat dit een klimaatbosje is, met de oproep 'wat doet u?'

Beschermde bomen en hun samenhang met parken

Wat betreft bomen en hun samenhang met parken ontstaan (zoals bovenstaand bleek) twee vragen, namelijk (1) Ziet men parken echt uitsluitend als waardevolle boomgebieden, of noemt men elders meer en/of definieert men boomgebieden heel breed? (2) Zijn in elk park in principe alle bomen waardevol?

De bovengenoemde Verordening voor de Fysieke Leefomgeving geeft hier geen uitsluitel over. Bomen zijn daarin een belangrijk onderwerp, met definities van diverse gebruikte termen, maar van 'park' – en ook 'natuur', 'natuurgebied' of 'groen' – ontbreken deze. Wat al dan niet een park is, is mede daardoor niet duidelijk. Het blijkt in feite impliciet uit afb. 3.3 van het Uitvoeringsprogramma ad 1. Maar daarin staan parken op deze kaart *omdat* ze deel zijn van het Investeringsprogramma Parken, niet om inhoudelijke redenen, zo lijkt het.

7.4.3 Bestaande manieren voor het waarderen van natuur

In par. 4.3 is ingegaan op de waardering en bescherming van stadsparken, als categorie van groen erfgoed waartoe ook Polderpark Cronesteyn behoort, en op de criteria daarbij. Bij de criteria van de RCE kwam ook 'een hoge natuurwaarde' voor, als dat relevant is.⁵⁹ Net als bij de gebruikswaarde spelen ook de maatschappelijke en gezondheidkundige waarde van groen daarbij mee. In de criteria

⁵⁹ Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed> resp. Brochure 'Een toekomst voor groen' van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed uit 2012

in de eveneens genoemde brochure “Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek – voor waardenstellingen van groen erfgoed” uit 2012 ontbreekt “hoge natuurwaarde” overigens.

Het noemen van dergelijke waarden op basis van bepaalde criteria impliceert altijd een onderzoek naar die waarden en het ‘meten’ ervan. Dat is met name nodig voor het verkrijgen van een beschermde status of als een ‘feitelijke waarde’ om andere redenen belangrijk is.

RCE-brochure over tuinhistorisch onderzoek over natuurwaarden

Wie een groenaanleg beheert, krijgt ook met natuurwaarden te maken, zo stelt de brochure (p. 20). Dit zijn waarden die aan een bepaald gebied worden toegekend vanuit de optiek van *natuurbescherming*. Bij die natuurwaarden gaat het om meer dan de kwaliteit en kwantiteit van de aanwezige flora en fauna, want ook het landschap en de geologische gesteldheid spelen een rol.⁶⁰ Mensen kunnen een bedreiging zijn daarvoor, maar ook juist helpen, zoals bij stinzenbeplanting van buitenplaatsen, de aanplant van essenhakhout die vaak leidt tot een hoge variëteit aan bijzondere, zeldzame soorten, of hagen en houtwallen. Ecologische verbindingzones helpen er ook bij. Continuïteit in het beheer is daarbij erg belangrijk.

Huidige wet- en regelgeving

Wat de regelgeving bij het beheren van een groen monument betreft, is sinds 2017 de (nieuwe) wet Natuurbescherming van kracht. Hierin zijn verschillende wetten opgegaan, inclusief de Boswet. Eerder in dit hoofdstuk kwam al de nieuwe Leidse regelgeving met betrekking tot bomen ter sprake, waarbij de Bomenverordening is opgegaan in de Verordening op de Fysieke Leefomgeving. Ten aanzien van de Bomenverordening stelde de RCE dat *‘vanwege cultuurhistorische afwegingen de gemeentelijke Bomenverordening van groot belang kan zijn naast de bepalingen in de Boswet, die immers is gericht op bosbehoud en niet op cultuurhistorie.’* De ‘Bomenkaart’ in afb. 7.17 als deel van de Leidse stadskaart hangt ook hiermee samen.

In de nieuwe wet krijgen zgn. beschermde natuurmonumenten - anders dan in vorige wetten - geen wettelijke bescherming meer. Dit kan belangrijk zijn als bijvoorbeeld een groen (rijks)monument in een beschermd natuurmonument ligt. Vaak wordt dan een beheerplan gemaakt waarin cultuurhistorische en natuurwaarden een plek krijgen.

Eerder waren ‘diverse groenaanleggen’, zoals een tuindorp en landgoederen, aangewezen als *beschermde stads- of dorpsgezicht* (in dat kader hebben sommige gemeenten ook *landschapsgezichten* aangewezen). Deze beschermingscategorie wordt nu niet meer gebruikt. Bij de dertig door het Rijk geselecteerde waardevolle wederopbouwgebieden (uit de periode 1940-1965) op nationaal niveau – in het kader van het beleidsdocument ‘Kiezen voor karakter: Visie erfgoed en ruimte’ uit 2012 - zitten echter ook landelijke gebieden, waarbij landschap en groen een inherent onderdeel zijn. Die landelijke gebieden weerspiegelen typisch landschappelijke ontwikkelingen in die periode, zoals reconstructie na oorlogsschade, ruilverkavelingen en nieuw land. Parken uit die tijd komen er niet in voor; vermoedelijk zijn die gewoonlijk te klein om relevant op nationaal niveau te zijn.

Waarderingsmethode bij de gemeente Leiden?

Inventarisaties vinden al heel lang plaats en sinds 2004 wordt al die informatie, samen met andere waarnemingen, ook in de stadsnatuurdatabase geregistreerd. In geen enkel document zag ik echter iets staan over de bepaling van ‘hardere’ of andere natuurwaarden, vergelijkbaar met die voor parken en ander groen erfgoed, gebouwd erfgoed, het cultuurhistorische landschap of archeologie. Blijkbaar blijft het bij opsommingen van aantallen planten-, vogels- en diersoorten en wat daarin zeldzaam is en eventueel beschermd wordt.

⁶⁰Zie ook <https://www.rooislandschap.nl/landschap/flora-en-fauna/natuurwaarden>

Ook uit een beheerplan als dat van de Oostvlietpolder 2019-2024 kwam het niet naar voren. Dit beheerplan geldt voor het deel dat – hoewel eigendom van de gemeente Leiden - in beheer is bij Het Zuid-Hollands Landschap en bevat ook een beheerevaluatie.⁶¹ Inmiddels heet dat gebied 't Vogelhoff. Weliswaar bevat die beheerevaluatie een paragraaf met vier verschillende waarden (Natuurlijke waarden, Landschappelijke waarden, Recreatieve waarden en Agrarische waarden), maar in alle gevallen betreft het meer een beschrijving - met al dan niet een opsomming - dan een waardering.

7.4.4 Van soortenbeleid naar gebiedsbeleid en intrinsieke waarde

Er zijn velerlei benaderingen voor het bepalen van de waarde van natuur. Een simpele zoekvraag op internet levert al veel op, al betreft het niet altijd het soort natuurwaarden waar het hier om gaat. Zo is er een Waardenkaart Natuur die een overzicht geeft van waarden die ten grondslag liggen aan de opvattingen van mensen over de natuur.⁶² Interessant en nuttig, maar niet wat hier wordt bedoeld.

De intrinsieke waarde van de natuur leidend

Een essentieel ander punt in de omgang met natuurwaarden in samenhang met de nieuwe Wet Natuurbescherming is dat het niet meer alleen om de bescherming van soorten (het *soortenbeleid*) gaat, maar eerder om een gebiedsbescherming voor robuuste natuur (het *gebiedsbeleid*). In de doelstellingen speelt daarbij de intrinsieke waarde een rol.⁶³

De intrinsieke waarde van natuur is de waarde die de natuur op zichzelf heeft, los van de gebruikswaarde voor de mens. In de aanloop naar de nieuwe Wet natuurbescherming hebben natuurbeheerorganisaties daarvoor zes aspecten vastgesteld, namelijk⁶⁴:

1. Autonomie (een natuurgebied dat zichzelf ordent en handhaaft is autonoom)
2. Diversiteit (als een natuurgebied een verscheidenheid aan levensvormen heeft, is sprake van diversiteit)
3. Spontaniteit (een ander woord voor natuurlijkheid; is een natuurgebied dat op een natuurlijke manier is ontstaan of aangelegd)
4. Integriteit (beschrijft de onaangetastheid en volledigheid van een natuurgebied)
5. Complexiteit (refereert aan de complexe levensvormen die het gebied heeft)
6. Zeldzaamheid (impliceert de aanwezigheid van zeldzame of unieke dier- en plantensoorten)

Het Nature Future Framework

In het 'Nature Future Framework' wordt de manier van kijken volgens de intrinsieke waarde - ook wel 'natuur voor de natuur' genoemd - onderscheiden naast twee andere perspectieven, namelijk 'natuur als cultuur' en 'natuur voor de samenleving'⁶⁵:

1. **Natuur voor de natuur:** Natuur heeft een intrinsieke waarde en moet beschermd worden tegen aantasting door mensen: "*Wie denkt de mens wel niet dat ze is om andere soorten uit te roeien?*"
2. **Natuur als cultuur:** Natuur is verankerd in de identiteit en leefwijze van mensen: "*We moeten een manier vinden om met de natuur in harmonie te leven.*"

⁶¹ <https://leiden.parlaeus.nl/user/search/action=showgb/item=14426/.pdf>

⁶² <https://www.duurzaamnieuws.nl/duurzaamheid-door-diversiteit-in-waardering-van-de-natuur/> ; <https://www.wur.nl/nl/nieuws/natuur-heeft-zowel-een-economische-als-een-intrinsieke-waarde.htm>

⁶³ <https://www.natuurindegemeente.nl/magazine/artikelen/december-2015/soortbescherming-hoe-is-dit-nu-geregeld-binnen-de-flora-en-faunawet-en-wat-gaat-er-wel-of-niet-veranderen-met-de-nieuwe-wet-natuurbescherming/>

⁶⁴ <https://www.rentmeesters.nl/blog/wat-is-de-waarde-van-natuur>

⁶⁵ <https://www.wur.nl/nl/Themas/Biodiversiteit/De-waarde-van-natuur.htm>

3. **Natuur voor de samenleving:** Wat heeft natuur de mens te bieden, en hoe kunnen we hier optimaal gebruik van maken?: *"We hebben de natuur nodig voor voedsel, vruchtbare bodems, schoon water, bouwmaterialen en medicijnen."*

Nog een andere perspectief is de **economische waarde** van natuur.

De MKBA-methode: intrinsieke waarde en gebruikswaarde

Bij MKBA-onderzoeken (Maatschappelijke Kosten- en Baten Analyse) in de leefomgeving speelt de vraag naar de waarde van natuur vaak een rol. Hierbij onderscheidt men naast de intrinsieke waarde de gebruikswaarde en de niet-gebruikswaarde⁶⁶: *"In de MKBA bepaalt men de waarde van natuur en biodiversiteit door te onderzoeken welke waarde personen ontlenen aan de effecten van een project op natuur en biodiversiteit. Individuen kunnen op verschillende manieren waarde ontlenen aan de natuur. Bijvoorbeeld door eigen gebruik. Dit wordt ook wel de 'gebruikswaarde' van natuur genoemd. Het [Kader KBA bij MIRT-Verkenning](#) schrijft op bladzijde 85 de TEEB-benadering voor bij het bepalen van de gebruikswaarde van natuur. Naast de gebruikswaarde van natuur kunnen mensen waarde ontlenen aan natuur zonder dat zij er gebruik van maken. Dit wordt ook wel de [niet-gebruikswaarde](#) van natuur genoemd."*

7.5 Natuur in parken van de toekomst

Wat betreft de natuur in parken van de toekomst kan het rapport 'Interviewserie 'Het Park van de Toekomst - Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011'⁶⁷ nuttig zijn. Dat rapport behandelt onder meer de vier streefbeelden voor natuur die het Planbureau voor de Leefomgeving voor de Natuurverkenning 2011 onderzocht: robuuste natuur, functionele natuur, inpasbare natuur en beleefbare natuur. Het rapport vertrekt vanuit het *streefbeeld 'beleefbare natuur'*, want stadsparken zijn een belangrijke omgeving waar burgers natuur kunnen beleven (zie het voorbeeld in afb. 7.20). Bij beleefbare natuur ligt het zwaartepunt op het vergroten van de aantrekkelijkheid en toegankelijkheid van het landschap voor natuur en recreatie. Alle geïnterviewden onderschreven ook het belang van parken, waarvan men als primair doel veelal ziet het 'Voorzien in de, zeer diverse, behoeften van de stadsbewoner'. Over het belang van 'contact met natuur' lopen de meningen uiteen.

Gezien trends als een steeds meer gedifferentieerde, vluchtige en virtuele samenleving zullen parken nog meer dan nu de behoefte aan natuurbeleving moeten accommoderen. De functiescheiding van de jaren zestig uit de vorige eeuw is dan ook definitief voorbij: burgers vinden hun directe leefomgeving steeds belangrijker en gaan het nabije groen steeds intensiever gebruiken. Openbaarheid, diversiteit en multifunctionaliteit zijn daarbij heel belangrijk.

Kwaliteit is cruciaal en tegelijk is beheer een achilleshiel. Een goede optie voor gemeenten is mogelijk een vermindering van de hoeveelheid openbaar groen in combinatie met een sterke kwaliteitsimpuls voor het resterende groen. Verschillende geïnterviewden vragen ook expliciet aandacht voor het 'metropolitane park' rond en tussen de grote steden. Veelvuldig wordt verder gepleit voor het behoud van de landbouw, en het versterken van de (voedsel)relatie met de stad. Er gelden wel randvoorwaarden voor het bereiken van een goed functionerend Park van de Toekomst. Zo ziet men burgerparticipatie in de ontwerpfase, samenwerking tussen professionals en leken, een multidisciplinaire aanpak van beheer en natuureducatie als belangrijk.

⁶⁶ <https://www.mkba-informatie.nl/mkba-basics/abc-van-de-mkba/intrinsieke-waarde/>

⁶⁷ M. de Heer (2010), Werkdocument 208, WOt Natuur & Milieu, Wageningen

Verandering in het landschap

Voor stadsbewoners zijn de omliggende nieuwe parkbossen uitstekend bereikbaar. Bestaande natuurgebieden blijven in hun huidige vorm beschermd en beheerd, omdat mensen deze hoog waarderen (zie Figuur 3.4). Wel zijn er voorzieningen bijgekomen zoals wandelpaden, bankjes en parkeerterreinen. De verder weg gelegen natuurgebieden die deel uitmaken van de bestaande natuur zijn met stad en parkbos verbonden door een toegankelijk en aantrekkelijk gemaakt agrarisch gebied.

Afb. 7.20 Sfeerimpressie van de uitwerking van de Beleefbare Natuur voor de hogere zandgronden. Links de uitgangssituatie en rechts de kijkrichting Beleefbare Natuur.⁶⁸

Het Polderpark lijkt hier in alle opzichten goed bij aan te sluiten. Zo is men ook hierin 'het nabije groen' steeds intensiever gaan gebruiken, al is dat ook een handje geholpen door toevallige omstandigheden als de lockdowns tijdens de coronaperiode. Openbaarheid, diversiteit en multifunctionaliteit spelen eveneens al een grote rol. Ook is de kwaliteit cruciaal; hopelijk is het beheer niet zo'n achilleshiel dat het groen in het park moet worden verminderd. Eigenlijk is het Polderpark, ondanks als zijn landschappelijkheid, al een soort 'metropolitaan park' aan de rand van een stad, in dit geval Leiden. En verder is hier al sinds het begin een deel van de landbouw behouden en zorgt de zorgboerderij op Cronesteyn 1 voor voedsel dat aan passanten wordt verkocht. Zelfs aan de randvoorwaarden voor realisering van een goed functionerend Park van de Toekomst wordt voldaan: burgerparticipatie met samenwerking tussen professionals en leken en natuureducatie zijn er al lang.

⁶⁸ fig. 3.1 op pag. 30 van 'Van visie tot kaartbeeld - de kijkrichtingen ruimtelijk uitgewerkt', Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011, W.G.M. van der Bilt, B. de Knecht, A. van Hinsberg en J. Clement, WOT-werkdocument 279

8. Recreatie, educatie en beleving in het Polderpark

Recreatie vormde, samen met andere gezonde buitenactiviteiten als sport en volkstuinen, dé aanleiding om in dit (aanstaande) deel van Leiden een park te willen hebben. Uiteindelijk werd het een park gericht op andere soorten recreatie en lichamelijke beweging en met grotendeels andere doelen, zoals al bleek in hoofdstuk 2.

Dit hoofdstuk begint, in par. 8.1, met een positionering van het Polderpark in de buitenrecreatie in Leiden door de tijd heen. Par. 8.2 geeft een overzicht van wat bij de start van het park t.a.v. recreatiebehoefte, -capaciteit, -doelen en -mogelijkheden werd beoogd. Par. 8.3 gaat in op de recreatie en recreatievoorzieningen zoals deze werden. Par. 8.4 geeft uitleg over de tijdgeest in de jaren '70 en de rol daarvan bij de omslag van Vlietpark naar Polderpark.

Daarna gaat het vooral over het heden. In par. 8.5 komen beleving en gebruik resp. gebruikswaarde ter sprake, mede omdat die een rol spelen bij de beoordeling van het Polderpark als beschermd erfgoed. Hoewel de gebruikswaarde daarbij vooropstaat, kan onderzoek naar gebruik en gebruikswaarde niet zonder onderzoek naar de beleving, want de beleving is bepalend voor het gebruik. Andere factoren daarbij zijn de toegankelijkheid en bereikbaarheid van het Polderpark. Ook de feitelijke beleving komt aan de orde. Omdat mij bleek dat daarnaar bij het Polderpark (en breder in Leiden) geen onderzoek wordt gedaan, geef ik van een klein aantal mensen, inclusief mijzelf, hun beleving van het Polderpark hier weer. Om diezelfde reden wordt in par. 8.6 nog kort ingegaan op algemener onderzoek naar beleving. In Bijlage C is hierover meer informatie opgenomen.

Het hoofdstuk wordt in par. 8.7 afgesloten met een korte bespreking van het denken over parken van de toekomst.

8.1 Buitenrecreatie in Leiden door de tijd

Al heel lang buitenrecreatie langs de stadsrand

In de planbeschrijving uit 1981 wordt de recreatie in het Polderpark gepositioneerd in de geschiedenis van de recreatie in Leiden (p 6). Zo heeft de stadsrand van Leiden al heel lang een sterk recreatieve functie, zeker sinds ca. 1700. Dat begon met de singels net buiten de stadswallen, toen beschreven als bijzonder mooie wandelroutes die ook als zodanig in stand werden gehouden. Later werden ook de paden en wegen aan weerszijden van de Vliet en aan de noordzijde van de Roomburgerwetering (later het Rijn-Schiekanaal) aantrekkelijke wandelroutes vanwege het afwisselende beeld dat het omliggende landschap de wandelaar bood. Door de stadsuitbreidingen van na 1945 en de toenemende verkeersdruk is veel van wat nodig was voor deze vorm van recreatie verloren gegaan; denk aan opgeheven pontjes, grote verkeersbruggen in plaats van rustieke bruggetjes.

Ter illustratie van de aantrekkelijkheid in het verleden laat afb. 8.1 het uitzicht zien vanaf ongeveer de Vrouwenweg naar het nog landelijke gebied ten zuidwesten van de stad Leiden rond 1850, en in afb. 8.2.a het uitzicht vanaf het kasteelbos naar de Lammerbrug rond 1875. Het Jagershuisje links op deze tekening verdween kort hierna. Bij de laatste afbeelding is ook een kaartuitsnede uit die tijd met beide plekken opgenomen. Ook op deze kaart is te zien hoe landelijk het daar toen nog was.

Afb. 8.1 Prent 'De Lammen-schans' uit ca. 1850, vanaf de Vrouwenweg naar de stad. Het water vooraan is de Roomburgerwetering met daarachter de Zoeterwoudse weg; links de Trekvljet, met molens daarlangs en links de molen bij de Fortuinsloot (ELO, archiefnummer PV_PV5382.3)

Afb. 8.2.a Gezicht vanaf het kasteelbos op de Lammebrug over de Roomburgerwetering uit ca. 1875 van J.E. Kikkert, (ELO, archiefnummer PV_PV8468.3a), 8.2.b Uitsnede uit de topografische kaart van ca. 1875

De veranderende tijdgeest rond 1970

Het verdwijnen van veel oude dingen in het landschap deed er tot ca. 1970 vaak weinig toe. In die periode – in feite de Wederopbouwperiode - was het idee dat de recreatie vooral gebaat was met grotere recreatieterrainen verder van de steden af, waar men met de auto heen zou gaan. In de jaren '70 ging dat idee schuiven naar integratie van wonen en recreatie. Daarom begon het toen te gaan om recreatiemogelijkheden in de nabijgelegen stadsrand, en daar voldeed het Polderpark dus prima aan. B&W van Leiden hadden in 1974 eveneens verklaard, het gewenst te vinden dat wonen, werken en recreëren en gebruikmaken van andere voorzieningen op niet te grote afstanden van elkaar plaatsvinden (Nota Vlietpark, 1978).

8.2 Recreatiebehoeften, -capaciteit, -doelen en -mogelijkheden

Ten tijde van het Vlietpark-idee was al uitgerekend wat in 1990 de totale geschatte behoefte in Leiden zou zijn aan 'dag- of opnamecapaciteit' en in hoeverre de omgeving rond Leiden daarin kon

voorzien. Dat betrof met name de Vlietlanden, de duinen en de Papenwegsepolders (tussen Wassenaar en Voorschoten). In deze berekening werd dus (nog) van grotere, buitenaf gelegen gebieden uitgegaan. Een schetsmatig beeld van het huidige groene en/of recreatieve gebied aan de Leidse zuidoostelijke stadsrand tot en met Vlietland – zij het onderbroken door werken en wonen in Roomburg – is te zien in afb. 8.3.

De al bestaande stadsparken worden in de planbeschrijving wel genoemd, maar lijken geen rol te spelen. Van de geschatte totale behoefte aan 'landrecreatieplaatsen' konden 2250 plaatsen door de eerdere drie gebieden worden vervuld – mits de projecten daar werden gerealiseerd - waarna er nog een tekort was van 3550 plaatsen (afgezien van de oever- en waterrecreatie). Volgens de berekening was het Polderpark geschikt voor ruim 4000 plaatsen, genoeg dus om in de behoefte te voorzien. De bijbehorende tabel met de berekening is te zien in afb. 8.4.

Afb. 8.3 Het Polderpark in het groene en recreatieve geheel van de Leidse zuidrand (Uit Beheerplan 2019)

Raming opnamecapaciteit Polderpark Cronesteyn							
Type recreatievoorziening of gebied	norm-eenheid	moment norm	CP	dag-norm	eenheden in het plan	gebruik op een normdag	opmerkingen
1 ontsloten bos	ha	3 1/3	3	10	13,5	135	
2 speel- en ligweide	ha	75	1 1/3	100	22	2200	
3 wandelpaden	100 m	2	3	6	61	366	
4 rijwielpaden	100 m	2	3	6	42	252	
5 kinderboerderij, theeschenkerij, boesgaard, contactweide	st	150	6	900	1	900	3 ha
6 avontuurlijke speelplaats	st	120	3	360	1	360	3,2 ha
7 moerasterrein met knuppelpad	ha	2	5	10	1,5	15	
8 vrij toegankelijke veeweide	ha	1	3	3	15 *)	45	*) gemiddeld toegankelijk
Totaal						4273	
Afgerond						4000	

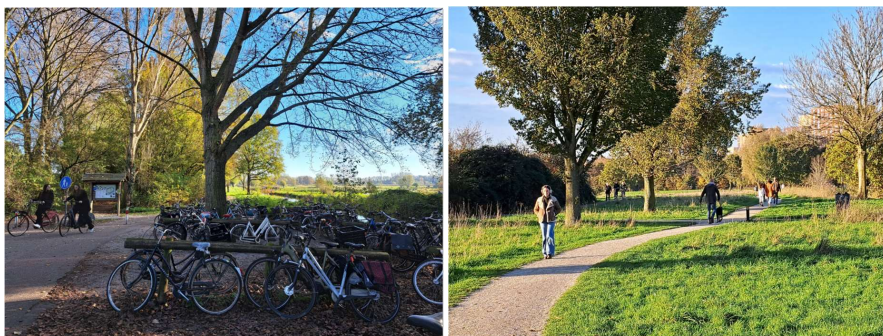
Afb. 8.4 De berekening van de opnamecapaciteit voor recreatie (Planbeschrijving 1981, p 8; 'Ontsloten bos' is inclusief het bosplantsoen

Deze tabel geeft tevens een overzicht van de belangrijkste categorieën voorzieningen (vergelijk hoofdstuk 3). Hierin ontbreken voorzieningen als de schooltuinen en de volkstuinten. Dit zag men niet als recreatievoorzieningen, al trekken ze wel bezoekers aan voor het park en is de gang daarheen dan kort. Kamperen ontbreekt ook, maar dat was oorspronkelijk ook niet gepland. Eerst kwamen er twee trekkershutten en na de herbouw van de Stochemhoeve ook een kleine stadscamping. Boerderij Cronesteyn trekt ook bezoekers aan, maar dat betreft de boerderij als zorgfaciliteit (naast passanten die daar zelfgekweekte fruit en groenten kopen). Vanuit de laatste drie is er geen doorgang naar het park zelf, wel vanuit de volkstuinten.

Semi-intensief gebruik verwacht

Op basis van de raming van de opnamecapaciteit concludeerde men dat het gebruik gedurende het grootste deel van het jaar semi-intensief zou zijn, ook in de winter en op minder mooie dagen. Men

verwachtte namelijk dat twee aspecten de recreant in het bijzonder zouden aanspreken: de grote lengte aan paden en het open en agrarische karakter van het middengebied *'met daarin vele sloten en de weiden waarin het vee graast ('s winters schapen) en de weidevogels zich ophouden'*. Ook verwachtte men daardoor een sterke spreiding in zowel tijd als ruimte. Op een zomerse zondag zou het gebruik echter eventueel intensief kunnen zijn. Vergelijk afb. 8.5.

Afb. 8.5 Recreanten en fietsen op een zonnige zondagmiddag in november (13-11-2022)

Doelgroepen, doelen en gevolgen voor de parkinrichting

Het Polderpark werd beoogd als recreatiegebied voor de bevolking van zowel Leiden als van de omliggende gemeenten, mede omdat het recreëren in een landelijke omgeving steeds grotere vormen aannam. Bovendien hadden recente onderzoeken uitgewezen dat weliswaar het recreëren in een *bosomgeving* nog steeds bovenaan stond, maar dat daarna een *landelijke omgeving* het meest populair was. Het gebied van Cronesteyn lag dus voor de hand: met een landelijke omgeving die al een aantrekkelijk landgoedbos had – zij het klein en toen nog ontoegankelijk – en waar de bijbehorende landelijke ruimte makkelijk kon worden uitgebreid met wat meer bos. Daartoe bleven de oorspronkelijke polderkavelstructuur, de openheid van het middengebied, het terrein van het vroegere landgoed Cronesteyn, de windsingels rond de oude boomgaard en een deel van circa 30 hectare als agrarisch gebied gehandhaafd.

De planbeschrijving besteedt geen aparte aandacht aan recreatiedoelen. Wel spreekt de planbeschrijving over de recreatiemogelijkheden en (subjectieve) recreatieverwachtingen.

Natuurlijk ging het ook om een aantrekkelijk park *als park*. Om die reden werd belang gehecht aan een afwisselend wandel-, fiets- en verblijfsgebied met verdichte randen, met verbrede, gedichte en nieuwe sloten, met speel- en ligweiden en met een voet- en fietspadennet met brede bermen. De aanleg van het pad middendoor de westelijke veeweiden – met aan weerszijden sloten ter afscherming – zou ervoor zorgen dat de wandelaar het vee en de diverse boerenwerkzaamheden, zoals melken, maaien en hooien, van dichtbij kon zien. De bedoeling was verder dat het publiek op bepaalde tijden via klaphekjes de weiden kon betreden.

Daarnaast verwachtte men een zeer positieve invloed van elementen als de kinderspeelplaats met theeschenkerij, de avontuurlijke speelplaats en de moerastuin. Het vele aanwezige water was voor meer bestemd dan flora, fauna en de waterhuishouding. Zo was het onder meer bedoeld als viswater, als vaarwater voor rubberbootjes en kano's en voor schaatsen 's winters.

Bereikbaarheid een voorwaarde

Een belangrijke voorwaarde om bezoekers uit Leiden daadwerkelijk naar het Polderpark te krijgen, was een voet- en fietsbrug naast de spoorbrug. Tot dan konden bezoekers er alleen komen via de Lammenschansbrug en de Wilhelminabrug, voor velen een te grote en niet zo aantrekkelijke omweg.

Over die fiets- en voetbrug was men in 1981 al in gesprek met de Nederlandse Spoorwegen. Deze brug vastmaken aan de toenmalige spoorbrug was echter onmogelijk. Mede daardoor kwam er (pas) in 1989 een nieuwe spoorbrug met ernaast een fiets- en voetbrug. Vermoedelijk speelde de brug een vrij grote rol in het na 1990 stijgende bezoekersaantal.

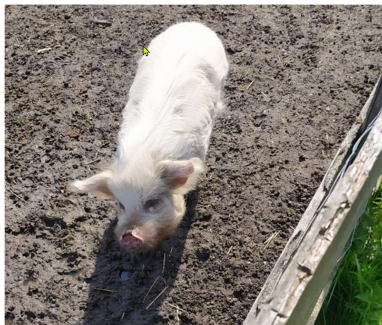
De NS had eerst weinig haast, totdat bleek dat mensen – al dan niet op weg naar het Polderpark – nog wel eens het smalle paadje voor spoorwegbeheerders vlak naast de spoorbaan namen, eventueel met fiets en al. De brug was niet alleen bedoeld voor het park, maar ook voor schoolkinderen van en naar Leiden. Mogelijk speelde bij de gemeente toen ook de toekomstige bebouwing in Roomburg een rol, te beginnen met het bedrijventerrein dat vlakbij de spoorbrug ligt.

Afb. 8.6.a. Uitzicht vanaf de spoorlijn naar het noorden in 1983 (nog zonder voet- en fietsbrug links) (Erfgoed Leiden, PV_PV5735.12)

8.6.b Boerderij Cronesteyn, Cronesteynpad en het polderlandschap in 1988. Het huisje links maakt geen deel uit van het Polderpark, de rest wel (foto B.B.M Janssen, Erfgoed Leiden, PV_DIA20084016).

Het doorgaande fiets- en voetpad langs het Polderpark ligt er pas sinds 1979 (zie afb. 8.6). Tot ca. 1955 bestond ter hoogte van Cronesteyn alleen een pad vanaf de Lammenbrug tot voorbij de Stochemhoeve, tot aan het oude middenpad dat nu weer in het Polderpark ligt. Rond 1955 is het iets verlengd, vermoedelijk voor de daar toen gekomen tuinderijen. Ten noorden van de spoorlijn stopte het eveneens een eindje voor de spoorlijn. Pas in 1979 zijn beide verlengd en ontstond de huidige aaneengesloten weg, die sinds 1989 ook aansluit op de fiets- en voetbrug langs de spoorbrug.

Afb. 8.7.a Vrij rondlopende schapen op De Tuin van de Smid 8.7.b Eén van de varkens (14-11-2021) (Website Tuin van de Smid)

Educatieve doelen in de planbeschrijving

Het vergroten van het natuur- en milieubesef speelde ook bij het Polderpark een grote rol. Om die reden wilde men het contact tussen mensen enerzijds en dieren en planten anderzijds bevorderen. Dieronderkomens, hokken en weiden zouden daarom ook voor het publiek toegankelijk zijn (zie afb. 8.7). Het lag ook in de bedoeling om mettertijd vrijwilligers, zoals groepjes schoolkinderen, bij het werk op de kinderboerderij te betrekken. Verder zouden natuur- en milieu-educatieve medewerkers informatie geven over aanwezige planten en dieren c.q. de verzorging daarvan.

Ook stonden er activiteiten voor ogen, die de belangstelling voor 'de natuur, de cultuur en het milieu in de ruimste zin' zouden opwekken. Hierbij dacht men aan karnen, kazen, schapenscheren, oogstfeesten, voorlichting over de biologisch-dynamische tuin- en landbouw enzovoort. Naast de educatieve functie was de kinderboerderij ook bedoeld als ontmoetingsplaats.

8.3 Recreatie en recreatievoorzieningen zoals die werden

In het algemeen gesproken is er ten opzichte van de plannen uit 1981 weinig veranderd. Wel verviel al in 1983 mogelijkheid 8 in de eerdere tabel, omdat een 'vrij toegankelijke veeweide' – al ging dat via een pad – niet samenging met voldoende rust in het westelijke weidegebied voor de broedvogels. Het gebruik van water als vaarwater bleek iets later onmogelijk, en nog weer jaren later het gebruik als viswater ongewenst (al gebeurt het nog steeds). Honden mogen inmiddels alleen in sommige delen van het park loslopen, en in de rest alleen aangelijnd. De reden daarvoor zijn de vele aanvallen van honden op schapen.

Het idee van een 'echte' educatieve biologisch-dynamische boerderij in het park was al voorafgaand aan de planbeschrijving uit beeld verdwenen; dat werd opgelost door de huidige eigenaar-boer van boerderij Cronesteyn als pachter zijn werk te laten voortzetten onder natuurvriendelijke voorwaarden. Inmiddels gebeurt dat door een boer van elders.

Het idee van de kinderboerderij met echte boerderijdieren is gebleven. Er zijn geen knuffelkonijnen, -geitjes en -lammetjes, maar wel schapen, geiten, varkens, paarden, ezels, kippen en kalkoenen. Koeien zijn van afstand te zien in de westelijke weiden. De bijenstal (zie afb. 8.8) bleef op dezelfde plek bij het Reigersbos, maar de rand daarvan – op de voorgrond van de foto rechts – veranderde in bloemenweiden en fruitbomen.

Afb.8.8.a Opening bijenstal in 1983
(Leiden Erfgoed, PV_PV29329L.5)

8.8.b Achterkant van de bijenstal vanaf het pad
(31-10-2019)

Het bezoekerscentrum annex theehuis had een lange aanloop. Het bezoekerscentrum staat nu op een andere plek dan eerst beoogd en was pas in 1996 klaar. Als bezoekerscentrum functioneert het

sindsdien dankzij de IVN. Het theehuis bloeide pas echt op sinds het in 2013 De Tuin van de Smid werd. De coronaperiode van 2020-2022 leidde vervolgens tot vaak grote drukte in het park (waarbij De Tuin van de Smid langs het pad dranken en simpele dingen erbij verkocht). De drukste plek nu is gewoonlijk het theehuis.

Het project 'Groen doet goed'

Een vrij recent op kinderen gericht project waarbij ook het Polderpark betrokken is, is 'Groen doet goed', met als motto 'Alle kinderen de natuur in!'. Het project startte heel klein in 2013, maar werd sindsdien op steeds grotere schaal binnen de provincies Utrecht en Zuid-Holland omarmd. Beide provincies geven er ook subsidies voor. In Leiden is het opgepakt door de Stichting Naar buiten!, met als doel kinderen en hun ouders/verzorgers uit de Leidse regio in aanraking te brengen met groen en natuur in de buitenruimte en hen (letterlijk en figuurlijk) in beweging te brengen en aldus ook een gezonde levensstijl te bevorderen.⁶⁹ De achtergrond daarvan is dat aan natuur een gunstige invloed op de totale ontwikkeling van kinderen wordt toegedicht. In het Polderpark gaat het onder meer om activiteiten als de *Leidse hooidagen* (in 2022 was de 10^e editie) en de *Naar buiten!* dagen.

Meer algemeen in de gemeente Leiden

Veel van de in dit rapport genoemde activiteiten m.b.t. groen en parken vallen bij de gemeente Leiden onder het Beleidsterrein 'Openbaar groen en biodiversiteit'. Zoals zij daarbij in de Programmabegroting stellen: "*Groen levert flinke positieve effecten op. Groen in de stad verbetert het milieu, vermindert luchtvervuiling, is goed voor de gezondheid, zorgt voor waterberging, dempt geluidshinder, verkoelt in warme periodes en het nodigt uit tot bewegen. Het zorgt daarnaast voor ontmoetingen tussen mensen die wonen, werken en recreëren in een groene omgeving. En groen draagt bij aan het versterken van de biodiversiteit. Leiden is een van de meest verstedelijkte gemeenten van Nederland met beperkte ruimte. [...] Er is behoefte is aan voldoende groen, zodat de groeiende stad ook leefbaar en aantrekkelijk blijft voor bewoners en bedrijven, maar zeker ook voor dieren.*" Bij de activiteiten werd ook vermeld dat in 2023 onderzoek naar een natuurbescherming voor de Oostvlietpolder zal plaatsvinden.

8.4 De tijdgeest van de jaren '70

De veranderde ideeën over recreatie in het Polderpark (en breder in Leiden) weerspiegelen wat er veel breder gebeurde, zoals al in hoofdstuk 4 naar voren kwam. In 1974 maakte de Rijks Planologische Dienst (RPD) in haar jaarverslag over 1973 melding van integratie van recreatie in de woonomgeving.⁷⁰ De aanleiding was een nieuwe (kleine) post op de begroting voor 1974 van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk ('recreatie' kwam niet voor niets ook in de naam voor). Het betrof de post 'Voorzieningen voor de openluchtrecreatie ten algemene nutte in de stedelijke sfeer' en ging om recreatievoorzieningen 'in en om de woonkern'. Voorlopig ging het nog alleen om onderzoek, zoals in verband met buurt- en wijkvoorzieningen en stads- en stadsdeelparken. Daarbij dacht men niet aan specifieke recreatievoorzieningen, maar aan de integratie van allerlei recreatieve functies in de woonomgeving. Inmiddels was ook recreatief fietsen opgekomen, versterkt door de twee autoloze zondagen eind 1973 vanwege de toenmalige oliecrisis.

Naar recreatie met behoud van natuur en landschap

In 1975 verschenen rijksnota's over o.a. Nationale Parken en Nationale Landschapsparken.⁷¹ Voor de eerste zou de regering de grond aankopen, voor de tweede niet. Het kernprobleem bij die parken was het combineren van het behoud van waardevolle cultuurlandschappen (wat men nog wel eens

⁶⁹ <https://www.ivn.nl/groen-doet-goed/leiden> ; <https://naarbuitenleiden.nl/>

⁷⁰ Ref RPD (1974), Jaarverslag 1973, Staatsuitgeverij; m.n. p 90-92

⁷¹ Zie o.a. 'Groeten uit Niemandland', achtergronddocument bij de gelijknamige tentoonstelling in het Van Abbemuseum in Eindhoven van 15-5 t/m 13-7-1975

liet vallen onder ‘natuurbescherming’) met landbouw en met openluchtrecreatie (p 23), omdat de aanspraken van ‘natuurbescherming’ en openluchtrecreatie niet zo scherp te omschrijven zijn als die van landbouw: “*Aantallen vogels of planten en opbrengsten zijn nog wel te vergelijken, maar dat wordt moeilijker wanneer men de nuttige waarde van dit soort dingen naast elkaar gaat zetten.*”

Inmiddels was het Ministerie van CRM begonnen met een structuurvisie voor openluchtrecreatie, waarbij de *kwaliteiten van het natuurlijk milieu en van het landschap* volledig als uitgangspunt dienden (p 25). Belangrijk daarbij was dat men de eerdere subjectieve onderbouwing van de waarden van landschap (en/of natuur) verving door milieukartering en een *inventarisatie van de waarden van het landschap*: het startpunt van cultuurhistorische (waarde)kaarten als in hoofdstuk 5 (en 8). Het hele denken in beleid en wetenschap was in die tijd sterk kwantitatief gericht, ook in de geografie bijvoorbeeld.

Dat bij recreatie de openheid van cultuurlandschappelijke gebieden in het gedrag kan komen, zag men ook. Zo zei een landschapsarchitect dat om de openheid van landschappen te behouden, de landbouw de drager van het landelijk gebied zou moeten zijn, zij het niet ‘industriële getinte’ agrarische activiteiten (p. 40). Daarnaast gingen beschermende natuurgebieden een steeds grotere rol spelen. De Nationale Landschapsparken gingen echter vanwege het bovengenoemde kernprobleem niet door. Dat probleem speelde in essentie ook vaak bij de uitvoering van het Belvederebeleid een rol. Toen probeerde men niet meer om de cultuurlandschappelijke waarden harder te maken, maar om het financiële nut ervan te berekenen en aldus duidelijk te maken.

8.5 Bezoek, bezoekers, beleving en gebruikswaarde

In par. 4.3 is ingegaan op de waardering en bescherming van stadsparken als *park*. Aangezien parken bedoeld zijn om bezoekers te trekken, is het niet verrassend dat ook de *gebruikswaarde* een criterium is bij de waardering, althans in de brochure over groen erfgoed van de RCE,⁷² niet alleen met het oog op de mate van, en de ervaringen met, het gebruik van het park, maar ook vanwege de maatschappelijke en gezondheidkundige aspecten.

De brochure van de RCE is echter niet duidelijk over het bepalen van die gebruikswaarde. De desbetreffende tekst is eerder een uitleg van het belang van groen in de directe omgeving van mensen (zie boven). De brochure gaat verder kort in op de samenhang met recreatie en recreatiemogelijkheden en de eventuele rol en het belang van de economische gebruikswaarde. Via recreatie komt ook het belang van de *beleving* in beeld, evenals van *educatie*.

De eerdergenoemde brochure “Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek – voor waardenstellingen van groen erfgoed” uit 2012 noemt alleen de *gebruiksgeschiedenis* als aspect in de waardering. De rol van de *beleving* ontbreekt echter geheel. De oorzaak is mogelijk dat deze brochure door tuinhistorische specialisten is gemaakt, terwijl de Rijksdienst ook rekening heeft te houden met de maatschappelijke aspecten van erfgoed en onderzoek daarnaar. Beleving (altijd door burgers) is dan ook al geruime tijd een belangrijk criterium bij de waardering van landschap en erfgoed.

Van gebruikswaarde naar belevingswaarde en beleefbaarheid

Het ontbreken van een criterium als *beleving* of de *belevingswaarde* is merkwaardig. Voor veel bezoekers aan parken is dat immers belangrijk, belangrijker wellicht zelfs dan de gebruikswaarde – al is dat afhankelijk van wat deze omvat – omdat de beleving van mensen inzicht geeft in *waarom* mensen een park bezoeken. De andere kant hiervan is de beleefbaarheid, ofwel het beleefbaar maken en houden van parken, zoals ook in beide beheerplannen van het Polderpark naar voren

⁷² Zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed> resp. Brochure ‘Een toekomst voor groen’ van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed uit 2012

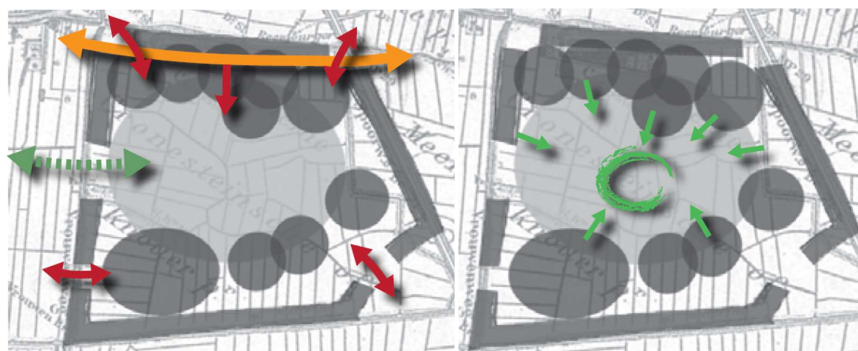
kwam. Om daar goed op in te spelen, zal echter ook inzicht in de beleving van bezoekers – en eventueel ook van niet-bezoekers – noodzakelijk zijn.

Gebruikswaarde en de bepaling daarvan

De vaagheid van het begrip 'gebruikswaarde' is eigenlijk heel begrijpelijk. Op het eerste gezicht zou een zo hoog mogelijk bezoekersaantal en dus een zo hoog mogelijke score op gebruikswaarde het streven moeten zijn. Bij parken vindt men het weliswaar fijn als deze goed bezocht worden, maar teveel is ook niet goed. Niet alleen kan zo eerder schade aan het park ontstaan, maar het verjaagt ook bezoekers die daar rust zoeken en die men mogelijk juist graag in het park heeft. Bij de bepaling van de gebruikswaarde zullen dus altijd de doelen van het park en daarmee samenhangende doelgroepen in ogenschouw genomen moeten worden, met als streven eerder een optimaal dan een maximaal gebruik. Mede hierom speelt de beleving in onderzoeken naar gebruikswaarde gewoonlijk een belangrijke rol.

8.5.1 Toegankelijkheid, bereikbaarheid en beleving in het Polderpark

Vanaf 2005 werd de toegankelijkheid van het Polderpark verbeterd en kreeg de belevingswaarde van de bezoeker meer nadruk. Men bleef daarbij trouw aan de uitgangspunten door deze in te passen in de al bestaande structuren en in aansluiting op bestaande paden. Een verbeterde toegankelijkheid kwam tot uiting in twee extra in- en uitgangen aan de zuidoostkant (afb. 8.9.a). Eenmaal in het park (en buiten de volkstuinten) komt de *beleefbaarheid* naar voren. Hierbij hield men eveneens vast aan uitgangspunten in het oorspronkelijke ontwerp, zoals de (door)zichten vanuit de groene randen naar het meer open middengebied binnen (afb. 8.9.b).

Afb. 8.9.a De huidige recreatieve verbindingen, waarvan de twee onderaan na 2005 zijn gerealiseerd en (mede) de verbinding vormen met Zoeterwoude en het Groene Hart.

8.9.b De (door)zichten vanuit de gesloten buitenrand naar het centrale open deel

Het beheerplan uit 2019 laat verder in afbeelding 8.10 zien dat zowel de visuele beleving als de natuurbeleving belangrijk zijn. De natuurbeleving is gekoppeld aan bepaalde 'functionele ruimten', de visuele beleving geldt meer algemeen. De visuele beleving ziet men ook als een belangrijke identiteitsdrager van het park. Ook wil men (cultuur)historische elementen als zodanig meer beleefbaar maken.

Visuele beleving

Dit is een belangrijke identiteitsdrager voor het park. De natuur is kwetsbaar en snel te verstoren. Het gebied zelf is niet toegankelijk, maar wel goed zichtbaar.

Extensief gebruik

Ook hier is de natuur gebaat bij rust. Daarom is het gebied soms tijdelijk afgesloten voor publiek, maar wel goed zichtbaar.

Normaal gebruik

Hier mag men wandelen, fietsen, of sporten op de paden. De nadruk ligt wel op natuurbeleving.

Intensief gebruik

Gebieden met de nadruk op recreatie in een natuurlijke omgeving.

Gebruiksfunctie en intensiteit

1	Zorgboerderij: intensief	5	Spelen: intensief
2	Natuurbeleving: normaal	6	Horeca, educatie en spelen: intensief
3	Tuinieren: intensief	7	Natuurbeleving: extensief
4	Verblijf/kamperen: intensief	8	Natuurbeleving en agrarisch gebied: visueel

Afb. 8.10 Functionele ruimten in het park met het beoogde gebruik en beleving (p. 13)

8.5.2 Gebruik en beleving in de praktijk in het Polderpark

Bezoek en bezoekers in het Polderpark

Over de uitwerking van gebruik en beleving en van onderzoek daarnaar is niet of nauwelijks informatie te vinden. Mogelijk zijn er achter de verwerkte en gepubliceerde onderzoeken op de website leiden.in.cijfers.nl meer gegevens beschikbaar. In de onderzoeksresultaten zelf blijft het – in althans 2021 – echter bij

- de aantrekkelijkheid en hoeveelheid van de openbare ruimte;
- de hoeveelheid mogelijkheden om te sporten, te bewegen of te spelen (door volwassenen);
- het oordeel van de bewoners over de recreatieve waarde van groen en water in Leiden en omgeving.

Over het laatste was het oordeel in 2021 iets hoger dan in 2017, toen een vergelijkbare vraag werd gesteld. Het cijfer voor de recreatieve kwaliteit van groen en water in de omgeving was in dat laatste jaar 7,7 (in 2021 een 7,9) en in Leiden zelf een 7,1 (in 2021 een 7,2).

Wat betreft het Polderpark waren de bezoekersaantallen in eerste instantie minder dan men had gehoopt. Begin jaren '90 werd het beter, zo blijkt uit een opmerking van de toenmalige wethouder in 1994 bij de opening van het kunstobject Broei van Krijn Giezen. Wel hoopte hij dat door dat kunstproject meer bezoekers naar het park zouden komen. Eigen ervaringen (sinds 2001) en die van de pachter van de Tuin van de Smid (voor en na 2013) geven aan dat het tot na 2000 toch relatief rustig bleef in het park. Na de komst in 2013 van De Tuin van de Smid en de horecagelegenheid daar nam het aantal bezoekers toe, en sinds de lockdowns in de coronaperiode in 2020 in sterke mate. Veel mensen gingen toen actief op zoek naar groene mogelijkheden om buiten te zijn, waardoor ook veel meer mensen toen het polderpark hebben ervaren. Blijkbaar waren die ervaringen goed, want er komen nog steeds veel mensen.

Vanwege het ontbreken van onderzoeken naar gebruikers van het Polderpark en hun ervaringen en belevingen citeer ik hieronder diverse bronnen en ga ik ook op eigen ervaringen in. In vorige hoofdstukken zijn trouwens ook al veel citaten opgenomen die een beeld geven van hoe men het Polderpark ziet, ervaart en beleeft.

De IVN-almanak uit 2013

De vier auteurs van de IVN-Almanak uit 2013 over het Polderpark – gemaakt in het kader van hun opleiding tot IVN-natuurgids – schrijven in hun inleiding (p. 7):

“Cronesteyn vervult een unieke rol voor de stad Leiden en omliggende gemeenten als het gaat om het openbaar groen en om de ecologische infrastructuur. [...] Waar vind de inwoner van Leiden en omstreken nou zo’n groot toegankelijk stuk groen? Vrijwel nergens. De polders van het Groene Hart zijn wijs, maar nauwelijks toegankelijk. Op andere plaatsen zijn leuke stukjes natuur te vinden, maar vaak gaat het dan om snippernatuur. Of om gebieden die ofwel gewoon gesloten zijn of waarvan de toegankelijkheid aan allerlei voorwaarden is gebonden. Cronesteyn daarentegen, daar mag je gewoon in! Op de meeste plaatsen mag je je hond uitlaten. Kinderwagens zijn geen probleem. Fietsers en zelfs cross-bikers krijgen de ruimte. Er toch zijn er legio plekje waar je je alleen kunt voelen in het landschap. En waar voor de natuurliefhebber genoeg te genieten valt.[...] Cronesteyn als gebied waar je vergeefs zult zoeken naar de Cetti’s zanger of een Dassenburcht. Maar er broeden wel slobeenden en blauwe reigers hebben er hun kolonie. Dit geschrift gaat over Cronesteyn als gebied waar je echt kunt ervaren dat je buiten bent. Waar wolkenluchten imponeren. Waar gevoetbald, gevliegerd en gepicknickt kan worden. Waar je bramen kunt plukken met de kinderen, maar ook kan genieten van vogels, beesten, insecten en noem maar op. Cronesteyn. Voor mijn en dein. Voor bij mooi en bij minder mooi weer. Natuur in de stad.”

Het park ‘heeft een rijk verleden, maar ook een rijk heden. Vol van zichtbare en minder zichtbare schatten. Een van de schatten van Cronesteyn is de grote variatie in biotopen die in en om het park te vinden is. [...] Overigens is Cronesteyn een van de jongste parken, maar heeft wel de best bewaarde eeuwenoude verkaveling van Leiden. Het is ook het meest bezochte park en dat is ook wel logisch, want er is voor iedereen wel wat te vinden.”

Zij vinden ook dat de visie van veel open ruimte met een gazon en zichtlijnen (zie afb. 8.11) destijds goed heeft gewerkt, maar nu aan heroverweging toe is (p. 23 e.v.): *“De echte charmes van het open Hollandse polderlandschap is Cronesteyn al een tijdje kwijt. De open en tegelijkertijd toegankelijke ruimtes zijn winderig, nat en nogal saai. In plaats van uit te nodigen tot potjes voetbal, vliegeren en picknicken gebeurt er weinig. De natuurwaarden zijn niet laag, maar op de ‘beleving’ er van valt het nodige af te dingen. Hoewel bij dat laatste gezegd moet worden dat dit een subjectief oordeel is waarover de meningen kunnen verschillen. [...] De publieke ruimte kan veel intiemer en toegankelijker worden. Vergelijk bij voorbeeld het Westerpark in Zoetermeer. Aanleg van een vogelplas met (hufteerproof!) een vogelkijkhut, hoogteverschillen door de aanleg van niet al te grote kunstmatige heuvels, milieuvriendelijk beheer van oevers en slootranden kan het gebied zowel recreatie- als milieuvriendelijker maken.”* Ze sloten dit stuk af met de opmerking: *“Waar het toe gaat leiden weten we niet. Maar voor pessimisme is geen reden. Er zijn volop kansen om de natuurwaarden en –beleving op een hoger peil te brengen. Cronesteyn is en blijft genietbaar!”*

Afb. 8.11 Het gazon op een zonnige zondag in de koele maand november (13-11-2022) – vergelijk de tekst: 'winderig, nat en nogal saai. [...] De natuurwaarden zijn niet laag, maar op de 'beleving' ervan valt het nodige af te dingen'.

De eerdere opmerking over meer milieuvriendelijk beheer van oevers en slootranden is een beetje merkwaardig, want dat is al heel lang een uitgangspunt. De vergelijking met het Westerpark overigens ook, want dat is een zeer groot park van 225 hectare, waarbij het strakke vroegere veenontginningslandschap in de Driemanspolder vrijwel helemaal vergraven is tot een park met veel water, veel bosschages, een aantal eilanden met bochtige oevers en ook bochtige paden.

Reacties tijdens de ecologische beheerwandeling op 16-11-2022

Inderdaad is niet iedereen het eens met de stelling dat op de beleving van het Polderpark valt af te dingen. Tijdens een ecologische beheerwandeling op een bewolkte middag in november 2022, georganiseerd door de gemeente vanwege enkele geplande grotere ingrepen, uitte iedereen van mijn groep van ca. 12 mensen zich spontaan positief tot zeer positief over het Polderpark. De helft van de groep kwam er (veel) vaker, anderen waren er voor het eerst om eens kennis te maken met het park. Iedereen vond het 'een mooi park', maar enkele mensen vonden het ook 'een bijzonder park'. Wel vonden sommigen de natuur te rommelig, wat de begeleidende beheerder beaamde, met als toevoeging dat mede daarom tot een grote opknopbeurt was besloten. Achteraf vroeg ik nog aan een paar mij onbekende mensen wat ze van het park vonden. Beiden waren er voor het eerst. Interessant genoeg vond de een het teveel een park (ze liep liever door een 'echt landschap') en de ander juist te weinig.

Wandelaars en hun ervaringen op blogs

Mascha wandelde in het park aan het eind van een zonnige zomerdag in 2021 en was er voor het eerst. Ze beschrijft vooral feitelijk wat ze zag en deed, inclusief de moerastuin, dat ze de leukste plek van de route vond: *"Het is een plekje, verscholen van alles en iedereen. Ik hoor alleen maar vogels, kikkers en het gefladder van libellen. Er hangt een fijne warmte en serene rust."*⁷³ Al met al was Polderpark Cronesteyn een verrassing voor haar: *"Niet alleen dat er zo dichtbij huis een heerlijk wandelgebied is, maar ook het polderpark zelf. Wat een intense rust en verscheidenheid. Ondanks dat ik weet dat ik aan de rand van een stad ben, is het toch ook net of ik in het groene hart*

⁷³ <https://www.wandelingen.nl/wandelen-bij-leiden>

wandel. Wanneer ik denk aan Wandelen bij Leiden had ik nooit kunnen denken aan een park waar je kikkers kunt spotten, koeien ziet grazen en unieke wilde bloemen ziet groeien. En ja, je hoort de auto's en merkt soms echt wel dat je in de Randstad bent, maar ik had al snel meer oog voor mijn omgeving, dan het geluid. Ik vind Polderpark Cronesteyn een heerlijke uitvalsbasis voor een rondje op een middag na een dag werken. Of voor een wandeling met een vriendin om daarna lekker een drankje te doen op het terras van De Tuin van de Smid."

Andere blogs met onder meer verslagen van wandelingen in het Polderpark zijn:

- <https://wonderlijkwandelen.blogspot.com/2020/07/wandeling-door-park-cronesteyn.html>
Ook dit verslag is vooral feitelijk. Wel vinden ze het leuk dat de slotgracht nog goed te zien is.
- <https://verawandelt.com/2018/12/02/wandelen-door-het-hollands-landschap-bij-zoeterwoude-en-door-park-cronesteyn-bij-leiden/>
Vera wandelde hier op 2-12-2018, en zei dat 'vele dagjesmensen en buurtbewoners erop uit waren getrokken met het stralende weer naar het park'.
- De website <https://www.route.nl/wandelroute/462278/Cronesteynpark+Leiden#ervaringen> meldt dat het een mooie wandelroute is en dat het gebied uitermate geschikt voor het bekijken van vogels, libellen, vlinders, overige insecten en landschappen
- <https://www.gezondnatuurwandelen.nl/leids-polderpark-cronesteyn-woensdag-5-februari/>.
Op deze wandeling op 5-2-2020 hadden ze 'genoten van een mooie groene tocht met veel leven van vogels en andere dieren en een vroege ontluikende natuur. Ze wilden ook over een maand komen kijken hoe ver alles dan alweer is uitgelopen.'

Eigen ervaringen en beleving

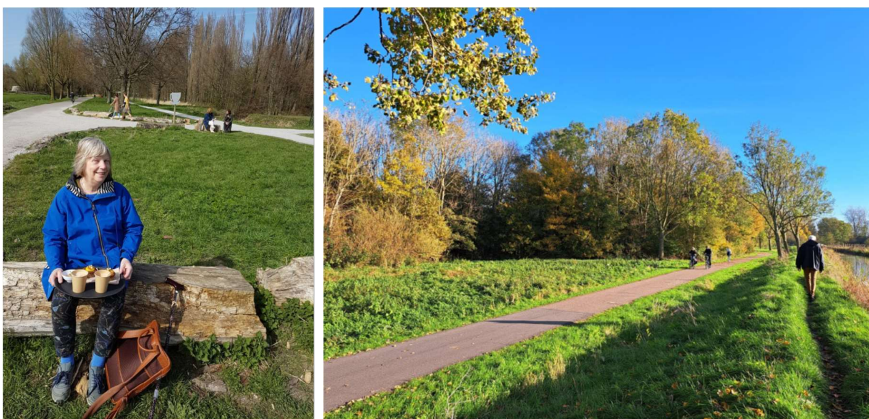
Bij beleving en gebruik van een park (of een landschap of een andere buitenruimte) spelen allerlei factoren een rol, die in onderzoek naar voren moeten treden. Om die reden heb ik hier mijn eigen beleving en gebruik van het park samengevat, met steeds de bijbehorende factor(en) cursief tussen haakjes erbij.

Sinds wij met ons gezin in de zomer van 2001 in de buurt van het Polderpark kwamen wonen, ben ik zeker enkele malen per jaar in het Polderpark geweest (*behoefte om buiten te zijn + gelegenheid hebben + nabijheid*). Vaak in mijn eentje, soms met mijn partner, en soms met de kinderen of met anderen. De eerste jaren ging het naast het wandelen (en soms ook fietsen) ook om het vertrouwd raken met het park en met de mogelijkheden ervan (*ermee bekend zijn maakt het anders, hier ten goede*). De variatie in het park spreekt ons erg aan (*wat ons aanspreekt*) en al naar gelang onze zin, energie, fysieke situatie en het weer kiezen we daar steeds uit (*belangrijke bijkomende factoren*).

Het kasteelbos was meteen een van onze favorieten (*voorkeur voor een bepaalde sfeer*), zeker als de daslook bloeide én geurde (*zintuiglijke ervaringen*). Dankzij de kasteelgracht kwam ook altijd de gedachte aan het vroegere kasteel naar boven, waarin ik mij ook verdiepte (*kennis*). Ook door het Reigersbos liepen we graag, zeker als het daar vol zat met nesten met jongen en er continu af- en aanvliegende reigers waren (*bijzondere natuur*). Ook het smalle paadje tussen het Reigersbos en het kasteelbos vonden wij bijzonder, met zijn oude knotwilgen met doorzichten naar de weilanden aan de ene kant en naar de boerderijcamping aan de andere kant, en zijn vele paddenstoelen in de herfst (*oude en bijzondere natuur + visuele landschappen*). De bijenstal was een wat geheimzinnige plek vlakbij het Reigersbos, maar gelukkig was er een keer een imker die ons van alles toonde (*interessante plek*).

De rest gingen we wat later verkennen, met de moerastuin als laatste. De kans op natte voeten had ons een beetje daarvan afgehouden. Sindsdien vinden we ook dat een bijzondere plek waar we graag een beetje grasduinen (mits het niet te dras is of wij het juiste schoeisel aan hebben) (*rondstruinen is leuk*). Dat leidt bovendien af van het in die hoek vaak hoorbare verkeer van de A4 sinds de verbreding daarvan (*zintuigen + hinder*). Plaatsing van een geluidscherm is hoognodig. Ook het open polderlandschap spreekt aan (*ruimte + feit van oud polderlandschap*), al lopen we bij veel wind of bij

een brandende zon wel bij voorkeur door of langs de bosrand (*beschutting en groen*), die gelukkig voldoende groot is. Langs de Vrouwenvaart is er dan de keuze tussen langs de kade lopen, over de kade lopen of langs de weilanden lopen, met verschillen in uitzicht (*variatie in beleving + avontuurlijker over de kade*).

Afb. 8.12.a Koffie in de geïmproviseerde horecagelegenheid tijdens de corona-lockdowns (1-4-2021)

8.12.b Met mijn partner rondstruinend, hier op de kade langs de Mallesloot (13-11-2022)

Bij het wandelen langs die westelijke weilanden vinden we het fijn dat ze groot zijn en dat daar geen bezoekers mogen komen, wat ook rust geeft (*ruimte en rust*). Bij de oostelijke weilanden vinden we juist de variatie leuk (*afwisseling*), met leuke paden er dwars doorheen, langs diverse soorten groen en gewoonlijk met uitzicht op schapen (en overigens vaak ook mensen) (*leuk om te lopen en te ervaren*). De waterspeelplaats is een plek waar we de kinderen regelmatig mee naartoe namen en ook een keer een verjaardag van een van hen hebben gevierd (*plek van herinnering en leuk spelen en in het gras liggen*). Nu lopen we er met name alleen nog langs, al hebben we inmiddels een kleinzoon die het (als hij iets ouder is) ook leuk zal vinden. Ook de bredere waterlopen zijn heel aardig om langs te lopen, zowel de Mallesloot als de Molensloot, met hun lagere en hogere kaden. Als we daar zijn, lopen we soms ook langs en door de volkstuinten, wat weer een totaal ander element van het park is (*variatie en nieuwsgierigheid*). Het gazon met hier en daar een boom in het midden ervaren we het meest als parkelement en geeft mij nog wel eens de indruk van een (groene) savanne (*parkbeleving*). We vinden het daar mooi en rusten eventueel ook uit op een bankje langs de rand.

En vaak sluiten ook wij een wandeling af met een bezoekje aan De Tuin van de Smid en de horeca daar (*Goed, lekker en fijn einde van de wandeling*). Voor deze er was, bezocht ik daar soms het informatiecentrum, als dat open was. Recent is er een extra reden voor bezoek: onze nog zeer jonge kleinzoon speelt thuis graag met boerderijdieren, maar vindt ze in het echt nog eng.

8.6 Beleving van parken en gebieden meer algemeen

De (voorlopige) conclusie dat er in Leiden weinig is gedaan aan onderzoek naar de beleving en het gebruik (resp. de gebruikswaarde) van Leidse parken en groene gebieden leidde mij tot de meer algemene vraag naar het soort onderzoek daarnaar en naar eventuele nuttige inzichten daaruit. In deze paragraaf ga ik daar beknopt op in.

Uniek park, dus vergelijkbaar waarmee?

Dit soort onderzoek is bij voorkeur gebaseerd op een vergelijking met soortgelijke gebieden (i.c. parken). Hier wreekt zich de unieke situatie van het Polderpark, met zowel oud cultuurlandschap, overige landelijke cultuurhistorie als natuur (naast natuurlijk meer algemeen 'parkgroen' en recreatievoorzieningen). Alle drie die facetten dringen in het bewustzijn van bezoekers door, maar het park is niet zo groot dat men makkelijk een van die drie bij het recreëren kan ontlopen. De gemiddelde bezoeker komt er immers niet zomaar (tenzij men het als deel van een doorgaande fietsroute gebruikt), maar bezoekt het park in het kader van een of andere vorm van *recreatie*. Daarmee verschilt het Polderpark van zowel gewone landschappen als van (grotere) landschapsparken, waar ook - of vooral - mensen *wonen*.

In de meeste stadsparken is weinig oud cultuurlandschap aanwezig, en vaak ook weinig andere landelijke cultuurhistorie zoals boerderijen. Er is gewoonlijk wel veel groen, maar van een rijke en gevarieerde natuur is lang niet altijd sprake. In grote(re) landschapsparken is er vaak weinig 'ontworpen groen' en wordt ook gewoon gewoond. In natuurgebieden gaat het meestal primair om de natuur, hoewel daar vaak ook oud cultuurlandschap aanwezig is en daar ook steeds meer aandacht voor is gekomen. Nationale parken zijn vaak groot en liggen relatief afgelegen, dus bezoekers zullen daar - mede dankzij de vaak vele publiciteit en promotie - vaak bewust heen gaan, bewuster dan bij gewonere vormen van recreatie in een gewoner park. Bij grote parken kan daar binnenin eventueel een apart landschapspark ontstaan, zoals het geval is bij het nieuwe landschapspark Hollandse Duinen bij Noordwijk, deel van het Nationaal Park Hollandse Duinen.⁷⁴ Buitenplaatsen en landgoederen zijn gewoonlijk nu ook opengesteld voor het publiek, maar daar spelen het hoofdgebouw en eventuele bijgebouwen vaak een hoofdrol, naast het 'statige' park- of tuinontwerp.

Beleving in de publiciteit: met name beleefbaarheid en voor promotie

Zoeken op internet levert op dat de term *beleving* veel voorkomt in combinatie met al deze soorten parken en ook met cultuurlandschap, erfgoed en natuur, maar bijna altijd in het kader van gebiedsinrichting voor het bevorderen van de beleving (en dus in het kader van de beleefbaarheid), of in promotie en publiciteit om bezoekers te lokken. Over onderzoeken naar de beleving van de bezoekers is daarentegen op internet weinig te vinden.

Toch vindt *onderzoek naar de beleving* (vaak in combinatie met het soort gebruik) van landschappen, parken, park- of landgoedbossen, natuurgebieden, etc. al sinds decennia plaats, al dan niet in combinatie met cultuurhistorie. In **Bijlage C** is een aantal van zulke onderzoeken beschreven, waaronder

- Beleving van stadsparken
- Beleving in samenhang met voorkeuren voor typen landschap
- De beleving van bezoekers van plekken en landschappen met apps zoals 'HappyHier' en 'Daar moet ik zijn'
- De beleving van mensen met cultuurhistorie, al dan niet in hun eigen omgeving
- Het ideale landschap in Zuid-Holland, op basis van resultaten van 'Daar moet ik zijn'
- De beleving van landschap, natuur en erfgoed bij de achterbannen van het Erfgoedhuis Zuid-Holland en het Zuid-Hollandse Landschap, aangevuld met een 'senioren-panel'
- Wat bezoekersgroepen willen t.a.v. activiteiten (op basis van leefstijlgroepen), via de Toolkit Natuurbeleving
- Hoe actorgroepen bij het cultuurhistorisch landschap naar dat landschap kijken

⁷⁴ <https://www.nationaalparkhollandseduinen.nl/projecten/een-nieuw-landschapspark-een-natuurlijke-beleving-tussen-duinen-en-bollenvelden/>

8.7 Naar (ook) andere parken in de toekomst?

In hoofdstuk 3 bleek al dat naast de traditionele 'geheel ontworpen' parken vele soorten andere parken hun intrede deden. Van belang hier zijn parken

- waar recreëren op zijn minst een belangrijk neven doel (en eventueel het hoofddoel) is;
- waarin landschap, cultuurhistorie en/of natuur en groen belangrijke aspecten zijn;
- waarbij ook sprake is van een parkontwerp, inclusief recreatievoorzieningen (ontworpen of al bestaande).

Een trend hierbij is de toename van het aantal landschapsparken in alle provincies. Deze zijn minder 'ontworpen' en gaan grotendeels uit van het bestaande landelijke gebied met alles wat daarbij hoort. De achtergrond ervan is vaak bescherming van het nog aanwezige landelijke gebied – mits voldoende aantrekkelijk of interessant – tegen de oprukkende verstedelijking. Bij relatief groene gebieden kan het in dit opzicht ook om een groene buffer gaan, al dan niet in het kader van een ecologische structuur.

Ook de provincie Zuid-Holland heeft zich beziggehouden met de vraag hoe parken er in de toekomst uit kunnen zien, bijvoorbeeld 'metropolitane parken'. Het eerdergenoemde idee van het Landschapspark Zuidvleugel vloeit daaruit voort. Dit komt nog kort in hoofdstuk 9 aan de orde.

9. Bedreigingen en kansen voor het Polderpark

Bedreigingen voor Polderpark Cronesteyn vormen een belangrijke reden voor het streven naar een beschermde status. In de erfgoed- en landschapswereld realiseert men zich dit fenomeen al lang: 'Pas als iets bedreigd wordt in zijn bestaan, komt de vraag naar bescherming naar voren'. Door de tijd heen was dat ook altijd de reden – of op zijn minst de aanleiding – om (bijvoorbeeld) gebouwen, natuurgebieden, landgoederen en parken te beschermen, een proces dat in de 19^e eeuw begon. Een belangrijk en bekend startpunt bij gebouwde monumenten was een artikel van Victor de Suers uit 1873, getiteld 'Holland op zijn smalst'. Bij landschappen en nationale parken was de dreigende afvalstort in het Naardermeer de aanleiding om in actie te komen, wat onder meer leidde tot de oprichting van de Vereniging Natuurmonumenten. Toen sprak men gewoonlijk over 'monumenten', nu is 'erfgoed' de gebruikelijke term. Daarnaast zijn er Nationale Parken en andere vormen, die eerder onder 'natuur' dan onder 'erfgoed' vallen. Om beschermd te worden, bijvoorbeeld als erfgoed, moet een object, plek of gebied altijd aan bepaalde eisen qua waardering voldoen.

Wat betreft bedreigingen en kansen voor het Polderpark komen in dit licht zowel een *fysieke component* als een *waardencomponent* naar voren. Bij de *fysieke component* gaat het om bedreigingen en kansen van het Polderpark 'as is' ('is er nog genoeg aanwezig van het park om als zodanig beschermd te kunnen worden?'); bij de *waardencomponent* om de vraag of het park voldoende waardevol is om voor een beschermde status in aanmerking te komen.

De hoofdstuk is daarom opgedeeld in drie delen. Deel I gaat in op de fysieke component en Deel II op de waardencomponent. In par. 9.1. wordt voor beide componenten eerst ingegaan op de uitgangssituatie en op de belangrijkste uitgangspunten. Hierbij is steeds de huidige situatie als referentie genomen. In Deel III komt alles weer samen.

Deel I begint na een inleiding met par. 9.2, waarin bedreigingen en kansen in het verleden en heden aan bod komen. In par. 9.3 gaat het vervolgens over (potentiële) bedreigingen en kansen vanuit vigerend ruimtelijk beleid, aan de hand van visies op gemeentelijk, regionaal en provinciaal niveau.

Deel II gaat, in par. 9.4, over de cultuurhistorische waarden, naast een bespreking van de procedure voor bescherming van gemeentelijk erfgoed. De procedure komt hier - met de gemeentelijk definities van 'erfgoed' en 'erfgoedwaarden' - beknopt aan bod; een uitgebreidere versie is opgenomen in Bijlage C. Daarna komen de bedreigingen en kansen ten aanzien van de bestaande cultuurhistorische waarden aan de orde, primair aan de hand van de in de hoofdstukken 5 en 6 besproken cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaarten. Daarnaast is nog gekeken naar wat recenter rijksbeleid voor het onderzoeken van erfgoed zou kunnen bieden.

Deel III vat eerst, in par. 9.5, de bedreigingen en kansen voor alle waarden samen (park als zodanig, cultuurhistorie, natuur en recreatie) en daarna, in par. 9.6, de bedreigingen en kansen in samenhang met het verkrijgen van bescherming.

9.1 Inleiding op Deel I en Deel II

Bedreigingen en kansen kunnen op allerlei fronten en in allerlei opzichten voorkomen. Wel maakt het nogal wat uit of het gaat om bedreigingen en kansen voor het *fysieke voortbestaan* van het Polderpark 'as is' of om bedreigingen en kansen bij het verkrijgen van *een beschermde status* voor het park. Deze zijn echter niet onafhankelijk van elkaar. Zo is het fysieke voortbestaan van het Polderpark 'as is' een voorwaarde voor het kunnen verkrijgen van bescherming.

De gelaagdheid erkend?

Een belangrijk verschil met veel andere cultuurhistorische gebieden is dat het Polderpark niet zomaar een gebied is: het is ook een *park*, en legt daardoor een betekenisvolle extra laag over het gebied heen. Als zodanig is het een 'ontworpen artefact', en dus een bewust ontworpen geheel, waarin echter even bewust het oude cultuurlandschap en andere oude cultuurhistorie bewaard zijn gebleven, al zijn deze voor het park hier en daar wat aangepast. Die *gelaagdheid* speelt bij de *fysieke* bedreigingen en kansen vooral een rol als het ene aspect het andere dreigt te verdringen, bijvoorbeeld als natuur en/of recreatie zo belangrijk worden dat het cultuurhistorisch landschap het onderspit delft. Bij de beoordeling van *bestaande waarderings* van het park (en/of wat daar in aanwezig is) is het zeker een essentieel punt. Zo zal het cultuurhistorisch landschap in het park al snel aangetast lijken als men geen rekening houdt met de aanpassingen *vanwege* het park.

(H)erkenning van het gebied resp. het park?

Een andere belangrijke vraag bij de beoordeling van beide componenten is in hoeverre men - in beleid of in waarderings - het gebied en/of het Polderpark '*ziet*' en (*h*)*erkent*. Hoe ziet men het gebied of hoe stelt men het voor in beleid of waarden: als deel van het verstedelijkte gebied, als landschap rond de stad, als veenontginningslandschap, als polderpark, als groen, als recreatiegebied, als .....? Zulke percepties kunnen sterk bepalend zijn voor de vraag of het om bedreigingen of juist om kansen gaat. Als men het Polderpark ziet als deel van het aangrenzende veenontginningslandschap met zijn grote eenheden met strakke ontginningen, wat betekent dat dan voor de waardering van dit kleinschalige en veel rommeliger ingedeelde gebied? Of als men het bijvoorbeeld primair als recreatiegebied ziet en men de recreatiemogelijkheden wil verbeteren of versterken, gaat dat dan ten koste van het oude cultuurlandschap, andere cultuurhistorie of natuur? Of spelen de waarden daarvan ook een rol?

Voor de bepaling van bedreigingen en kansen helpt het natuurlijk als percepties van het Polderpark en de gevolgen daarvan expliciet worden gemaakt. Gebeurt dat niet, dan is kan de situatie toch aanknopingspunten voor kansen bieden. Dat geldt bijvoorbeeld als in het kader van verdere verstedelijking voor het behoud van parken en/of groen wordt gepleit. De situatie is het meest onduidelijk als het Polderpark (of het gebied daarvan) *ontbreekt* in wat men noemt of toont. Wat er niet staat, kan dus even belangrijk zijn als wat er wel staat.

Deel I: de fysieke component, ofwel het Polderpark 'as is'

Bij de fysieke component gaat het om het Polderpark zoals het nu is. Dat is het vertrekpunt voor de beoogde bescherming, maar wel vanuit de vraag hoe bedreigd of juist kansrijk het voortbestaan van het Polderpark met zijn huidige grootte en opzet is. Opdat duidelijk is waarop gelet moet worden, begint Deel I met een overzicht van feitelijke eerdere bedreigingen en de oorzaak daarvan. Op basis van de daaruit voortkomende inzichten beziet Deel I vervolgens potentiële bedreigingen en kansen in het actuele beleid, toegespitst op de vier centrale aspecten van het Polderpark, namelijk het park, cultuurhistorie, natuur (of groen) en recreatie.

'Zeg nooit nooit'

Fysieke bedreigingen en kansen lijken het meest simpel en het meest concreet, maar het bedrieglijke is dat inzicht daarin *geen zekerheid* biedt dat er geen bedreigingen op het Polderpark afkomen. Zoals het overzicht in par. 9.2 laat zien, waren juist onverwacht opkomende ideeën voor nieuw of gewijzigd beleid – in het kader van bijvoorbeeld nieuwe ontwikkelingen – het meest bedreigend. Bij de fysieke bedreigingen geldt dus sterk 'zeg nooit nooit'. Al deze bedreigingen samen leiden tot *wake-up calls* voor bescherming van het Polderpark, en niet alleen bij de Stichting Groen Cronesteyn. Ook enkele fracties in de Leidse Gemeenteraad wezen hierop in een motie in de zomer

van 2021, terwijl het verder in maart 2022 in een politiek Erfgoeddebat in Leiden aan de orde kwam (zie hoofdstuk 1).

Al is behoud van de situatie zoals deze nu is het uitgangspunt, het is de vraag of dat altijd in volle omvang nodig is, zoals de gang van zaken bij het Kooipark laat zien (zie par. 4.5). Het Kooipark was tamelijk ernstig aangetast, maar toch werd het een gemeentelijk monument en voordat het werd gerestaureerd, mogelijk mede omdat het verkrijgen van fondsen voor de restauratie daardoor werd vergemakkelijkt. Bij het Kooipark ging het alleen om intern en reversibel herstel, want het park had nog zijn oude grootte en indeling. Maar er is een nog essentiëler verschil met het Polderpark. Het Kooipark was zo aangetast, dat de omwonenden het daarom graag in oude staat wilden herstellen; van bedreiging in het voortbestaan was geen sprake. Bij het Polderpark is herstel niet of nauwelijks aan de orde, maar gaat het juist om steeds nieuwe bedreigingen voor het voortbestaan van het park zoals het is.

Deel II: de waardencomponent

Deel II is gericht op bescherming van het Polderpark als gemeentelijk erfgoed. De provincie kent dit soort bescherming niet. Van een beschermde status op Rijksniveau ga ik niet op voorhand uit, omdat de kans daarop klein is.

Wat er ter verkrijging van bescherming moet worden gedaan, wordt in de eerste plaats bepaald door de te volgen procedure en de eisen die de gemeente stelt. Het cruciale element daarin is een voldoende hoge waardering. Vervolgens gaat het om de vraag hoe het Polderpark voorkomt op cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaarten voorkomt op alle bestuurlijke niveaus, tot en met het Rijk. Wel worden van de kaarten van het Rijk alleen de meest relevante besproken. De waardenkaarten – voor zover aanwezig – staan hierbij centraal; de bijbehorende inventarisaties komen alleen aan bod als dat relevant is.

In tegenstelling tot Deel I blijft de discussie over bedreigingen en kansen in Deel II beperkt tot de cultuurhistorie (en meer specifiek, het cultuurhistorisch landschap) van het Polderpark, omdat dit nu grotendeels onbeschermd is. De kasteelstrook en de boerderijen daarin zijn al wel beschermd, namelijk via het bestemmingsplan. Dit zal in principe ook worden overgenomen bij de overgang op een gemeentelijk Omgevingsplan. Ook bij de provincie zijn bepaalde delen beschermd.

Deel I – De fysieke component

Het Polderpark is er nog steeds, al is het iets kleiner dan oorspronkelijk. Dat geeft echter nog geen beeld van de bedreigingen die er waren. Het is zinvol om die te kennen, want mogelijk zijn ze ook voor het heden en de toekomst relevant. Kansen uit het verleden zijn niet zo relevant, tenzij het gebruik en de gebruikswaarde in ogenschouw worden genomen.

9.2 Fysieke bedreigingen en kansen in verleden en heden

Voor de bedreigingen is gekeken naar de periode vanaf 1982, de start van de realisatie van het park. De referentiesituatie qua begrenzing is dan ook de situatie in dat jaar. In de jaren '50 was de meest zuidoostelijke strook en de oostelijke punt van de Kleine Cronesteynse of Knotterpolder al verdwenen vanwege de aanleg van Rijksweg A4, dus die blijft buiten beschouwing.

In 1996 was in het park alles gerealiseerd wat men voor ogen had. Diverse malen zijn in de loop der jaren verzoeken om bepaalde vormen van recreatie toe te staan afgewezen. Al rond 1984 werd een verzoek om met modelvliegtuigjes in het park te vliegen afgewezen als te verstorend voor vogels. Later volgde een tevergeefs verzoek om een manege in te park te vestigen. In 2021 was er een

verzoek voor een disc golf baan (ofwel een frisbeeparcours) in de bermen van het park, wat onder meer werd afgewezen vanwege te schadelijk voor die bermen.

In 1997 verklaarde de toenmalige wethouder dat de gemeente Polderpark Cronesteyn (en de Leidse Hout) groen wilde houden, hoewel er grote behoefte was aan meer ruimte voor woningbouw. Voor dat laatste dacht hij daarom aan de Grote Polder in Zoeterwoude. Vanaf 1999 waren de ideeën echter nogal eens anders. Aan de hand van krantenberichten (via de website van Erfgoed Leiden e.o.) komen de volgende bedreigingen en een enkel positief punt naar voren:

- In januari 1999 was er vanuit de gemeente Leiden sprake van woningbouw en/of vestiging van bedrijven in het Polderpark als geheel of een deel daarvan (en de Grote Polder eveneens). De vele tegenreacties zorgden ervoor dat men daar van af zag. Ook de regiogemeenten resp. het samenwerkingsorgaan Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting Leidse Regio hielden het Polderpark bij voorkeur groen.
- In december 2001 stelden de 22 regiogemeenten voor om in het Polderpark (en de Grote Polder) te bouwen, zij het onder voorwaarden en op beperkte schaal. De ligging nabij de knoop van de A4 met de N11, de (aanstaande) Rijn Gouwe Lijn en de Oude Rijn was te aantrekkelijk daarvoor. Toch hadden de bestuurders ook gesteld dat 'de groene kwaliteiten' in het Polderpark en de Grote Polder intact blijven (en in februari 2002 dat het groen 'vrijwel intact blijft'). De krant constateerde dat het groen in het Polderpark niet langer heilig was.
- In oktober 2002 haalden B&W van Leiden bakzeil bij het binnen de bebouwingscontour van de stad halen van het Polderpark, mede dankzij het recente streekplan van de provincie. Wel had de provincie zelf het Polderpark ook af en toe rood (toekomstige bebouwing) ingekleurd - waarna de gemeente het weer groen inkleurde - maar nu had de provincie het laatste woord.
- In februari 2003 was er sprake van bouw vlak naast het Polderpark, tussen de Europaweg en de Vrouwenweg (waar de provincie tegen was). Sommigen vreesden de gevolgen daarvan voor het Polderpark.
- In december 2003 kwam de Stuurgroep Rijn Gouwe Lijn met het idee voor grootschalige woningbouw bij de haltes van deze *light rail*, waaronder die in het deel van het Polderpark langs de spoorlijn. Het zou daar om vier- tot vijfhonderd gestapelde luxe woningen gaan. De Leidse politiek vond echter dat het Polderpark stadspark resp. groen moest blijven, temeer omdat in de plannen de Oostvlietpolder deels bebouwd zou worden.
- In februari 2004 sloot de Leidse wethouder Hillebrand toch, en niet als enige, bebouwing in het Polderpark niet uit, al zei hij, het park 'liever groen' te houden. Hillebrand zei desondanks ook dat Cronesteyn een status zou moeten krijgen als het Van der Werffpark of de Leidse Hout: '*waar niemand het in zijn hoofd haalt om te gaan bouwen*'. In mei 2004 zei hij, niet te komen met een voorstel om te gaan bouwen in Cronesteyn, al moesten er wel meer locaties voor woningbouw komen.
- In februari 2005 kwam het Polderpark ter sprake in verband met een rangeerterrein voor de Rijn Gouwe Lijn in de beschermde Elfenbaan (tussen de spoorlijn en de N11) direct ten oosten van de A4, namelijk als 'gebiedspoort' tussen het Polderpark en het Land van Wijk en Woude.
- In mei 2005 waren er zorgen over het aanzienlijk verbreden en verhogen van het dijklichaam van de combinatie van spoorlijn en Rijn Gouwe Lijn op het Polderpark.

Wat oude kranten betreft houdt het dan op, want deze zijn tot en met 2006 gedigitaliseerd (en bij de Koninklijke Bibliotheek, via Delpher, tot en met 2005).

Infrastructuur tot nu toe echt bedreigend

De bovenstaande plannen zijn allemaal niet doorggegaan. Wel hebben infrastructurele aanpassingen diverse malen voor het Polderpark gevolgen gehad, namelijk door het park steeds een stukje kleiner te maken:

- Rond 1960 – dus ruim voor de aanleg van het Polderpark – was het westelijke uiteinde van de Vrouwenvaart en de Vrouwenweg een stukje naar het noorden opgeschoven vanwege de aanleg van de Europalaan en de aansluiting daarvan op het toen nieuwe Lammenschansplein.
- Rond 1995 ging het om de aansluiting van de nieuwe provinciale weg N11 richting Alphen op rijksweg A4, al was die in 1981 al wel in het planontwerp meegenomen. In eerdere schetsen was dat nog niet zo.
- Rond 2010 vond de verbreding van de A4 plaats, waardoor er langs de snelweg een strook van het Polderpark af ging.
- Anno nu is gaat binnenkort de verbreding en verlegging van de Europaweg van start. Op de website van de Rijnlandroute staat het kaartje van de veranderde aansluiting op het eveneens te vernieuwen Lammenschansplein (afb. 9.1). Wat hier niet is te zien, maar wel in een krantenbericht in het Leidsch Dagblad van 10 november 2022 staat: de Vrouwenvaart zal (opnieuw) een klein stukje naar het noorden worden opgeschoven. Er gaat dus wederom een stukje van het park af, waarbij vermoedelijk de daar aanwezige paden en de oude sloot ook moeten opschuiven. Bovendien sneuvelen op beide oevers de huidige (hoge) bomen en struiken. Daarvoor komt nieuwe begroeiing in de plaats, maar als het aan het Hoogheemraadschap lag, zouden dat geen hoge bomen zijn (hoewel die een essentieel onderdeel van de afschermdende groene omlijsting van het park). Omdat die bomen op de aanvliegroute van vleermuizen staan, zijn evenwel toch hoge bomen nodig.

Afb. 9.1.a De aanstaande situatie voor de Europaweg (links) <https://rijnlandroute.nl/deelprojecten/n206-europaweg/kaart/> resp. <https://rijnlandroute.nl/stand-van-zaken-europaweg/>
9.1.b De huidige situatie (omgekeerd beeld)

Dat zelfs erfgoedbeleid een bedreiging kan vormen, blijkt uit de sinds 2010 (of iets later) provinciaal beschermde molenbiotoop⁷⁵ (zie par. 6.2). Het is geen acute bedreiging, want het speelt pas als er bomen aan de noordrand (langs de spoorlijn) worden gekapt in het kader van beheer van het bosplantsoen aldaar. Daarmee zou echter ook een deel van de groene en afschermdende omlijsting van het Polderpark verdwijnen, met alle gevolgen van dien voor de natuurwaarden en de beleving bij recreatie.

9.3 Bedreigingen en kansen vanuit vigerend ruimtelijk beleid

Uit de vorige paragraaf blijkt dat het Polderpark in het verleden vooral is bedreigd – en beschadigd – door nieuwbouwplannen en nieuwe of veranderde infrastructuur. Ook in de toekomst komen de grootste potentiële bedreigingen vermoedelijk daarvandaan. Met argusogen heb ik daarom beleidsdocumenten bekeken als de *Verstedelijkingsnotitie tot 2030* (uit 2018), de *Mobiliteitsnota*

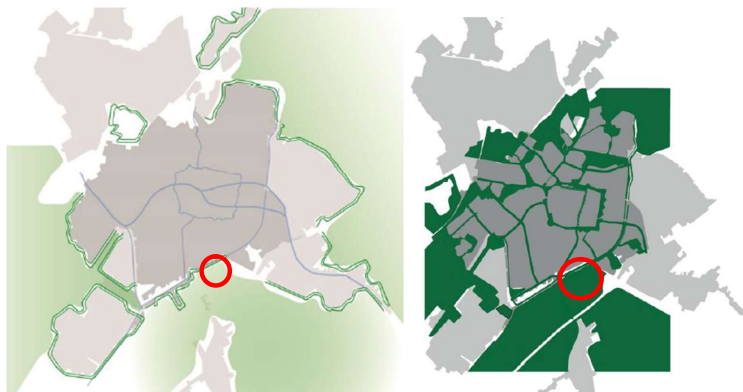
⁷⁵ <https://zuid-holland.molenbiotoop.nl/>

2020-2030 (uit 2020) en de *Omgevingsvisie 2040* (uit 2021) evenals de *Regionale Agenda Omgevingsvisie Hart van Holland* uit 2018. Ook het eerdergenoemde *Regionale Landschapsbeleidsplan* uit 2002 (met een looptijd tot 2030) komt ter sprake. Deze documenten zijn van belang voor de identificatie van (potentiële) bedreigingen of kansen. Maar ook als die nu niet naar voren treden, blijft *alertheid* op nieuwe of veranderde ontwikkelingen nodig, zo leren de ervaringen uit de afgelopen 25 jaar.

Voor specifiek groen- en recreatiebeleid en inzichten vanuit onderzoek naar beleving van landschappen en landschapsvoorkeuren verwijs ik naar de hoofdstukken 7 en 8. Hieruit lijken in principe geen bedreigingen voor het park als zodanig voort te komen.

9.3.1 Bedreigingen en kansen in enkele gemeentelijke en provinciale visies

Hoewel de Verstedelijkingsnotitie tot 2030 en de Mobiliteitsnota 2020-2030 vermoedelijk zijn verwerkt in de *Omgevingsvisie Leiden 2040*, heb ik alle drie apart bekeken. De *Regionale Agenda Omgevingsvisie Hart van Holland* is in elk geval in de *Leidse Omgevingsvisie* verwerkt.

Afb. 9.2.a Waardevolle landschappen rondom de stad in de Verstedelijkingsnotitie (p. 15)
9.2.b De Hoofdgroenstructuur daarin (p 25)

Verstedelijkingsnota uit 2018 (zie afb. 9.2):

- **Kans/steun:** de kernwaarde van **de nabijheid van waardevolle groene landschappen** (p. 15). Dit geldt zeer sterk voor het aangrenzende Polderpark, wat wordt onderschreven in de zgn. Regionale Agenda voor het Hart van Holland. De tekst noemt wel de Leidse Hout bij name, maar het Polderpark (of de Oostvlietpolder) niet. Het bijbehorende kaartje laat echter het Polderpark en de Oostvlietpolder zien als deel van de waardevolle landschappen rondom de stad.
- **Kans/steun: verbetering van groene en blauwe netwerken** (p 25), als deel van de al vastgestelde hoofdgroenstructuur (zie afb. 9.2b en verder hoofdstuk 7). Het gaat daarbij om het leefklimaat in de stad, biodiversiteit en optimale recreatieve verbindingen met omringende landschappen. De omringende landschappen zelf staan ook op dit kaartje, in tegenstelling tot de kaart in afb. 9.2.a.
- **Bedreiging:** verstedelijking in het Polderpark dankzij **de RandstadRail** (p 27), als deze (ook) langs het Polderpark komt te rijden; vergelijk de eerdere plannen bij de gesneuvelde Rijn Gouwe Lijn.
- **Kans of bedreiging:** De tekst van de nota baart geen zorgen, maar enkele kaartjes laten bij bebouwing 'een schaduw' over het Polderpark vallen, met name waar het gaat over de

Lammenschansdriehoek ('o.a. huidige Lammenschansdriehoek, gebied Titus Brandsmalaan/Rooseveltstraat en Kanaalweg').

De **Mobiliteitsnota 2020-2030** geeft geen aanleiding voor bezorgdheid ten aanzien van het Polderpark, mede omdat na de huidige werkzaamheden rond de Rijnland Route en de verbreding van de Europaweg geen ingrijpende aanpassingen aan de infrastructuur zijn te verwachten. Wel zorgt de verbreding (en deels verlegging) van de Europaweg op dit moment voor aantasting van het Polderpark (zie par. 9.2).

9.3.2 De Omgevingsvisie 2040 (uit 2021)

In november 2021 is de (huidige) definitieve versie van de Omgevingsvisie Leiden 2040 verschenen, wat samenhangt met de nieuwe - en nog steeds aanstaande - geïntegreerde Omgevingswet.⁷⁶ Als volgende stap is het de bedoeling dat er vanaf juli 2022 één Omgevingsplan komt, waarin alle huidige bestemmingsplannen zijn verwerkt. Voor zover ik weet, is dat nog niet gebeurd. In elk geval blijft de huidige bescherming (of gebrek daaraan) van het Polderpark via bestemmingsplannen actueel.

De Omgevingsvisie beoordeelt een aantal aspecten in Leiden in de huidige situatie. Direct of indirect kan dit tot een noodzaak tot handelen leiden. Een visueel overzicht is verwerkt in het zg. Rad van de Leefomgeving (p 21). Vertaald in tekst is de beoordeling op relevante aspecten als volgt:

- Recreatie: goed
- Landschappelijke kwaliteit (Ruimtelijke kwaliteit): goed
- Cultuurhistorie en erfgoed (Ruimtelijke kwaliteit): goed
- Wandel- en fietsnetwerk (Bereikbaarheid): matig
- Beschermde soorten (Natuur & Biodiversiteit): matig
- Gemeentelijke natuur (Natuur & Biodiversiteit): slecht
- Beschermde soorten (Natuur & Biodiversiteit): slecht

Anders gezegd: voor Leiden als geheel vragen zowel natuur en biodiversiteit als het wandel- en fietsnetwerk aandacht. De vraag hier is natuurlijk wat dit betekent voor het Polderpark.

Kansen voor bescherming van het Polderpark

Naast de huidige situatie zijn te verwachten trends van belang. Zo verwacht men bij zowel de landschappelijke kwaliteit als bij cultuurhistorie en erfgoed een negatieve trend, zodat deze zou veranderen van goed naar matig. Waarom men deze (en andere negatieve) trends verwacht, wordt niet vermeld.

Dit biedt duidelijk kansen voor het Polderpark met al zijn cultuurhistorie en landschappelijke kwaliteit, want bescherming van het Polderpark kan helpen om de verwachte negatieve trend tegen te gaan. Bovendien wil men meer aan de slag met erfgoed, gezien de onderscheidende kracht die Leiden met erfgoed in huis heeft (p. 59-60). Zo wil men *'Monumenten, cultuurhistorische bebouwing, historische waterwegen en landschappelijke structuren behouden, benutten en beleven'*. Men wil dat ook in alle wijken doen, niet alleen in de historische binnenstad. Cultuurhistorisch waardevolle structuren resp. de historische kwaliteiten zijn ook belangrijk voor de ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke ontwikkelingen en vormen verder vaak een belangrijke schakel tussen stad en regio. Die ruimtelijke kwaliteit wil men niet alleen behouden, maar ook beleefbaar maken. Bij dit alles zullen ook particuliere initiatieven belangrijk zijn.

⁷⁶ <https://gemeente.leiden.nl/inwoners-en-ondernemers/werkzaamheden-in-leiden/bouwen-aan-de-stad/omgevingsvisie-leiden-2040/>

Kernkwaliteiten erfgoed Leiden: een gemiste kans voor het Polderpark

Een en ander moet ook tot uiting komen in kernkwaliteiten, die men in het kader van de Omgevingswet vastlegt in de Omgevingsvisie (p 101 e.v.). Die kernkwaliteiten geven op hoofdlijnen aan 'werkelijk belangrijk is en waar we mee verder willen'. Zeker in een stad als Leiden is een goede omschrijving nodig van wat dat qua erfgoed behelst. In de zin van de wet is in Nederland in principe alles erfgoed: alles is door mensen in het verleden gemaakt, zoals landschap, structuren, infrastructuur, groen, water en gebouwen. De hoofdlijnen in de Omgevingsvisie spitsen zich echter toe op Leiden als stad met een sterke historische gelaagdheid, en zijn sterk gericht op gebouwd en stedenbouwkundig erfgoed. Wat het Polderpark – en ander nog aanwezig landschappelijk erfgoed rond de stad – betreft, is dat duidelijk een gemiste kans.

Het Polderpark in de Omgevingsvisie: met name een kans?

Cronesteyn – in casu het polderpark - komt driemaal in de tekst van de Omgevingsvisie voor, naast de visiekaart. Ten eerste wordt het genoemd in het kader van het beoogde 'robuust stedelijk groenblauw raamwerk' (p. 37): *"Rondom de stad ligt het buitengebied (bijvoorbeeld de Oostvlietpolder en Park Cronesteyn). Hiertussen komt een nieuwe tweede groene ring, door het verstedelijkte gebied. Groene spaken verbinden de ringen. Een aantal van deze spaken verbindt ook de stad met de omringende karakteristieke landschappen in de regio, zoals kust en bossen, landgoederen, plasseengebied en veenweidegebied."*

Een vraag hierbij is natuurlijk of men het landschap in het Polderpark (en de Oostvlietpolder) ook ziet als (deel van) dergelijk karakteristiek landschap. Het landschap in het Polderpark blijkt inderdaad herkend te worden, zij het niet expliciet als 'karakteristiek'. Verderop zegt men namelijk: *"Polderpark Cronesteyn en de Oostvlietpolder vormen de overgang naar het Groene Hart en het veenweidegebied. Beide groengebieden hebben een belangrijke recreatieve betekenis en ook landschappelijke en ecologische waarden"* (p 39). Als 'beide groengebieden' op het Polderpark en de Oostvlietpolder betrekking hebben, biedt deze uitspraak duidelijk een kans.

De derde vermelding van het Polderpark heeft betrekking op woonbuurt Cronesteyn en de reële dreiging voor bodemdaling aldaar (p. 75).

Afb. 9.3 Uitsnede uit de integrale visiekaart Omgevingsvisie Leiden 2040, p 28

Het groen-blauwe raamwerk: een potentiële bedreiging?

In de Omgevingsvisie speelt Polderpark vooral een rol in het groen-blauwe raamwerk, waarbij de grotere gebieden worden aangeduid als 'natuurhistorische locatie' (zie afb. 9.3). De Oostvlietpolder en Polderpark Cronesteyn (en nog veel meer) staan aldus op de integrale visiekaart (met de toevoeging 'locatie indicatief'). Mogelijk gaat het hierbij primair om 'natuur' en 'historisch' samen, maar als ouderwetse term suggereert het primair een ecologisch perspectief. Inderdaad worden natuurhistorische locaties in een toelichting omschreven als 'gebieden met hoge ecologische waarden' (p. 39). De vraag hier is dus: wat betekent dat voor de ruim aanwezige historische-landschappelijke en anderszins cultuurhistorische kenmerken en waarden in het Polderpark? Is het daar potentieel een bedreiging voor?

Verstedelijking geen bedreiging, maar een kans

Wat betreft bouwen kiest men voor stadsinbreiding in plaats van stadsuitbreiding: *“Door te kiezen voor stadsinbreiding voorzien we in de grote vraag naar woningen en een evenredige groei van het aantal banen, terwijl we tegelijkertijd het waardevolle groen aan de randen van de stad en in bijvoorbeeld het Groene Hart behouden.”* Het 'waardevolle groen aan de stadsranden' wordt dus expliciet benoemd. Dat past ook in het algemene streven om juist vanwege de verdere verstedelijking overal te zorgen voor voldoende groen in de leefomgeving van mensen. Gezien de recent opgekomen grote vraag naar woningen blijft dit onderwerp wel een aandachtspunt.

9.3.3 Regionale Agenda Omgevingsvisie 2040

Het document 'Hart van Holland' is de Regionale Agenda Omgevingsvisie 2040 van tien gemeenten rond Leiden, die samen het Hart van Holland vormen. Dit bijzondere samenwerkingsinitiatief is aangewezen als een van de tien nationale pilots Omgevingswet 2018. De daarna gemaakte digitale Atlas 'Hart van Holland' is in hoofdstuk 6 al besproken; deze komt in Deel II opnieuw ter sprake.

De leefomgeving als kernpunt: compleet, sterk, open en mooi

In het document beschrijven de gemeenten hun ambities en hun gezamenlijke koers voor ontwikkeling van de leefomgeving op hun grondgebied. Ze bouwen daarbij voort op ruimtelijke structuren die al lange tijd bepalend zijn, zoals de Oude Rijn, de vijf karakteristiek Hollandse landschapstypen in het gebied (duinlandschap, bollenstreek, plassenlandschap, veenweidegebieden en landgoederen), snelle verkeersassen (spoorverbindingen, A4, A44) en het netwerk voor langzaam verkeer (wandelaars en fietsers). Mede dankzij deze structuren is de leefomgeving in het Hart van Holland "compleet", "sterk", "open" en "mooi". Deze vier waarden hanteren de gemeenten als leidraad voor verdere ontwikkeling van de leefomgeving. Deze waarden hadden ook gebruikt kunnen worden in de digitale atlas, maar met uitzondering van 'open horizon' is dat niet gebeurd. Een rivierenlandschap, waar het Polderpark deels op ligt, is in de atlas geen landschap.

Naar verbonden karakteristieke landschappen

Een van de elementen in het ruimtelijke kader voor de realisatie van de gezamenlijke ambities is 'behoud en versterking van *open, robuuste en onderling verbonden landschappen* die doorlopen tot aan de oevers van de Oude Rijn'. Elk van die Hollandse landschapstypen heeft zijn eigen structuur, flora en fauna. Vaak zijn ze nog goed herkenbaar en soms ook beschermd, al staan ze onder druk door verstedelijking en zijn ze op sommige plekken versnipperd geraakt. Verder zijn ze niet alleen deel van het erfgoed van de streek, maar zijn ze ook belangrijk als groene buffer. Ook zijn ze vanuit het verstedelijkte gebied wandelend of op de fiets binnen vijftien minuten bereikbaar, wat uniek is in Nederland. Bovendien is het mooi en is het daar prettig vertoeven. Enkele beelden uit de visie van (primair) het polderlandschap zijn opgenomen in afb. 9.4.

Afb. 9.4 Beelden in de visie Hart van Holland met betrekking tot het polderlandschap, links als 'kenmerkend landschap', rechts als 'mogelijk beeld van het landschap van de toekomst'

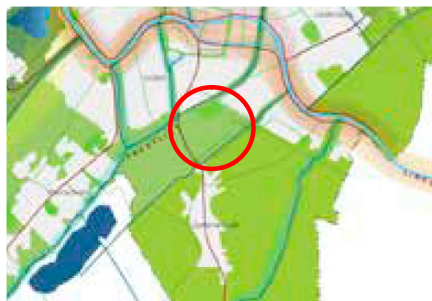
Recreatie voor meer waardering en behoud van de landschappen: lijkt een kans

De kwaliteit van de landschappen is echter niet vanzelfsprekend. Om ze te behouden en beter toegankelijk te maken voor recreanten en toch te zorgen voor karaktervolle ontwikkeling zijn inspanningen en geld nodig. Als dat niet gebeurt, dreigen versnippering, verpaupering en kwaliteitsverlies. Een ambitie is ook om de open landschappen tot diep in het stedelijke gebied langs de Oude Rijn te laten doorlopen, met betere netwerken en met groene uitlopers ('groene wiggen') met inheemse flora en fauna en een hoge biodiversiteit. Daaraan wordt een recreatief programma gekoppeld, met mogelijkheden die passen bij uiteenlopende leefstijlen. Dit vergroot de woonkwaliteit in het stedelijke gebied.

Met dit alles zal ook de waardering voor landschap en landschappelijk erfgoed toenemen, wat weer helpt om bijzondere landschappen te behouden, te beschermen en te versterken, inclusief de cultuur-historische en archeologische waarden in de landschappen en hun belangen over gemeentegrenzen heen. Een van de maatregelen is dan ook het versterken van 'de hooggewaardeerde kwaliteiten van de fysieke leefomgeving in de afzonderlijke gemeenten van het Hart van Holland'.

Polderpark Cronesteyn en de Visiekaart Robuust Landschappelijk Raamwerk: een kans

Hoe verhoudt dit alles zich tot Polderpark Cronesteyn? Het voorgaande geeft de indruk dat ook het Polderpark belangrijk is voor de visie. Al wordt het park niet op de visiekaarten genoemd, het is duidelijk deel van de 'groene landschappen' in de Leidse regio, zo laat de uitsnede van de Visiekaart Robuust Landschappelijk Raamwerk in afb. 9.5 zien, 'een raamwerk dat de Oude Rijn, de trekvaarten, de duinwallen en de landschappen op een robuuste manier verbindt, voor mens en dier'. Dat landschappelijk raamwerk omvat landschappelijk erfgoed, landbouwgronden, natuur, water en watersystemen. Dit sluit goed aan bij waar het in het Polderpark om gaat.

Afb. 9.5 'Visiekaart Robuust Landschappelijk Raamwerk.' (p. 38)

Digitale (landschaps)waardenkaart 'Hart van Holland': een bedreiging?

Helaas pakt de indruk van het Polderpark in de Regionale Agenda minder positief uit in de bijhorende digitale waarderingskaart van de landschappen (zie par. 6.2). Het kernpunt daarbij is dat het Polderpark op de kaart een 'midden' waarde krijgt. Hoe verhoudt zich dat tot de bovengenoemde uitspraak dat 'hooggewaardeerde kwaliteiten van de fysieke leefomgeving in de afzonderlijke gemeenten van het Hart van Holland' worden versterkt? Bedoelde men letterlijk gebieden met een hoge waarde volgens deze kaart? Of was het meer figuurlijk bedoeld? In het eerste geval valt bij deze waardering het Polderpark alsnog buiten de boot.

Bij de bespreking van de kaart in par. 6.2 bleek die waardering evenwel aanvechtbaar te zijn. Zo had men blijkbaar alle aanwezige cultuurhistorie – inclusief het kasteelterrein – als deel van het parkontwerp gezien. Die cultuurhistorie ontbrak dan ook, maar ten onrechte, in de bijbehorende informatie. Verder was gemeld dat het watersysteem en de polderstructuur 'deels intact' zijn en de verkaveling 'verstoord'. De reden hiervoor kon echter wel eens de als vertrekpunt gebruikte polderkaart uit 1910 zijn, dus zonder het rond 1955 afgesneden deel vanwege de aanleg van de A4.

De gebruikte bronnen lijken dus een belangrijke oorzaak voor de aan het Polderpark toegekende 'midden' waarde. Ook lijkt de beoordelaar het park niet of nauwelijks te kennen. De conclusie in par. 6.2 van dit rapport was dat de analyse aan alle kanten rammelde en dat de afgegeven waardering onmogelijk serieus kan worden genomen. Indien deze waarderingskaart een officiële status heeft – waarover niets is te vinden – vormt deze een serieuze bedreiging.

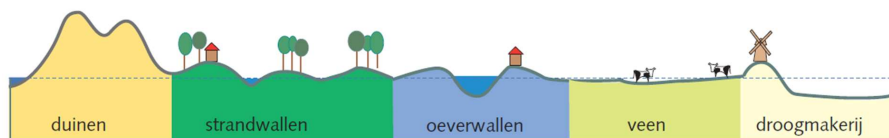
9.3.4 De kijk op het Polderpark in regionaal landschapsbeleid uit 2002

In de huidige regionale omgevingsvisie is het Polderpark 'gewoon' deel van het geheel van landschappen in de regio, al ligt het aan de stadrand en komt het er op de bijbehorende digitale kaart niet zo goed van af. Interessant is een enigszins ander beeld uit 2002, de tijd waarin het voortbestaan van het Polderpark als geheel herhaaldelijk onder vuur lag. Ik doel op het Landschapsbeleid Leidse Regio + Warmond, gemaakt door het Samenwerkingsorgaan Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting Leidse Regio (van toen zes gemeenten) en waarbij later ook de gemeenteraad van Warmond zich aansloot. Het plan had een looptijd tot 2030. Het zou dus nog geldig zijn als het niet door nieuwe ontwikkelingen was achterhaald.

Een deels ander onderscheid in (typen) landschappen

Ook in dit beleidsplan werd geconstateerd dat het landschap van de Leidse Regio bijzonder gevarieerd is en dat het een aantrekkelijk gebied is om in te wonen en te werken 'en dat moet zo blijven'. Het beleidsplan wilde dat nieuwe ontwikkelingen worden afgestemd op de kwaliteiten van het landschap en op de eisen van duurzaam waterbeheer. Het plan was vooral gericht op de functies

landbouw, natuurbehoud, waterbeheer, recreatie en verstedelijking en op de vraag hoe nieuwe ontwikkelingen daarin kunnen worden ingepast om aldus aan de kwaliteit van het landschap bij te dragen. Daarbij werden de volgende (typen) landschap onderscheiden: duinlandschap, strandwallen- en vlaktenlandschap, droogmakerijenlandschap, veenpolderlandschap en rivierenlandschap.

Afb. 9.6 Indeling van de landschappen vanaf de kust tot in het binnenland (p. 10)

Andere indeling op basis van een andere situatie en ander uitgangspunt

Deze indeling is niet volledig gelijk aan die in de regionale visie uit 2018. Dit komt vermoedelijk door het kleinere aantal gemeenten en het daarmee samenhangende kleinere grondgebied waarin de landschapstypen zijn onderscheiden. Zo ontbreken de kust- en 'echte' bollengemeenten, zoals Noordwijk, Katwijk en Wassenaar. Zee en duinen ontbreken (vrijwel) helemaal, en het bollenlandschap en de landgoederenzone grotendeels. Wel sloot men aan bij een andere vrij gebruikelijke landschap(stypen)indeling, namelijk die van de kustzone. Hierin gaat het, naast zee en strand, om de jonge duinen en de strandwallen- en vlakten (zie afb. 9.6). Hierachter liggen in de afbeelding de oeverwallen, wat deels klopt als het om stroom- en crevasseruggen gaat, zoals langs het Polderpark. Echte oeverwallen liggen (of lagen, want er veel afgegraven) langs de Oude Rijn, die haaks staat op zee en strand. Daarachter liggen de veenweidegebieden, gevolgd door de droogmakerijen (namelijk, waar eerder het hoogste veen was geweest, dat later voor turf was afgegraven).

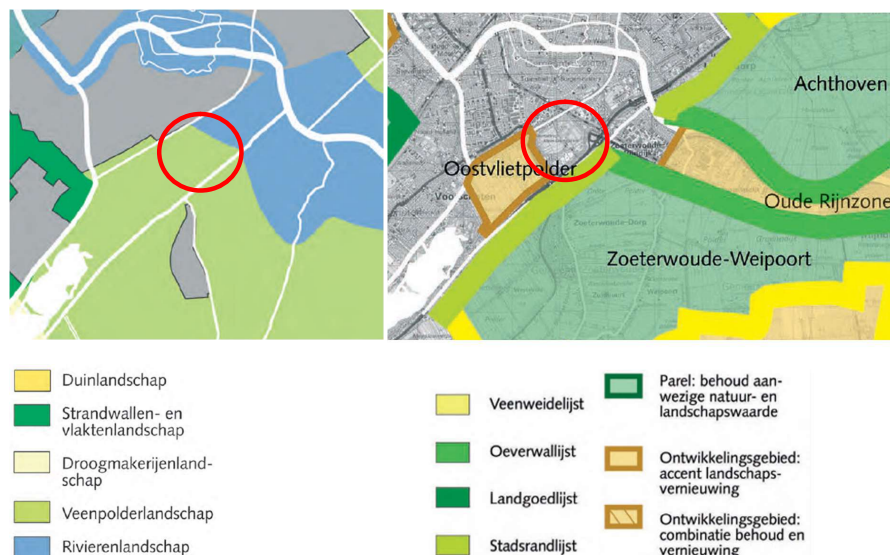
Het Polderpark ligt in deze visie, samen met de Oostvlietpolder, in het veenpolderlandschap (afb. 9.7.a). De invloeden van de Oude Rijn op de ruime omgeving speelden hierbij geen rol. Voor de meeste plekken maakt een andere indeling niet veel uit. Voor een plek in de overgangszones – zoals het Polderpark, en ook de Oostvlietpolder – kan het echter wel uitmaken, omdat de keuze van het landschapstype vaak bepalend is bij de beoordeling en dus de waardering. De landschapstypen zijn in het document niet gedefinieerd. Het inzicht in de ontstaansachtergronden van die landschapstypen – zoals de rol van de geomorfologie – lijkt wel groter dan in de Regionale Agenda.

Parels, lijsten, randzones en ontwikkelingsgebieden

De cultuurhistorisch en ecologisch meest waardevolle gebieden werden aangewezen als de parels of landschapsmonumenten. Dat betreft de Kagerplassen, de veenweidegebieden en de landgoederenzone ten zuiden van Leiden: *"In deze gebieden staan het behoud van het oude cultuurlandschap en het vergroten van de betekenis voor natuur en recreatie centraal. In de kwetsbare randzones van de parels, met name langs stadsranden en drukke wegen, zal extra worden geïnvesteerd in de aanleg van bosclementen, waterpartijen en rietzomen. Dit worden de groene of blauwe lijsten om de parels. De lijsten zorgen voor een duidelijke begrenzing van de parels en vormen tevens aantrekkelijke recreatieve en ecologische verbindingen. Naast de lijsten en de parels zijn er de ontwikkelingsgebieden. Hier is meer ruimte voor nieuwe functies of andere vormen van landbouw."*

Hier is met name de zuidoostelijke stadsrandlijst van Leiden van belang, die net als elders in Leiden direct grenst aan de open veenweideparels. In afb. 9.7.b is een uitsnede van de bijbehorende kaart met parels, lijsten en ontwikkelingsgebieden opgenomen. Opvallend is dat men hierin het Polderpark tot het stedelijke gebied rekent, al wordt niet duidelijk gemaakt waarom – omdat men het zag als stadspark? In elk geval hoefde daar blijkbaar niets te gebeuren, maar van behoud en

bescherming vanuit dit landschapsbeleidsplan was evenmin sprake. Voor het overige komen er voor het Polderpark eerder kansen dan bedreigingen uit dit beleid naar voren.

Afb. 9.7.a Polderpark in de landschapsindeling (p. 10);

9.7.b In de Visie pears, lijsten en ontwikkelingsgebieden (p. 16).

Een addertje onder het gras

Toch zit er in het document ten aanzien van het Polderpark nog een addertje in het gras. Dat blijkt niet uit de tekst, maar wel uit een schets van een mogelijke oplossing voor de Oostvlietpolder en het (toen geplande) bedrijventerrein daar, namelijk de aanleg van een ecologische zone rondom de middensloot van de polder – die ook doorloopt in het Polderpark – en met natuurcompensatie ten zuiden van het aanwezige volkstuintencomplex. Inderdaad zijn beide inmiddels grotendeels gerealiseerd. De schets toont echter ook de ontwikkeling van bosoevers langs het Rijn-Schiekanaal in combinatie met bestaande én nieuwe woonbebouwing, onder andere in het Polderpark. Dat laatste komt niet in de tekst voor.

Blijkbaar was er in het denken sinds 1999 toch iets veranderd. In dat jaar kwam de gemeente Leiden met het idee van woningbouw en/of vestiging van bedrijven in een deel of het geheel van het Polderpark (zie par. 9.2). Dit ging door de vele tegenreacties niet door. Ook het Samenwerkingsorgaan Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting Leidse Regio hield het park toen bij voorkeur groen. Maar mogelijk zou een klein aantal woningen in of bij het groen niet hinderen?

9.3.5 Het provinciale Landschapspark Zuidvleugel

In 2022 heeft de provincie Zuid-Holland het voornemen geuit voor een uitgebreid geheel aan landschapsparken als deel van het Landschapspark Zuidvleugel (afb. 9.8.a)⁷⁷. Deze landschapsparken zijn gekoppeld aan historische waterwegen, met inbegrip van de Vliet en de Oude Rijn. Het doel is, te komen tot aantrekkelijke stedelijke landschappen. Logischerwijs biedt dit goede aanknopingspunten voor meer bescherming van Polderpark Cronesteyn, immers gelegen langs de Vliet.

⁷⁷ <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/ruimte/landschapspark-zuidvleugel/>

Afb. 9.8.a Het voorgestelde Landschapspark Zuidvleugel van de Provincie Zuid-Holland

9.8.b In het rapport uit 2017, op basis van de groenblauwe slingers

Het voornemen tot het Landschapspark Zuidvleugel vloeit voort uit een onderzoek van de provincie uit 2017, vastgelegd in het rapport 'Verkenning stedelijk landschap en groenblauwe structuur Zuid-Holland' (zie afb. 9.8.b). Gestreefd wordt naar een 'metropolitaan landschapspark 'van allure'. Het voornemen heeft dan ook alles te maken met de verstedelijking in westelijk Zuid-Holland, wat leidt tot een 'landschappelijke uitdaging' vanwege onder meer de leefkwaliteit in dit gebied. Het rapport formuleert het als volgt (p. 34): *"De provincie Zuid-Holland staat voor een landschappelijke uitdaging in de meest verstedelijkte regio van Nederland. Het landschap in, om en tussen de stedelijke gebieden, loopt sterk achter ten aanzien van beleving en toegankelijkheid, is gefragmenteerd en staat onder ruimtelijke druk van grote hedendaagse ruimtelijke opgaven. Verstedelijking en de vraag naar stedelijk wonen bieden nu een kans om de samenhang, het vestigingsmilieu en de leefkwaliteit van het Zuid-Hollandse metropolitane gebied te versterken indien we dit samen laten gaan met een schaa sprong in het stedelijk landschap en groenblauwe structuur van Zuid-Holland. Op deze manier kan het stedelijk landschap uitgroeien tot een metropolitaan landschapspark van allure. Een modern landschapspark waar wonen, werken en recreëren in samen komen. In deze groenblauwe netwerkmetropool zijn stad en landschap geen strikt gescheiden grootheden meer, maar wordt de verbinding gelegd tussen verstedelijking en landschapsontwikkeling. Drager is het karakteristieke watersysteem van Zuid-Holland, dat binnen het Landschapspark Zuidvleugel de schakel vormt tussen de verschillende schaalniveaus van landschappen als kust, delta, Hollandse plassengebied en Groene Hart via de binnenlandschappen tot aan het groen in de directe leefomgeving."*

9.3.6 Samenvattend overzicht fysieke bedreigingen en kansen

Tabel 9.1 bevat een overzicht van soms feitelijke, maar meestal potentiële kansen en bedreigingen voor het Polderpark, afkomstig uit de beleidsvisies en -plannen boven uit enkele meer specifieke vormen van beleid die eerder zijn besproken. De huidige, (zeer) goede, staat van het park, dus de 'as is' situatie fungeert als referentiesituatie voor kansen en bedreigingen. Voor bouwen en infrastructuur zijn de kansen en bedreigingen hier meer generiek genomen, althans wat betreft de Verstedelijkingnotitie en de Mobiliteitsnota.

Het overzicht beoogt niet uitputtend te zijn, dus mogelijk zijn er nog andere vormen van beleid en ideeënvorming die kansen en bedreigingen voor het Polderpark opleveren.

Huidige situatie resp. kansen/bedreigingen	Park als geheel	Cultuurhistorie (resp. de waarde ervan)	Natuur (resp. de waarde ervan)	Recreatie (resp. de waarde ervan)
<i>Staat 'as is'/ fysiek</i>	In (zeer) goede staat + bijna onveranderd t.o.v. het definitieve parkontwerp	Gevarieerd, bijzonder en waardevol landschap	'Rijke natuur'	Beantwoordt aan doel en trekt veel bezoekers
Eerdere bedreigingen	Verbreding A4	Verbreding A4	Verbreding A4; natuurcompensatie in het park	Verbreding A4: geluidshinder + pad weg
Eerdere kansen	-	Kleine slootjes deels terug, bij de grienden	Rijker dankzij beheer	Horeca en lockdowns corona-periode
Kansen/bedreigingen in beleid door bebouwing	Nu geen	Nu geen	Bedreiging: als daardoor teveel bezoekers (of loslopende honden)	Bedreiging: Zichtbare hoogbouw rond het park Kans: meer bezoekers
Kansen/bedreigingen in beleid door infrastructuur	Bedreiging: Verlegging deel Vrouwenvaart; Idem door Randstadrail?	Idem, mogelijk aantasting landschap; Idem door Randstadrail?	Idem, aantasting groen + verkeersgeluid; Idem door Randstadrail?	Idem, meer verkeersgeluid; Idem door Randstadrail?
Kansen/bedreigingen in de Leidse Omgevingsvisie + eerder beleid	Duidelijke kansen: het Polderpark speelt expliciet een rol	Kansen, want CH is belangrijk; wel vooral gericht op bebouwd gebied. Bedreiging: door teveel natuur en recreatie?	Duidelijke kansen (o.a. groenblauwe raamwerk, hoofd-groen-structuur, kwaliteit verbeteren)	Duidelijke kansen
Kansen/bedreigingen door Regionale Agenda	Kansen, mits positie Polderpark duidelijk en met aangepaste waardenkaart	Onduidelijk: niet relevant/waardevol bevonden?	Duidelijke kansen	Duidelijke kansen
Kansen/bedreigingen door Landschapspark Zuidvleugel	Duidelijke kansen	Kansen, want Polderpark <i>as is</i> ?	Duidelijke kansen	Duidelijke kansen

Tabel 9.1 Overzicht van fysieke kansen en bedreigingen voor het Polderpark vanuit diverse vormen van beleid

Met het oog op de toekomst lijkt de situatie op dit moment niet zorgelijk, afgezien van de nog lopende verlegging en verbreding van de Europaweg in het noordelijke deel, waardoor de Vrouwenvaart een stukje moet opschuiven (zie afb. 9.1). Wel blijft alertheid nodig omdat nieuwe ideeën en versterking van bepaalde aspecten (zoals recreatie) voor het Polderpark bedreigend kunnen zijn.

Deel II – De waardencomponent

Bij het streven naar een beschermde erfgoedstatus spelen hoge cultuurhistorische waarden de hoofdrol, zoals blijkt uit procedure en eisen die de gemeente in verordeningen heeft vastgelegd. Daarom vormen deze het kernpunt van de waardencomponent.

Bij de bedreigingen en kansen ten aanzien van waarden gaat het evenwel niet alleen om cultuurhistorische waarden – op zowel het niveau van het park als van het onderliggende landschap – maar ook om de natuurwaarde en de gebruikswaarde, zoals al aangegeven in par. 4.5 en par. 6.3.4. Omdat de situatie bij de cultuurhistorische waarden aanzienlijk complexer is dan bij de natuurwaarde en de gebruikswaarde wordt in par. 9.4 alleen op de cultuurhistorische waarden ingegaan. Dat begint met een beknopte beschrijving van de procedure en de eisen van de gemeente in par. 9.4.1.

9.4 Cultuurhistorische waarden en de eisen aan gemeentelijk erfgoed

9.4.1 Procedure en eisen bij gemeentelijk erfgoed

Wat nodig is voor een status als beschermd gemeentelijk erfgoed wordt primair bepaald door de te volgen procedure en de eisen die de gemeente stelt. Onderstaand zijn de meest essentiële stappen samengevat, aangevuld met de gemeentelijke definities van erfgoed en van erfgoedwaarden. Gezien de overgangssituatie naar de Omgevingswet zijn de procedure en de eisen aan beschermd erfgoed op dit moment niet helemaal duidelijk. Er is nog een geldige gemeentelijke erfgoedverordening – van de gemeenteraad, overigens – uit 2017⁷⁸, waarin echter veel artikelen zijn ‘vervallen’. Daarnaast is er de Verordening voor de Fysieke leefomgeving van de gemeente.⁷⁹ Deze bevat in Afdeling 2.3 Cultureel erfgoed een aantal artikelen. De relevante artikelen uit beide verordeningen zijn in Bijlage D opgenomen.

De gemeentelijk procedure voor bescherming als erfgoed in grote lijnen

De voornaamste stappen zijn:

- Het richten van een verzoek voor de aanwijzing tot cultureel erfgoed aan B&W
- Het college kan bepalen dat een nader waardestellend onderzoek moet worden verricht ten behoeve van die aanwijzing van een onroerende zaak of terrein als beschermd gemeentelijk monument.
- Het college vraagt advies aan de Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden (ACL), voordat hij een besluit neemt over de aanwijzing van een beschermd gemeentelijk monument. De commissie adviseert schriftelijk binnen 12 weken na ontvangst van het verzoek.
- B&W nemen een besluit.

Het verzoek kan ook direct naar de ACL worden doorgestuurd, die dan het advies kan geven – al dan niet direct aan de belanghebbenden, als die er zijn – om nog een nader waardestellend onderzoek te laten doen. Of om redengevende beschrijvingen wordt gevraagd, weet ik niet. De informatie in die beschrijvingen (zie die van de Leidse Hout en het Kooipark in de Bijlagen A en B) is echter vaak cruciaal bij het advies. Een waardestellend rapport moet dus ook die informatie bevatten.

Gemeentelijke definitie van erfgoed

De gemeentelijke definitie van erfgoed ontbreekt (nog) in de Verordening voor de Fysieke Leefomgeving, maar is wel aanwezig in de nog geldende artikelen van de Erfgoedverordening uit 2017. Deze luidt:

“uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden”.

⁷⁸ <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR473001/2>

⁷⁹ <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR645163>

Deze definitie is in elk geval zo ruim dat deze nog alle kansen biedt. Daarnaast definieert men nog 'beschermd gemeentelijk cultuurogoed', waarbij het om 'roerende goederen' gaat.

De gemeentelijke definitie is dezelfde als in de vigerende Erfgoedwet. Het Polderpark en de cultuurhistorie daarin voldoen goed aan deze definitie. In het historische verhaal daarbij (zie par. 5.6) zouden alle in de definitie opgenomen aspecten naar voren moeten komen. Een landschapsbiografie zou dan het beste zijn, aangezien deze qua vorm en benadering op de gemeentelijke definitie (en die in de Erfgoedwet) aansluit.

Gemeentelijke definitie van erfgoedwaarden

Gezien de cruciale rol van waarden zou men ook daarvan een definitie verwachten. Deze was echter alleen te vinden in de Erfgoednota 2014-2020 (die al in par. 5.5 ter sprake kwam). De definitie is die van de RCE (p. 26): *"Bij cultuurhistorische waarden gaat het over de positieve waardering van sporen, objecten, patronen en structuren die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. In veel gevallen bepalen deze cultuurhistorische waarden de identiteit van een plek of gebied en bieden ze aanknopingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Deze cultuurhistorische elementen kan men niet allemaal als beschermd monument of gezicht aanwijzen, maar zijn wel onderdeel van de manier waarop we ons land beleven, inrichten en gebruiken"*.

Waardenkaarten van erfgoed anno nu zouden dus het volgende moeten bevatten, via de kaart of in informatie erbij:

- *Niet alleen 'losse' objecten, maar ook ensembles in de vorm van patronen en structuren.* Bij het Polderpark geldt dat bijvoorbeeld voor de verkavelingen, de krekensstructuur, combinaties van wateringen en de verschillende aspecten van het kasteelterrein
- *Een beeld van een historische situatie of ontwikkeling*
- *De rol van beschermwaardige objecten/patronen/structuren bij de identiteit van de plek of gebied*

In de analyse van de waardenkaarten in de hoofdstukken 5 en 6 is inderdaad gelet op de eerste twee eisen. De laatste ligt lastiger, want daarvoor moet eerst de identiteit van het gebied zijn vastgesteld.

9.4.2 Cultuurhistorische waarderingen van het Polderpark

Om het Polderpark als beschermd erfgoed te laten aanwijzen, is een voldoende hoge waardenstelling essentieel. Zoals al in hoofdstuk 5 en 6 bleek, worden de waarden van cultuurhistorie - zeker als het om landschappelijke objecten gaat – typisch vastgelegd in de vorm van *kaarten*. Bij gebouwd erfgoed gebeurt dat meer in de vorm van beschrijvingen en met opname in bijvoorbeeld een erfgoedregister, maar bij landschappelijke objecten speelt de geografische ligging zo'n grote rol, dat cultuurhistorische waarden alleen via kaarten goed kunnen worden aangegeven. Bij de analyse en vergelijking van cultuurhistorische landschapswaarden gaat het dus in principe altijd om de kaarten waarop deze zijn vastgelegd.

Bij erfgoed op gemeentelijk niveau zijn gewoonlijk ook de waardenkaarten op regionaal, provinciaal en rijksniveau van belang. Wel speelt daarbij de vraag naar de status van die kaarten: moeten de waarden verplicht worden meegenomen, of geeft het alleen de zienswijze weer van het betreffende (overheids)orgaan? Bovendien is niet elke (waarden)kaart bedoeld om officiële waarden aan te geven: het kunnen ook kennis- of informatiekaarten zijn.

Het gebruik van kaarten van diverse instanties naast elkaar is lastig doordat elke instantie en elk betrokken cultuurhistorisch adviesbureau hun eigen keuzes maken wat betreft de opzet, inhoud, categorieën, representatie op de kaart en informatie bij de objecten en de kaart. In de praktijk kan

men dus te maken krijgen met cultuurhistorische kaarten in vele soorten en maten, zoals de hoofdstukken 5 en 6 al lieten zien. Om deze reden is de analyse en beoordeling van bedreigingen en kansen m.b.t. cultuurhistorische waarden in Bijlage E opgenomen. Hier zijn in tabel 9.2 alleen de samenvattende oordelen vermeld. Deze worden in een volgende paragraaf, samen met de natuurwaarden en recreatieve gebruikswaarden, op bedreigingen en kansen bekeken.

Vraag/aspect	Gemeente	Regio	Provincie ZH	Rijk
Titel en overige informatie kaart	Waardenkaart Leiden	Atlas 'Hart van Holland'	Cultuurhistorische atlas resp. de kwaliteitskaart	Agrarische ontginningen resp. landschappen
Jaar van ontstaan	Ca. 2013	Ca. 2020	Vanaf 1997 resp. ca. 2020	Ca. 2015
Hoort bij beleid/verordening	Erfgoednota 2014-2020	Regionale Agenda Omgevingsvisie 2040	CH beleid door de tijd resp. Omgevingsbeleid	Op kennis gericht
Officiële status	Onduidelijk; niet in Verordeningen	Onduidelijk	Officieel (via verordeningen)	Informatief, deels over monumenten
Indeling waarden	Hoog, middel, laag	Hoog, middel, laag, geen	Zeer hoog, hoog, redelijk hoog	n.v.t.
Totaalbeeld qua inventarisatie	Vrij volledig qua losse elementen, maar noch ensembles, noch het park	Zeer onvolledig; ziet het Polderpark alleen als parkgebied + polder-grenzen uit 1910	Goed, wat betreft het kasteelterrein en de verkavelingen; de rest is niet onderkend	Verkavelingen opgenomen, maar niet helemaal correct; verder selectieve 'kenniskaarten'
Totaalbeeld qua waarden	Verkavelingen daardoor te laag gewaardeerd	Park daardoor te laag gewaardeerd	Goed, wat betreft het kasteelterrein en de verkavelingen	n.v.t.
Bedreiging/kans qua waardering	Bedreiging, want te veel lage waarden (als de kaart een officiële status heeft)	Bedreiging indien de kaart een officiële status heeft	Duidelijke kansen resp. steun bij een hoge waardering + een officiële status; zie echter ook de molenbiotoop	Twijfelachtig, voor zover relevant

Tabel 9.2 De beoordeling van diverse relevante cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaarten op kansen en bedreigingen voor een hoge waardering van het Polderpark

Blijkens de tabel leveren de bekeken cultuurhistorische waardenkaarten over het algemeen eerder een bedreiging voor een beschermde status voor het Polderpark dan een kans, te meer als de kaarten een officiële status hebben. De enige kaarten waarvan die status zeker is, zijn de twee provinciale kaarten, en juist deze bieden dankzij een (zeer) hoge waarde voor grote delen van het Polderpark vooral kansen. Uitzondering is de zgn. molenbiotoop op de provinciale waardenkaart, die een fysieke bedreiging voor het Polderpark vormt (zie par. 6.2 en 9.5). De niet opgenomen onderdelen van het Polderpark worden niet 'van provinciaal belang' geacht. De (officieuze?) kaarten van de gemeente en de regio geven (belangrijke onderdelen van) het Polderpark een 'midden' waarde, die echter niet op de juiste gronden is bepaald. Beide organisaties zouden daarop moeten worden gewezen.

Reflectie op de kaarten en op dergelijke kaarten meer algemeen⁸⁰

De hier besproken vijf cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaarten (en één kwaliteitskaart) grote onderlinge verschillen zien, zoals ook al in de hoofdstukken 5 en 6 naar voren kwam. De ervaring heeft dan ook geleerd dat een cultuurhistorische inventarisatie- en/of waardenkaart nooit 'face-à-main' kan worden genomen: de kaartgebruiker moet altijd beseffen wat een kaart biedt (en kan bieden), en wat niet. Dat vereist tot op zekere hoogte ook het begrijpen van zo'n kaart.

De noodzakelijke doorgronding van cultuurhistorische kaarten levert al gauw vragen op, vaak naar aanleiding van dingen die ontbreken of foutief zijn. In het geval van het Polderpark is de kernvraag: *Hoe ziet men het Polderpark en wat daarin aanwezig is eigenlijk? Wat ziet, weet, (h)erkent of beseft men bij het inventariseren en/of waarderen, en wat niet? Hoe goed kent men het Polderpark en zijn achtergronden? Bijvoorbeeld:*

- Ziet men aanpassingen aan het landschap in het Polderpark als *aanpassingen aan het parkontwerp*, of als *aantastingen* waarin de parkcontext geen rol speelt?
- Ziet men dat het park een *gelaagdheid* in zich heeft, zoals de kasteelstrook en de diverse verkavelingen, met pas daaronder 'losse' elementen?
- Ziet men de *oude krekens* in het park en hun hoofdrol in het landschap?

Dit soort vragen zijn niet alleen belangrijk voor *kennis* over het gebied, maar ook voor de *waarderingen*. Wat men bij het inventariseren *niet* ziet, niet weet, niet beseft of niet erkent, kan immers ook niet worden gewaardeerd. De waardering komt daardoor op losse schroeven te staan, wat bij een waardenkaart met een officiële status zelfs bedreigend voor het Polderpark kan zijn. Voor wat *foutief* is, geldt in principe hetzelfde.

De doorgronding van cultuurhistorische kaarten wordt ook beïnvloed door minder direct werkende factoren, zoals:

- De gevolgde methode of benadering, met inherente mogelijkheden én beperkingen
- Verkeerd uitvallende keuzes (zoals de verwarring die de ELO-inventarisatiekaart veroorzaakt door ook (deels) verdwenen elementen op te nemen)
- Het gebruik van een GIS (Geografisch Informatie Systeem)
- De ervaring met en expertise in de omgang met een GIS

Het belang van 'het verhaal erbij'

In par. 5.6 kwam al het belang van een (landschaps)historisch verhaal over het onderzochte gebied naar voren. Het verhaal dient als bron voor een cultuurhistorische (inventarisatie- en waarden)kaart, maar ook als controlemiddel of de kaart en de informatie daarbij volledig en correct zijn.

Bij geen van de bekeken kaarten is zo'n verhaal aanwezig. De bijbehorende informatie, indien al voorhanden, is summier en algemeen of zeer versnipperd en dus ongeschikt voor het leren kennen of begrijpen van het gebied, laat staan voor het wekken van interesse of inspiratie. Dat terwijl zulke informatie vaak essentieel is, ook voor een juiste waardering.

9.4.3 Erfgoedbeleid bij het Rijk: kansen voor het Polderpark!

Cultuurhistorische (waarden)kaarten spelen in het huidige erfgoedbeleid bij het Rijk nog steeds een rol, maar veel minder prominent dan eerder. Men wil nu eerst karakteriseren en dan pas waarderen. Het karakteriseren van landschappen en gebieden gebeurt volgens vier perspectieven, namelijk Kavelland, Waterland, Stedelijk land en Vrij land. In par. 6.3.3 bleek al dat alle vier van toepassing zijn op het Polderpark, hoe klein het gebied in de ogen van het Rijk ook mag zijn:

⁸⁰ Cultuurhistorische kaarten waren het onderwerp van mijn eerdere promotieonderzoek bij de Universiteit van Utrecht, al heb ik dat niet afgerond met een proefschrift

- *Kavelland*: de verkavelingen in het park, op een schaal die past bij de schaal van het park
- *Waterland*: de kreken, weteringen en sloten en de bijbehorende poldergeschiedenis
- *Stedelijk land*: de invloed van Leiden, wat ook gold voor kasteel Cronesteyn
- *Vrij land*: de samenhangen met de Tachtigjarige Oorlog, inclusief de schans Lamme

Het feit dat deze vier perspectieven in veel andere gebieden niet alle vier een hoofdrol spelen, bevestigt dat het Polderpark (cultuur)historisch gezien een bijzonder gebied is.

De vraag is of deze vier perspectieven 'het' gebiedskarakter van het Polderpark volledig dekken. De enige manier om daar achter te komen, is door zelf een karakterbeschrijving te maken en die met de perspectieven te vergelijken. Eén vorm van een karakterbeschrijving, zo bleek eerder, is het benoemen van kernkwaliteiten. Gezien de opbouw van het Polderpark en de daaraan verbonden historische verhalen, kom ik voorlopig tot de volgende kernkwaliteiten:

- Het *kasteelterrein*, inclusief de boerderijen
- De *bijzondere verkaveling*, met deels kleine veenontginningen en deels blokvormige verkavelingen
- De *kreken*, als restant van het landschap van vóór de ontginningen, die ook nog steeds de hoofdstructuur van het landschap bepalen
- De *polderweteringen* met hun hogere *kades* (Mallesloot, Boezemsloot en Vrouwenvaart)
- Het gevarieerde en relatief omvangrijke *historische verhaal* bij het park
- De *parkachtige setting*, als groene omlijsting langs de strakke buitengrenzen, maar die binnenin in de landschapsstijl de deels ronde vormen van de oude verkavelingen volgt en zo ontworpen is dat ook de natuur aan bod komt

Het Polderpark als voorbeeldproject van Belvedere avant la lettre!

Zoals eerder aangegeven, is bij de opzet van het Polderpark precies beantwoord aan de bedoeling van het latere Belvederebeleid (1999-2009) ten aanzien van de inzet van erfgoed bij ruimtelijke ontwikkelingen en projecten. Het ging daarbij niet meer op het *maximale* (en bij voorkeur volledige) behoud van erfgoed 'as is', maar om de *optimale inzet* daarvan, met behoud van zoveel mogelijk, bij voorkeur karakteristiek, erfgoed. Als het Polderpark ten tijde van het Belvederebeleid was gecreëerd, was het ongetwijfeld een landelijk voorbeeldproject geweest. Dit biedt mogelijk kansen om steun van de RCE te krijgen voor de aanvraag van een beschermde status voor het park!

Deel III – Overall

9.5 Overzicht van bedreigingen en kansen voor alle waarden samen

In tabel 9.3 is dezelfde opzet gebruikt als in tabel 9.1. Ook hier zijn dus de situaties 'as is' ten aanzien van het park als geheel, het cultuurhistorisch landschap, natuur en recreatie/gebruik het vertrekpunt. In de eerste kolom staan de cultuurhistorische kaarten waarvan de bedreigingen en kansen op de diverse waarden zijn beoordeeld. Dit is aangevuld met een beoordeling van enkele andere eerder besproken (beleids)benaderingen.

Over het geheel genomen, bieden de cultuurhistorische waardenkaarten eerder bedreigingen dan kansen. Wel valt op dat het park lang niet altijd als apart cultuurhistorisch object wordt gezien, of als een relevante extra laag op ensemble-niveau over andere cultuurhistorische objecten heen. Voor de natuurwaarden en de recreatie-gebruikswaarden hebben de cultuurhistorische waardenkaarten in het algemeen geen gevolgen. Wel is de provinciale molenbiotoop een bedreiging voor die beide waarden.

Huidige situatie resp. kansen/bedreigingen	Waarden Park als geheel	Waarden CH + landschap	Waarden Natuur	Waarden Recreatie/gebruik
Waarden 'as is'	Hoog, want in (zeer) goede staat, ook t.o.v. het ontwerp	Hoog, want veel cultuurhistorie aanwezig en bewust behouden	Hoog, want rijk qua soorten en aantallen	Hoog/midden: weinig over bekend
Eerdere bedreigingen (zie tabel 9.1)	Evt. fysieke bedreigingen	Evt. fysieke bedreigingen	Evt. fysieke bedreigingen	Evt. fysieke bedreigingen
Eerdere kansen	Beheer/beleid : 'houden zoals het de bedoeling was'	Beheer/beleid : 'houden zoals het de bedoeling was'	Beheer/beleid : 'houden wat er is' + verrijking	Beheer/beleid : 'houden wat er is' + zo nodig meer
Vanuit gemeentelijke CH kaarten	Bedreiging: niet als park aangegeven	Veel 'midden'-waardering door beperkte kijk op het CH landschap	n.v.t.	Niet echt een kennis- of inspiratiebron
Vanuit de regionale kaart	Bedreiging/kans?: als park wel aangegeven, maar waardering 'midden'	Niet (h)erkend, daarom park te laag gewaardeerd	Niet (h)erkend	Erkend als groen, recreatiegebied als polder-landschap
Vanuit de provinciale kaarten (CH en kwaliteitskaart)	Kans: als park erkend, incl. het kasteelterrein en blokverkaveling Bedreiging: molen-biotop => evt. niet herplanten bomen langs noordrand	Hoog t.a.v. kasteelterrein en blokverkaveling	n.v.t. (zie andere provinciale kaarten) resp. Bedreiging: molen-biotop => evt. niet herplanten bomen langs noordrand	n.v.t. (zie andere provinciale kaarten) resp. Bedreiging: molen-biotop => evt. niet herplanten bomen langs noordrand
Vanuit de 2 rijkskaarten m.b.t. het agrarisch landschap	Alleen als naam	Onduidelijk: gezien als 'overige verkaveling met kavelvergroting'	n.v.t. (zie andere rijkskaarten)	n.v.t. (zie andere rijkskaarten)
Werken met het 'Karakter'	Hoog, als 'Belvedereproject <i>avant la lettre</i> '	Hoog, want zoveel mogelijk behouden en goed ingepast	Impliciet	Impliciet
Werken volgens 'Erfgoed in meervoud'	Kans: hoog, want veel breder t.a.v. de omgang met erfgoed, waar het Polderpark ook voldoende basis voor biedt		Impliciet	Impliciet
Natuurbeleid (algemeen)	Bedreiging/kans?: verandering van de waarden van het park 'as is'?	Indien teveel natuur, mogelijk een bedreiging	Streven naar meer en rijker	Evt. een bedreiging indien plekken voor recreatie verboden worden
Recreatiebeleid (algemeen)	Bedreiging/kans?: verandering van de waarden van het park 'as is'?	Evt. bedreiging, bij teveel recreatievoorzieningen	Evt. een bedreiging, nl. als daardoor de natuur wordt bedreigd	Streven naar meer recreatie en recreatievoorzieningen

Tabel 9.3 Overzicht van kansen en bedreigingen voor de waarden van het Polderpark

Meer recente benaderingen van het Rijk bieden duidelijk kansen. Bij het 'werken met het karakter' kijkt men gebiedsgericht, waardoor het parkniveau automatisch in beeld komt. Bij 'erfgoed in meervoud' ontstaan kansen door de breedte waarmee men naar cultuurhistorische objecten kijkt en daarbij ook andere perspectieven betreft.

Vanuit natuurbeleid resp. recreatiebeleid is er een mix van potentiële kansen en bedreigingen, ook onderling. Een rijke natuur vereist immers vaak geen (of minimale) recreatie, terwijl veel recreatie gevolgen heeft voor wat qua natuur mogelijk is. Beide kunnen ook negatief op de aanwezige cultuurhistorie uitwerken. In al deze gevallen kan een bedreiging van het Polderpark ontstaan.

9.6 Bedreigingen en kansen bij bescherming

Dit rapport draait om het verkrijgen van een juiste vorm van bescherming voor Polderpark Cronesteyn. Daartoe komt par. 9.6.1. eerst kort op huidige beschermingen terug. In par. 9.6.2 komt de voorgestelde bescherming op twee niveaus aan bod, namelijk van het park als geheel en van een aantal parkonderdelen. Hierbij wordt ook gerefereerd aan de wijze waarop en de redenen waarom de Leidse stadsparken de Leidse Hout en het Kooipark zijn beschermd.

9.6.1 Huidige bescherming via Bestemmingsplan en waarderungen

Er is bescherming door de Provincie op grond van cultuurhistorie (het kasteelterrein en het bijbehorend grondbezit in ca. 1400) en ruimtelijke kwaliteit (de blokvormige verkaveling) en door de gemeente wat betreft de bomen (par. 7.4.2). Enkele delen in het gebied zijn onbeschermd, ook het deel dat in de molenbiotoop ligt. De bescherming van de bomen hangt samen met de positie van het Polderpark als Leids stadspark.

Voor het overige is er alleen bescherming, direct of indirect, via het Bestemmingsplan Cronesteyn/A4 uit 2013. In afb. 9.9 zijn de bijbehorende kaartjes en toelichtingen op een overzichtskaart weergegeven. Cultuurhistorische bescherming is er niet altijd voor delen en objecten waarvoor deze volgens de Toelichting wel zou moeten gelden, als gevolg van het ontbreken van de bijbehorende clause in de Regels bij een bestemming (zie hiervoor par. 5.4). De delen waar recreatie kan plaatsvinden staan deels apart op de plankaart en liften verder mee met de bestemming 'Groen'.

Afb. 9.9 Overzicht van de belangrijkste bestemmingen en aanduidingen op de Bestemmingsplankaart uit 2013 (<https://www.planviewer.nl/kaart>)

Al met al is mede dankzij de Provincie en de waardevolle boomstructuren weliswaar vrij veel in het park beschermd, maar *niet het park als zodanig*, anders dan bij de Leidse Hout. Bovendien worden bestemmingen en andere aanduidingen in een bestemmingsplan relatief makkelijk veranderd. In tegenstelling tot Archeologie is een cultuurhistorische bescherming via het bestemmingsplan gewoonlijk niet zichtbaar op de kaart. De reden is het vaak ontbreken van een Dubbelbestemming Cultuurhistorie, zoals wel bij Archeologie, die dankzij '+++’ ook direct zichtbaar is op de kaart. Bij de Groene Marewijk in de Leidse Hout is dat overigens wel gebeurd. Als dat vaker het geval was, zouden in de Toelichting geen toevoegingen als '(cultuurhistorisch) karakteristiek', 'cultuurhistorische waarden', of 'natuur- en landschapswaarden' nodig zijn. Hetzelfde geldt voor ecologisch waardevolle structuren (vergelijk de eerdere Leidse Ecologische Structuur, waarin deels andere bomen waren beschermd). Deze 'onzichtbare' vormen van bescherming lijken dus kansen te bieden, maar impliceren tevens potentiële bedreigingen. *De enige manier om van die bedreigingen af te komen, is door voor het Polderpark als geheel een status als beschermd groen erfgoed te verkrijgen.*

9.6.2 Een officiële beschermde status voor het geheel en van onderdelen

Wat betreft het geheel: de rol van beeldvorming

Uit de cultuurhistorische kaarten en uit de beleidsdocumenten komt naar voren dat men het Polderpark zeer uiteenlopend ziet en aldus ook onderzoekt en waardeert: de ene keer als park (en dan negeert men het nog aanwezige cultuurlandschap), de andere keer als aangetast cultuurlandschap (en dan negeert men de inrichting ervan tot park). Het geheel ziet er daarmee *minder parkachtig uit* dan het gemiddelde park. Dit lijkt dus vooral een kwestie van *beeldvorming* te zijn, op basis van denken over parken zoals in het verleden gebruikelijk. Toch is het Polderpark (ook) een *ontworpen* park en *functioneert* het ook als park. Net als bij andere parken is het daarmee een nieuw 'landschappelijk geheel' geworden, maar dan wel een park dat veel gemeen heeft met *landschapsparken*, een concept dat (opnieuw) aan het opkomen is. De beeldvorming over wat een park mag of moet zijn is dus aan het schuiven, maar bij onderzoek en waardering ligt zo'n mengvorm dus vaak lastig. Dit leidt eerder tot bedreigingen dan tot kansen, zo blijkt, en versterkt de noodzaak van een beschermde status voor het Polderpark als geheel.

Wat betreft parkonderdelen: wat men verder belangrijk vindt om te behouden

Niettemin komen bij een beschermde status ook (onder)delen in beeld, omdat de bescherming als park – en daarmee als groen erfgoed – die onvoldoende kan dekken en die behoudenswaardig zijn 'as is'. In par. 4.5 is naar aanleiding van de Leidse Hout, waarin een aantal parkobjecten eveneens de status van gemeentelijk erfgoed kregen, al geopperd dat zo'n situatie ook voor het Polderpark interessant is. In die paragraaf is ook een aantal objecten genoemd, die al in hoofdstuk 3 besproken zijn. Meer concreet gaat het om 'gebouwd erfgoed', 'kunst' en 'infrastructureel parkerfgoed':

- boerderij Cronesteyn (Cronesteyn 1); nu met bouwaanduiding 'karakteristiek' in het BP 2013;
- de Stochemhoeve (Cronesteyn 3); nu met bouwaanduiding 'karakteristiek' in het BP 2013 (is in 2007 herbouwd, maar vergelijk de muziektent in de Leidse Hout: deze was in 1944 afgebroken, maar in 1996 herbouwd, nu een monument als deel van het park);
- de gerestaureerde tuinschuur in het Schooltuin-deel;
- de bijenstal, het in 1982 als eerste gerealiseerde nieuwe gebouw;
- het activeitencentrum/informatiecentrum annex theehuis: ontwerp uit 1995 van kunstenaar Krijn Giezen en architect Jan Overbeek uit 1985, gerealiseerd in 1996;
- de 'Winterkamer', als enig overgebleven deel van het kunstproject Broei van Krijn Giezen uit 1989, gerealiseerd in 1994;
- de hooiberg, afkomstig van de Stochemhoeve, zij het later aangepast;
- de kleigeisers, een project uit 1997 van de jonge kunstenaarsgroep Maartse Buijn. Met behulp van een windmolen – tevens een aandenken aan de eerste poldermolen in Zuidelijk Holland, in 1408 in Cronesteyn gebouwd – vloeit water over een stuk drassige weide;
- bruggetjes, vlonder, knuppelpad e.d. (vergelijk de Leidse Hout).

Daarbij komt het cultuurhistorisch landschap, waarvan delen binnen de paraplubescherming van het park als geheel beschermd kunnen worden. Een daarvan is de in par. 4.5 ook genoemde kasteelgracht en/of -terrein, als restant van een historisch kasteel en landgoed.

Eerder is al ingegaan op de diverse vormen van bestaande bescherming op onderdelen. Door de provincie zijn de kasteelbiotoop (sinds ca. 2010, inclusief een deel van de verkaveling) en de blokverkaveling (sinds ca. 2020) beschermd. Van dit laatste is overigens niet geheel duidelijk of dit alle nog aanwezige verkaveling betreft, of slechts een deel ervan. Door de gemeente zijn (sinds ca. 2020) in het grootste deel van het park – maar niet overal – de bomen beschermd, juist omdat het een (stads)park is.

Ten aanzien van bescherming van delen van het aanwezige cultuurhistorische landschap zijn er twee benaderingen mogelijk. De ene is de *traditionele manier met waarderingen* op basis van de mate waarin het oude landschap nog aanwezig is. Dit is in feite een negatieve waardering, want alles dat afwijkt van de gekozen historische referentiesituatie werkt negatief uit: elk verdwenen of toegevoegd slootje kan er voor een hogere waardering één te veel zijn. Hierbij is de referentiesituatie natuurlijk cruciaal, want is dat de situatie na het ontstaan van het park (ca. 1995), dus met parkontwerp en -realisatie als referentie, of voordat het park er was (ca. 1980)? En wat te doen met slootjes die ook toen al waren verdwenen? Of moet de referentiesituatie ouder zijn, van vóór de A4 of zelfs van vóór de spoorlijn? En waarop heeft de referentiesituatie precies betrekking: de verkavelingen, naast het kasteelterrein? En waarop vergelijken: is een kleine camping een aantasting of een aanpassing? Zijn toen aangelegde paden een aanpassing aan de nieuwe functie, of een aantasting van de verkavelingen resp. het polderlandschap?

De andere is de meer *recente benadering van het werken met 'karakter' en kernkwaliteiten*, en beziet in hoeverre deze ondanks veranderingen overeind zijn gebleven. Vermoedelijk was dit ook het vertrekpunt van de provincie bij het onderkennen van de bijzondere blokverkaveling in het gebied, want eerder 'zag' de provincie het landschap in het Polderpark niet als cultuurhistorisch van belang op haar niveau.

Afb. 9.10.a Oud, al dan niet aangepast, landschap + parksetting

9.10.b Oude krekken, omringende waterlopen en verkavelingsgrenzen (zeker en verondersteld)

Een van de voor deze benadering vatbare landschappelijke eenheden is *het 'bosplantsoen' (of 'de parkachtige setting')* om en door het park heen, als deel van het parkontwerp in de jaren '80 van de 20^e eeuw. Samen met *het kasteelterrein en de aanwezige middeleeuwse cultuurhistorische landschappelijke eenheden* – mede onderscheiden op basis van de mate waarin deze zijn aangepast voor het park - leidt dit tot een indeling als in afb. 9.10.a. Om de samenhang van die indeling met de krekken en de verkavelingen aan te geven is afb. 5.15a hier opnieuw opgenomen (als afb. 9.10.b. Deze kaart kan overigens ook helpen bij het bekijken van het park volgens de traditionele benadering.

Tenslotte is voor de aanvraag tot gemeentelijk beschermd erfgoed een van het Kooipark overgenomen aspect van belang, namelijk de sinds de start van het Polderpark bestaande *betrokkenheid van burgers*, zowel van omwonenden als van lokale kenners. Deze zijn er ook altijd bij betrokken gebleven en hebben nu samen met allerlei gebruiksorganisaties zitting in de Klankbordgroep voor het beheer van het park. Net als bij het Kooipark kan dit een extra reden voor een bescherming als gemeentelijk erfgoed zijn.

10. Samenvatting, conclusies, vervolg

Polderpark Cronesteyn is een bekend recreatief park aan de oostrand van Leiden, en met zijn ca. 90 hectare (exclusief de 14,6 hectare volkstuinen) tevens het grootste park van de stad.

Omdat zij de indruk hadden dat het Polderpark voortdurend wordt bedreigd, stuurden betrokken burgers in de Stichting Groen Cronesteyn in 2021 een verzoek aan de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) om hen te steunen bij hun streven naar een beschermde status voor het Polderpark. De stichting was niet de enige in Leiden die recent voor zo'n status pleitte. Enkele fracties in de Leidse Gemeenteraad dienden in de zomer van 2021 een daartoe strekkende motie in, terwijl het verder in maart 2022 aan de orde kwam in een Erfgoedtussen Leise politieke partijen. Bij de motie was het niet meer dan een 'statement', die dan ook afgewezen werd.

Dit rapport is een verkenning van de eisen en de mogelijkheden voor bescherming van het Polderpark en is bedoeld als basisrapport voor niet alleen een voorstel in het kader van de daarvoor geëigende procedure, maar ook voor de uitwerking daarvan.

Deze samenvatting beschrijft eerst kort het Polderpark en wat daar bijzonder aan is (par. 10.1). Daarna komen bedreigingen en kansen aan bod, te beginnen met fysieke bedreigingen en kansen - voor het voortbestaan van het Polderpark 'as is' - in het verleden, het heden en in de nabije toekomst (par. 10.2), gevolgd door bedreigingen en kansen voor een beschermde gemeentelijke status als groen erfgoed. Par. 10.3 bespreekt hoe het Polderpark scoort op cultuurhistorie en natuur ten opzichte van enkele andere Leidse stadsparken uit dezelfde periode, aangezien bij de aanwijzing van erfgoed vaak om zo'n vergelijking wordt gevraagd. Vervolgens komt het Polderpark in cultuurhistorisch opzicht aan bod, zowel wat betreft beoordelingen van het park op cultuurhistorische en landschappelijke waarden (par. 10.4) als via de meer recente benadering van 'karakteriseren' en het formuleren van 'kernkwaliteiten' (par. 10.5). Afgesloten wordt met een conclusie ten aanzien van de kansen op bescherming van het Polderpark als beschermd gemeentelijk erfgoed (par. 10.6), gevolgd door een paragraaf over de volgende stappen (par. 10.7).

Alle afbeeldingen in dit hoofdstuk komen ook in eerdere hoofdstukken voor.

10.1 Het Polderpark als bijzonder stadspark

Een status als *gemeentelijk beschermd groen erfgoed* - de term 'monument' bestaat officieel niet meer in Leiden - ligt het meest voor de hand. De provincie kent dergelijk erfgoed niet, en bij rijksbeschermd erfgoed liggen de eisen veel hoger.

Het perspectief vanuit erfgoed is tweeledig: (i) het Polderpark is een (stads)park, waarmee het - mede gezien de ouderdom van het park - tot 'groen erfgoed' behoort en (ii) dankzij het uitgangspunt bij het ontwerp van het park rond 1980 om het middeleeuwse cultuurhistorische landschap zoveel mogelijk te behouden, zijn grote delen van het park al (potentieel) erfgoed, namelijk het vroegere kasteelterrein met de nog bestaande grachten, het kasteelbos en twee boerderijen, alsook het enigszins grillige en deels blokvormig verkavelde polderlandschap in de rest van het park. Die grilligheid en de blokvormige verkaveling zijn een teken van de ouderdom van de ontginningen, waarbij de verkavelingen zijn aangepast aan de destijds in de 'wildernis' aanwezige bochtige kreken (zie afb. 10.1).

Mede bijzonder dankzij de ondergrond

De bochtige krekken hangen samen met de fysieke achtergronden van het parkgebied. Enig begrip hiervan is nodig in verband met (potentiële) waarderingen van het gebied, omdat die mede afhangen van hoe men het gebied ziet en wat men erin onderkent.

Het Polderpark ligt op *een unieke plek*, omdat er drie verschillende geomorfologische landschappen naast elkaar liggen, te weten:

- In het noorden: de oorspronkelijk iets hogere en nog steeds stevige stroom- of crevasserug van een watervoerende kreek van/naar de Oude Rijn; de bron ook van overstromingen
- In het midden: overstromingsgebied vanuit de Oude Rijn tot ca. 1200, waarbij er eerst zeeklei en later rivierklei in het komgebied achter de Oude Rijn achterbleef. Rond het jaar 1200 waren de eerdere problemen met de waterafvoer via de Oude Rijn opgelost.
- In het zuiden: het al eerder ontstane veengebied in het binnenland.

De bochtige krekken volgen deels de eveneens bochtige grenzen tussen de drie bodemsoorten.

Afb. 10.1.a De indeling van het Polderpark naar de fysieke ondergrond (blauw/paars = veen), grijs = klei, lichtgroen = stroom- of crevasserug); 10.1.b Op de topografische kaart uit ca. 1880; 10.1.c Krekken en verkevelingen

De ontginningen en begrenzingen

De ontginningen in het gebied zijn een mix van oude, kleine en onregelmatige blokvormige ontginningen in het noordelijke klei- en zavelgebied en de iets latere en eveneens kleine, maar strakkere ontginningen in het zuidelijke veengebied. Het gebied wordt in het noordwesten begrensd door het huidige Rijn-Schiekanaal uit ca. 1920 (waarvoor de oude Roomburgerwetering werd vergraven), in het zuidoosten door rijksweg A4 (sinds ca. 1955; eerder was de grens de nog bestaande oude Meerburgerwetering), in het noordoosten door de spoorweg (uit 1878) en in het zuidwesten door de Vrouwenvaart (gegraven in 1406).

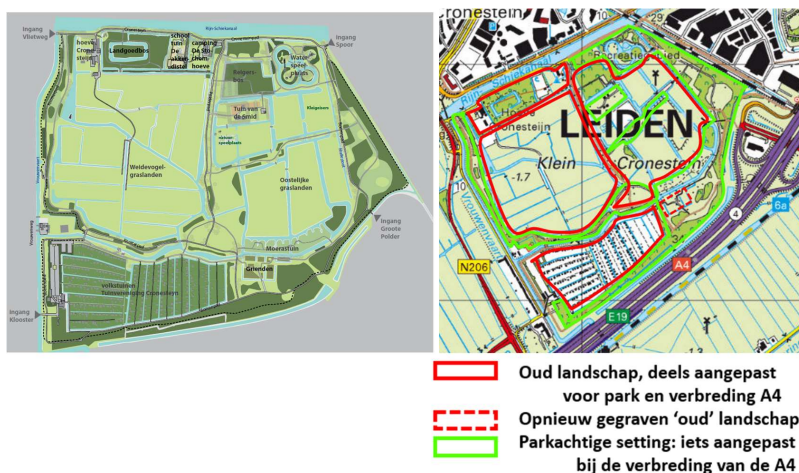
Door de eeuwen heen heeft het gebied aldus 'harde' buitengrenzen gekregen, waarvan bij het parkontwerp gebruik is gemaakt door deze de buitenrand van 'de groene omlijsting' te laten zijn. De cultuurhistorie begon al vroeger, want het Romeinse Kanaal van Corbulo liep hier iets ten zuiden van de latere Roomburgerwetering door het kasteelterrein van het vroegere kasteel Cronesteyn, waaraan het Polderpark zijn naam dankt. Mogelijk valt het Kanaal van Corbulo ook samen met een van de vroegere kasteelgrachten van het kasteel. Ook uit de 6^e-8^e eeuw zijn er sporen in het gebied aanwezig.

Op Leids grondgebied is het Polderpark, samen met de aangrenzende Oostvlietpolder, nog *het enige gebied met deze combinatie van grondsoorten en bijbehorende ontstaansachtergrond*. Maar ook in de ruimere omtrek komt deze combinatie op zo'n relatief klein gebied niet of nauwelijks voor.

Naast het park ook cultuurhistorie, natuur en recreatievoorzieningen

Al met al herbergt het Polderpark nu, juist omdat het een park werd, veel in zich (zie afb. 10.2.a). Dit betekent tevens dat het park een zekere gelaagdheid heeft. Het park als geheel kent een parkachtige setting, eerder ook wel het bosplantsoen genoemd, ontworpen als een groene omlijsting, met gesloten en (later) volgroeide bosranden langs de buitenkanten, en met open doorzichten naar binnen. Zowel het bosplantsoen als de recreatievoorzieningen zijn zo goed mogelijk ingepast in en om de bestaande (cultuur)historische landschapsstructuren. Met dat groen en wat verder al bij de stichting van het park aanwezig was, is dankzij de juiste beheermaatregelen geleidelijk een rijke natuur met veel biodiversiteit in het park ontstaan.

De cultuurhistorie omvat primair het oude polderlandschap met zijn kreken en verkavelingen en het kasteelterrein. Oorspronkelijk vormden die samen het hele gebied van het Polderpark. Van paden en/of recreatie was toen niet of nauwelijks sprake; ook het kasteelbos was officieel niet toegankelijk (zij het dat in 1944/1945 Leidenaren een groot deel van de bomen voor brandhout hebben gekapt). Een breed scala aan recreatievoorzieningen is gerealiseerd: onder meer fiets- en voetpaden, horeca en een informatie- en activiteitscentrum, een waterspeelplaats en een groot gazon. In afb. 10.2.b is te zien dat oud landschap en het bosplantsoen hier en daar overlappen; op die plekken is de oude structuur min of meer behouden gebleven, al kregen die plekken nieuwe functies (waardoor het landschap enigszins is veranderd).

Afb. 10.2.a De overzichtskaart in het Beheerplan 2019 10.2.b Het 'bosplantsoen' (lichtgroen omlijnd) en de min of meer behouden delen van het oude cultuurhistorische landschap (rood omlijnd)

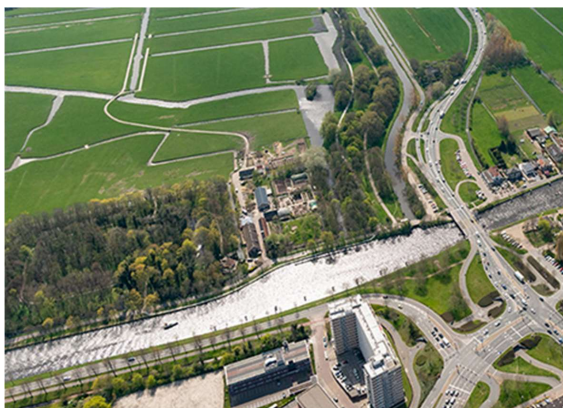
10.2 Fysieke bedreigingen en kansen

Zowel het park als de cultuurhistorie, de natuur en de recreatiemogelijkheden staan daarom centraal bij de analyse van (potentiële en feitelijke) bedreigingen en kansen in het verleden, het heden en de nabije toekomst. Die analyse heeft een fysieke component en een waardencomponent. De *fysieke component* heeft betrekking op bedreigingen en kansen van het Polderpark 'as is' ('Is er nog genoeg aanwezig van het park om als zodanig beschermd te kunnen worden?'). Daarover gaat deze paragraaf. De *waardencomponent* betreft de vraag of het Polderpark voldoende waardevol is om een beschermde status te kunnen krijgen. Deze twee componenten zijn niet volledig gescheiden, want als het park fysiek wordt bedreigd, kan dit ook een bedreiging voor bepaalde (soorten) waarden

betekenen. En *vice versa*, namelijk als men besluit dat achteruitgang van waarden eventuele fysieke aantastingen minder problematisch maken. De waardencomponent komt aan de orde in par. 10.3 en 10.4.

Voor de bedreigingen is gekeken naar de periode vanaf 1982, de start van de realisatie van het park. De referentiesituatie is dan ook de situatie in dat jaar. In de jaren '50 was de meest zuidoostelijke strook en de oostelijke punt van de Kleine Cronesteynse of Knotterpolder al verdwenen vanwege de aanleg van Rijksweg A4, dus die plekken blijven buiten beschouwing.

In 1996 was in het park alles gerealiseerd wat men voor ogen had.

Afb. 10.3 De huidige situatie bij de Europaweg en de Vrouwenvaart, die vooraan naar links opschuift
<https://rijnlandroute.nl/stand-van-zaken-europaweg/>

10.2.1 Bedreigingen vanuit het verleden

In het verleden en het heden zijn *bouwen en infrastructuur* vrijwel de enige bronnen van kansen en bedreigingen, en dan vooral de laatste. Wel is er een belangrijk verschil: geen van de bedreigingen door bouwen werden werkelijkheid, maar die voor infrastructuur deels wel. Dat betrof eerst de verbreding van snelweg A4 rond 2010, waarbij langs de zuidoostelijke rand een strook van het bosplantsoen verdween. Eerder had de aansluiting van de N11 op de A4 al voor meer geluidshinder in de oostelijke punt gezorgd.

Binnenkort gaat de verbreding van de Europaweg van start, die daardoor in het noordwesten tot een kleine verlegging van de Vrouwenvaart leidt en aldus ook een stukje van het Polderpark afsnijdt (zie afb. 10.3). Dit is niet alleen een (kleine) aantasting van het park als zodanig, maar ook van de cultuurhistorie en de natuur; bovendien levert het meer geluids- en zichtverstoringen voor recreanten op. De aantasting van natuur en recreatie zou relatief het grootst zijn doordat het Hoogheemraadschap van Rijnland eigenlijk geen bomen meer op de nieuwe kade(n) van de Vrouwenvaart wil, ware het niet dat deze op de vliegrouete van vleermuizen liggen; nu komen er toch weer bomen. De groene omlijsting van het park was blijkbaar geen argument, al profiteert die nu wel mee (en aldus ook de recreanten).

Een enigszins vergelijkbaar probleem speelt in het noorden van het park. Hier ligt de provinciaal beschermde *molenbiotoop*, behorend bij de Rodenburgermolen bij het Rijn-Schiekanaal. Dit wordt een bedreiging zodra binnen de cirkel van de molenbiotoop bomen gekapt moeten worden, want dan mogen er geen nieuwe bomen. Ook daarmee zou een deel van de groene en afschermdende omlijsting verdwijnen, met negatieve gevolgen voor de natuurwaarden en de beleving bij recreatie.

'Zeg nooit nooit'

Fysieke bedreigingen en kansen lijken het meest simpel en het meest concreet, maar kennis daarvan biedt *geen zekerheid* dat er geen nieuwe bedreigingen op het Polderpark zullen afkomen. Wat bouwen betreft waren juist onverwacht opkomende ideeën het meest bedreigend. Bij de fysieke bedreigingen geldt dus sterk 'zeg nooit nooit'. Al deze bedreigingen samen leidden tot *wake-up calls* voor bescherming van het Polderpark.

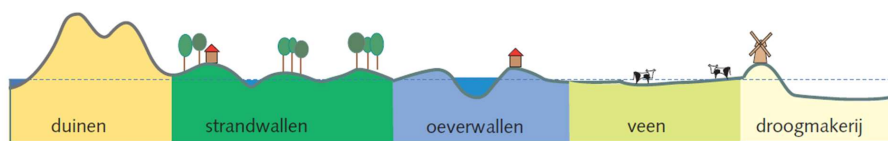
10.2.2 Naar de toekomst op basis van vigerend beleid

Mogelijke toekomstige bedreigingen en kansen zijn bekeken aan de hand van een aantal documenten met vigerend ruimtelijk beleid, in een enkel geval aangevuld met ander relevant beleid. De beleidsdocumenten zijn:

- de Leidse Verstedelijkingsnotitie tot 2030 (uit 2018);
- de Leidse Mobiliteitsnota 2020-2030 (uit 2020);
- de Leidse Omgevingsvisie 2040 (uit 2021);
- De Regionale Agenda Omgevingsvisie Hart van Holland uit 2018. De bijbehorende waardenkaart komt in par. 10.4 ter sprake; deze laat een ander beeld zien van het Polderpark dan uit dit beleidsdocument naar voren komt;
- Het Regionale Landschapsbeleidsplan (uit 2002, looptijd tot 2030);
- Het Provinciale Landschapspark Zuidvleugel (idee uit 2022).

Bedreigingen voor het Polderpark hangen vooral samen met:

- De mogelijke RandstadRail, gezien eerdere ideeën voor bouwen bij de RijnGouweLijn.
- Het niet altijd genoemd worden ('zien') van het Polderpark, of zelfs van het hele Leidse gebied 'buitengebied', zoals in de Kernkwaliteiten erfgoed Leiden.
- Een beperkte kijk op het Polderpark, door bijvoorbeeld wel natuur/ecologie of de recreatie te 'zien' maar niet de cultuurhistorie.
- Groen-blaauwe netwerken, indien deze zich met name op meer of rijkere natuur en ecologie richten, en daarmee mogelijk andere aspecten bedreigen.
- Diverse indelingen van landschapstypen, waarvan de ene (van landschappen in de kustzone; zie afb. 10.4) meer een kans lijkt, maar de andere meer een bedreiging. Zo ziet men het Polderpark nog wel eens als deel van het veengebied, en baseert waardering van het landschap in het park daarop. Ook ziet men soms het Polderpark als deel van het verstedelijkte gebied, en ziet dan het oude landschap in het park over het hoofd.

Afb. 10.4 Indeling van de landschappen in de kustzone, vanaf de kust tot in het binnenland

Kansen voor het Polderpark hangen vooral samen met:

- Het Polderpark als deel van Leidse, regionale en provinciale groen-blaauwe netwerken resp. als deel van een provinciaal geheel van landschapsparken, inclusief recreatieve verbindingen.
- De nabijheid van waardevolle groene resp. karakteristieke landschappen.
- Beoordelingen van aspecten van de omgevingskwaliteit, zowel hoge (waarin ook het Polderpark goed scoort) als lage (waarbij het Polderpark kan helpen, de score te verhogen).
- Verdere verstedelijking, mits hierbij behoud van groen en parken als voorwaarde wordt gezien.

- Recreatie die (mede) gericht is op waardering en behoud van landschappen.

10.3 Bedreigingen en kansen vanuit een vergelijking met Leidse parken

Een beschermd status van het Polderpark als gemeentelijke groen erfgoed vertaalt zich meer concreet in een *bescherming als stadspark*. Een stadspark ligt in de stad of aan de stadsrand, heeft een ontwerp met veel groen en heeft primair een recreatieve functie – allemaal kenmerken die het Polderpark als geheel heeft.

Bescherming als landschapspark ligt niet voor de hand: dat ligt gewoonlijk in het landelijke gebied, gaat met weinig ontwerp gepaard en is primair een bewoond gebied met landelijke functies en grondgebruik. Bescherming als natuurgebied zou wellicht alleen voor bepaalde delen van het park mogelijk zijn (inmiddels ligt er ook een verzoek van de Stichting Groen Cronesteyn bij het Natuur Netwerk Nederland om bepaalde delen van het park daarin op te nemen). Terzijde: de Oostvlietpolder lijkt prima geschikt als landschapspark, beter dan een stadspark of een natuurgebied!

Eisen bij een ‘tuinhistorische waardering’

Voor een gemeentelijke beschermd status van het Polderpark als erfgoed is *een (relatief) hoge cultuurhistorische waardering vereist*, zoals ook blijkt uit de gemeentelijke Erfgoedverordening resp. de Verordening op de Fysieke Leefomgeving. Tevens is de gemeentelijke Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden betrokken.

Dit rapport beziet welke relevante cultuurhistorische waarderingen er nu zijn en wat deze inhouden, ook qua bedreigingen en kansen voor een erfgoedstatus. Naar natuurwaarden en de recreatieve beleving resp. gebruikswaarde is eveneens gekeken, want ook deze kunnen een rol spelen bij de door de gemeente vereiste *‘tuinhistorische waardering’*. Die waardering is hier niet uitgevoerd, want dat is normaliter het werk van een tuinhistorisch specialist. In het vervolgtraject zal dit dus een actiepunt zijn. Wel streeft dit rapport naar een zo volledig mogelijk ‘historische plaatje’ van het Polderpark, want dat zal zeer behulpzaam zijn bij de verdere waarderingen en bij het maken van documentatie die voor de aanwijzing tot beschermd erfgoed is vereist, zoals (een) *Redengevende beschrijving(en)*.

10.3.1 Leren van de Leidse Hout en het Kooipark

Er zijn twee al eerder tot erfgoed benoemde Leidse stadsparken, namelijk de Leidse Hout (in 2009) en het Kooipark (in 2013). De processen die daartoe hebben geleid, bieden inzichten die voor bescherming van het Polderpark zeer bruikbaar zijn.

Bij het kleine Kooipark is alleen het park *als geheel* een monument geworden, maar bij de Leidse Hout geldt dat *ook voor allerlei onderdelen*. In totaal gaat het daarbij om ca. veertien monumenten, waaronder enkele complexen (alles van ontwerper K.C. van Nes bijvoorbeeld). Van al deze monumenten bevat het Erfgoedregister van de gemeente een ‘Redengevende beschrijving’. Naar analogie zijn er ook goede kansen voor bescherming van allerlei objecten in het Polderpark (zie par. 4.5), in aanvulling op bescherming van het park als geheel.

Ook het Kooipark biedt een optie die voor het Polderpark relevant is, namelijk de *grote betrokkenheid van de buurtbewoners* door de tijd heen. Bij het Polderpark speelde sinds 1983 eerst de (Begeleidings-)commissie Polderpark Cronesteyn een niet geringe rol bij keuzes en beslissingen, en later de Vereniging Vrienden van Polderpark Cronesteyn, inmiddels de Stichting Groen Cronesteyn. Deze vormt al sinds jaar en dag samen met nog een aantal andere gebruikersgroepen de Klankbordgroep Polderpark Cronesteyn.

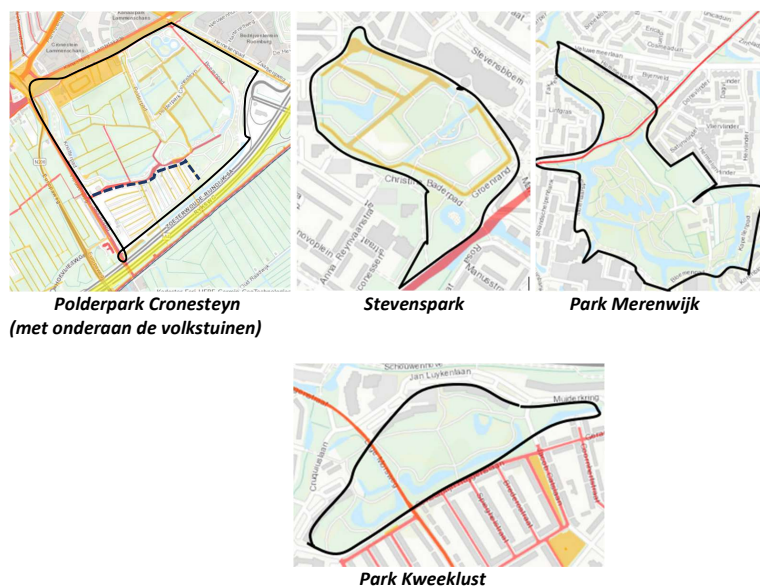
10.3.2 Vergelijking met andere Leidse stadsparken uit dezelfde periode

Voor aanwijzing van een object tot (gemeentelijk) beschermd erfgoed is een *vergelijking met referentieobjecten* vaak belangrijk. Ook bij tuinhistorisch onderzoek kijkt men veelal daarnaar. In dit geval valt het oog op andere Leidse stadsparken uit dezelfde periode als het Polderpark, namelijk de periode na de Wederopbouw (ook wel Post 65-periode of post-wederopbouw genoemd). Deze parken zijn het *Stevenspark* (ca. 8 ha), *Park Merenwijk* (15 ha) en *Park Kweeklust* (bijna 7 ha), de grootste andere Leidse parken uit de periode 1975-1985. De ontstaansperiode speelt een rol omdat elke tijd zijn eigen type parken kent.

Niet op alle aspecten (park als geheel, cultuurhistorie, natuur, recreatie) is een kant-en-klare vergelijking mogelijk. Zo ontbreken alle Leidse parken van na de Wederopbouw op de Leidse cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaart bij Erfgoed Leiden e.o. (ELO), die rond 2013 zijn gemaakt, in 2014 zijn gepubliceerd via de ELO-website en sindsdien onveranderd zijn. In de uitgangspunten van toen waren geen objecten van na 1968 meegenomen. Verder lijkt er in Leidse parken geen onderzoek naar de beleving resp. de gebruikswaarden van parken te worden gedaan. Aantallen parkbezoekers zijn evenmin bekend, tenminste niet publiek toegankelijk. De vergelijking in dit rapport heeft dus met name betrekking op *cultuurhistorie* en *natuur*.

Vergelijking op cultuurhistorie

Afb. 10.5 toont de waardenkaarten van alle vier genoemde parken. De bijbehorende inventarisatiekaarten, gemaakt door drie externe cultuurhistorische bureaus, zijn niet bruikbaar, omdat daarop ook sommige - maar dan weer lang niet alle - verdwenen objecten staan, die bovendien soms dateren van vóór de jaartelling. Cultuurhistorie zoals hier bedoeld richt zich primair op objecten die sinds de middeleeuwen zijn ontstaan en waarover in principe nog informatie in archieven aanwezig is. ELO onderscheidt daarbij drie waardeniveaus: hoog, middel, of laag. Die waarden heeft ELO bepaald op basis van de criteria *zichtbaarheid*, *gaafheid*, *authenticiteit*, *zeldzaamheid*, *representativiteit* en *samenhangendheid*.

Afb. 10.5. De waardenkaarten bij ELO voor de vergelijking van vier Leidse stadsparken op cultuurhistorie

De vier waardenkaarten geven duidelijk aan dat het Polderpark in essentie *bestaat uit cultuurhistorie*, terwijl dat in de overige parken beperkt blijft tot hooguit enkele objecten. Het Polderpark is dus zeer rijk aan cultuurhistorisch landschap. Wel valt op dat er veel elementen met een ‘middel’-hoge waardering zijn (oranje op de kaart), wat suggereert dat het Polderpark als geheel ook (slechts) een middelhoge waardering krijgt. Dit komt in par. 10.4 verder ter sprake.

Vergelijking op natuur

De laatste mij bekende vergelijkende inventarisatie van de natuur in de Leidse stadsparken dateert uit 2003. Deze is tevens vollediger dan wat nu op de Stadsnatuurkaart is te vinden. Daarom zijn in Tabel 10.1 de gegevens uit de inventarisatie verwerkt, met steeds een onderscheid tussen aantallen van soorten en van exemplaren. De inventarisatie strekte zich niet tot Park Kweeklust uit.

Absoluut gezien heeft het Polderpark de meeste natuur, zowel qua soorten als qua exemplaren. Relatief gezien – rekening houdend met de grootte – is dat niet zo, maar daar staat tegenover dat een groot deel van het Polderpark uit open weidegebied bestaat, waarin veel minder variatie is. Het ‘groene’ resp. beboste deel is aanzienlijk kleiner. Al met al is het Polderpark dus ook *rijk aan natuur*.

	Polderpark Cronesteyn	Stevenspark	Park Merenwijk
Grootte	ca. 90 ha	ca. 8 ha	15 ha
Aantal plantensoorten	474	448	386
Aantal soorten broedvogels	44	14	24
Aantal waargenomen broedvogels	641	51	173
Aantal soorten libellen	18	7	13
Aantal waargenomen libellen	1434	405	266
Aantal soorten vlinders	14	8	11
Aantal waargenomen vlinders	1068	24	90
Aantal soorten vissen	10	9	5
Aantal vissen	44	24	9
Aantal soorten paddenstoelen	118	49	58
Aantal paddenstoelen	245	104	100

Tabel 10.1 Overzicht van de geïnventariseerde natuur in drie Leidse stadsparken in 2003, zowel qua soorten als qua exemplaren

10.4 Het Polderpark op cultuurhistorische (waarden)kaarten

In dit rapport gebruik ik de term ‘cultuurhistorie’, hoewel men nu vaker van ‘erfgoed’ spreekt. Dit is ook zichtbaar in de (deels achterhaalde) gemeentelijke erfgoedverordening. Toch komt de term ‘cultuurhistorie’ ook nog veel voor. Zo heet de gemeentelijke adviescommissie op dit terrein nog steeds ‘Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden’. Ook op ruimtelijk gebied spreekt men nog steeds vooral van ‘cultuurhistorische’ waardenkaarten, waaraan bijna altijd een ‘cultuurhistorische’ inventarisatie (met bijbehorende kaart) voorafgaat.

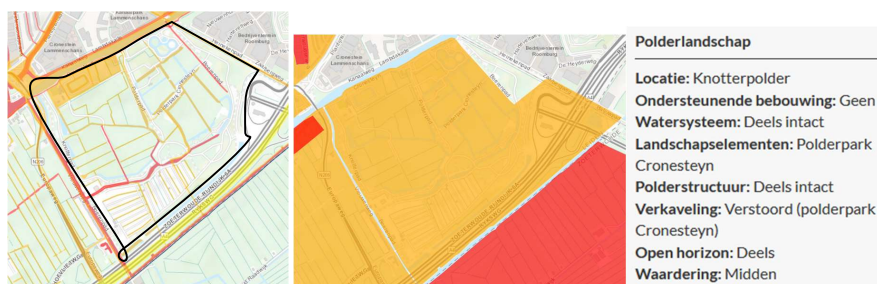
Een probleem met de term erfgoed is, dat deze nu eens alleen over beschermd erfgoed gaat en dan weer zeer breed wordt gebruikt. Dit komt mede doordat deze term meer mogelijkheden biedt voor een gevoelsmatige omgang met het onderwerp en het inspelen op emoties en identiteiten. ‘Cultuurhistorie’ is koeler en zakelijker, maar daarmee ook neutraler.

Bij het Polderpark gaat het met name om cultuurhistorische landschappen, waartoe ik hier ook het kasteelterrein reken. Hierbij staan cultuurlandschappen centraal, als landschappen waarbij de mens

een beslissende rol speelde. In Nederland geldt dat voor alle landschappen. De ‘traditionele’ benadering van onderzoek hiernaar met behulp van cultuurhistorische inventarisaties en waarderings dateert uit de jaren '70. Toen waren dankzij de ruilverkavelingen veel oude landschappen dermate aangetast, dat alleen inventarisaties van losse landschapselementen inzicht konden geven in wat er nog aan de oude landschappen resteerde. In de laatste decennia is dat echter in diverse opzichten veranderd; dit komt verder in par. 10.5 ter sprake.

Helaas is de variatie in cultuurhistorische inventarisatie- en waardenkaarten zeer groot. De doelen en uitgangspunten zijn niet altijd gelijk, en ook de criteria, de inhoud en de representatie op de kaarten kunnen sterk uiteenlopen. Inventarisaties en waarderings worden beide vaak primair aan de hand van topografische kaarten van vroeger en nu gedaan. Dit betekent echter dat alleen landschapselementen en -structuren die op topografische kaarten zichtbaar zijn in het onderzoek worden betrokken. Zowel landschap als cultuurhistorie en erfgoed omvatten echter meer dan dat. Daar komt bij dat de waardenkaarten niet altijd formeel akkoord zijn verklaard en/of in formele regelingen voorkomen, al gaan overheden er nogal eens wèl zo mee om.

Afb. 10.6.a Gemeentelijke waardenkaart bij ELO

10.6.b Regionale waardenkaart bij ELO + informatie daarbij (rechts) over het Polderpark

Afb. 10.7 Provinciale kaarten: (a) Kaart Landschap-kenmerken + molenbiotoop (b) Kaart Nederzettingen-Waarden met kasteelbiotoop (c) Kwaliteitskaart met de bijzondere blokverkaveling
Ad (b): Geel=zandnederzetting 1850-1940, rood=kasteelterrein resp. kasteelbiotoop

Voor het Polderpark is (primair) gekeken naar waardenkaarten op gemeentelijk, regionaal en provinciaal niveau. Deze kaarten worden hier kort besproken; voor details en achtergronden wordt verwezen naar de hoofdstukken 5 en 6. Uitsneden voor het Polderpark van de waardenkaarten op gemeentelijk en regionaal niveau staan in afb. 10.6, de relevante kaarten op provinciaal niveau in afb. 10.7. De kernpunten van de beoordeling van de diverse kaarten en hun inhoud en status zijn opgenomen in Tabel 10.2.

Object + 'Cultuur-historische' kaart	Formele status kaart + datering	Opmerkingen	Bedreiging/kans
Gebied Polderpark op gemeentelijke waardenkaart (m.n. middelhoge waarde)	Lijkt niet formeel (Noot 1); dateert uit 2014	Aanvechtbaar qua waarden, want deze betreffen vooral de (niet-bijzondere) slootjes i.p.v. de wel bijzondere verkavelingen (en idem kasteelterrein)	Op deze manier een bedreiging voor een hoge waardering voor een erfgoedstatus
Gebied Polderpark op regionale waardenkaart (middelhoge waarde)	Onduidelijk; dateert uit ca. 2020	Zeer aanvechtbaar qua waarde, want (1) gebaseerd op de poldergrenzen van 1910, (2) ziet/onderkent niets qua oud landschap (bijv. kasteelterrein, boerderijen, groen)	Op deze manier een bedreiging voor een hoge waardering voor een erfgoedstatus
Molenbiotoop op provinciale kaart (hoogste waarde)	Formeel; Kaartopzet dateert uit 1997	De 400 meter-cirkel rond de Rodenburgermolen omvat een deel van de 'groene' omlijsting van het Polderpark	Bedreiging voor het fysieke Polderpark t.z.t. (Noot 2)
Kasteelbiotoop op provinciale kaart (hoogste waarde)	Formeel; Kaartopzet uit 1997	Bevat ook een vrij uitgebreide toelichting; de aangegeven biotoop is het grondbezit van ca. 1400	Kans (steun bij erfgoedstatus)
Blokverkaveling op provinciale kwaliteitskaart ('bijzonder'; ambitie is behoud en herstel)	Formeel; Kaart dateert uit ca. 2020	Het Polderpark is deel van het Gebiedsprofiel Duin, Horst en Weide, en valt daarbinnen onder het 'Herkenbaar waterrijk veenweide'-gebied	Kans (steun bij erfgoedstatus)

Tabel 10.2 Beoordeling van een aantal cultuurhistorische (waarden) kaarten op bedreigingen en kansen

Noot 1: Wordt niet/nauwelijks in ruimtelijke nota's genoemd, er is geen besluit van B&W of de Gemeenteraad over te vinden, en komt niet voor de relevante gemeentelijke verordeningen. Het zou ook niet passen bij de 'continue ontwikkeling' van de kaart die in de Erfgoednota 2014-2020 voor ogen stond. De kaart is echter sindsdien niet veranderd, noch zijn er lokale burgers bij betrokken geweest.

Noot 2: Na kappen van de essentiële hoge bomen in dit deel van de 'groene omlijsting' resp. het bosplantsoen van het Polderpark mogen er geen nieuwe hoge bomen komen

Reflectie op de waardenkaarten

- Elk van de drie waardenkaarten – de overige twee kaarten zijn een inventarisatiekaart en een (omgevings)kwaliteitskaart – hanteert een andere set van waardencriteria en kijkt ook anders naar gebieden resp. landschappen. Ze zijn dus lastig onderling te vergelijken, ook qua waarden. Pas bij het grondig bekijken van een kaart en de toelichtingen daarbij wordt duidelijk waar een kaart voor staat en wat die representeert (of juist niet).
- Het Polderpark als park en de cultuurhistorische gelaagdheid van het Polderpark komen niet of nauwelijks op de kaarten tot uiting.
- Met uitzondering van de provinciale kwaliteitskaart weerspiegelt geen van de kaarten de huidige brede definities van cultuurhistorie/erfgoed en andere omgang met waarden.

10.5 Het Polderpark via karakteriseren en kernkwaliteiten

Het laatste punt in de bovenstaande reflectie op de waardenkaarten refereert aan meer recente benaderingen van erfgoed, zowel qua definitie als qua omgang met waarden. In de huidige definities van erfgoed resp. erfgoedwaarden van de gemeente Leiden komen die benaderingen ook tot uiting, al lijkt de gemeentelijke waardenkaart daar (nog) niet bij aan te sluiten. Deze definities – aanwezig in

de Erfgoedverordening uit 2017 resp. de Erfgoednota 2014-2020 – zijn identiek aan die van de Rijkdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) en de huidige Erfgoedwet.

Deze nieuwe definities en benaderingen bieden een nieuwe wijze van kijken naar de ‘cultuurhistorische inventarisaties’ resp. ‘waarden’ van gebieden, ook met gebruik van nieuwe terminologie. De start hiervan hangt samen met het vroegere Belvederebeleid (1999-2009), waarin het ging om andere omgang met erfgoed in het kader van ruimtelijke ontwikkelingen, en met de Europese Landschapsconventie (uit 2000, door Nederland geratificeerd in 2005). Beide samen leidden in 2012 tot nieuw Rijksbeleid in de vorm van de *Visie Erfgoed en Ruimte, Kiezen voor Karakter*. Deze nieuwe manier van kijken biedt dus nieuwe kansen, ook voor het Polderpark.

De definitie van *erfgoed* luidt:

“Uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden”.

De definitie van *erfgoedwaarden* luidt:

“Bij cultuurhistorische waarden gaat het over de positieve waardering van sporen, objecten, patronen en structuren die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling. In veel gevallen bepalen deze cultuurhistorische waarden de identiteit van een plek of gebied en bieden ze aanknopingspunten voor toekomstige ontwikkelingen. Deze cultuurhistorische elementen kan men niet allemaal als beschermd monument of gezicht aanwijzen, maar zijn wel onderdeel van de manier waarop we ons land beleven, inrichten en gebruiken”.

Eerst karakteriseren, dan eventueel pas waarderen

In deze recente benaderingen spelen cultuurhistorische (waarden)kaarten een veel minder prominente rol. Men wil nu eerst karakteriseren en dan pas waarderen. Het karakteriseren van landschappen en gebieden gebeurt volgens vier perspectieven, namelijk Kavelland, Waterland, Stedelijk land en Vrij land. Alle vier kunnen gemakkelijk worden toegepast op het Polderpark, wederom een teken dat het park een bijzonder gebied is:

- *Kavelland*: de verkavelingen in het park, op een schaal die past bij de schaal van het park
- *Waterland*: de krekken, weteringen en sloten en de bijbehorende poldergeschiedenis
- *Stedelijk land*: de invloed van Leiden, wat ook gold voor kasteel Cronesteyn
- *Vrij land*: de samenhangen met de Tachtigjarige Oorlog, inclusief de schans Lamme

Een andere wijze van karakteriseren is het benoemen van kernkwaliteiten. Een voorlopige opsomming daarvan voor het Polderpark zou kunnen zijn:

- Het *kasteelterrein*, inclusief de boerderijen
- De *bijzondere verkaveling*, met deels kleine veenontginningen en deels blokvormige verkavelingen
- De *krekken*, als restant van het landschap van vóór de ontginningen, dat ook nog steeds de hoofdstructuur van het landschap bepaalt
- De *polderweteringen* met hun hogere *kades* (Mallesloot, Boezemsloot en Vrouwenvaart)
- Het gevarieerde en relatief omvangrijke *historische verhaal* erbij
- De *parkachtige setting*, als groene omlijsting langs de strakke buitengrenzen, maar die binnenin in een zgn. landschappelijke stijl de deels ronde vormen van de oude verkavelingen volgt en zo ontworpen is, dat ook de natuur aan bod komt

De landsbrede uitwerking van de vier perspectieven en het aangeven van kernkwaliteiten heeft geleid tot een indeling in 78 regio's onder de titel *Panorama Landschap*, die echter te globaal is om voor het Polderpark zinvol te zijn.

Het Polderpark als voorbeeldproject van Belvedere *avant la lettre!*

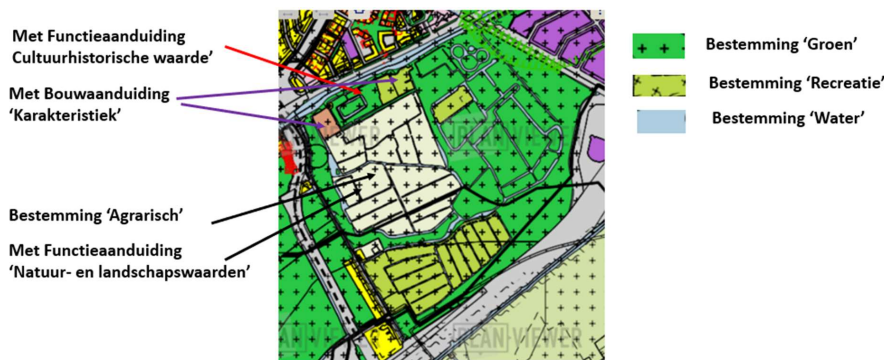
Een aanvullend punt is dat bij het ontwerp van het Polderpark (in 1981) precies is beantwoord aan wat ten tijde van het latere Belvederebeleid de bedoeling was: niet meer streven naar het *maximale* (en bij voorkeur volledige) *behoud* van erfgoed 'as is', maar naar de *optimale inzet* daarvan, met behoud van zoveel mogelijk (bij voorkeur karakteristiek) erfgoed. Als het Polderpark in het kader van dat beleid was ontstaan, zou het ongetwijfeld een landelijk voorbeeldproject zijn geweest. Naast het bijzondere van het Polderpark in dit opzicht biedt dit mogelijk kansen op steun van de RCE bij het verkrijgen van een beschermde status voor het park.

Het belang van 'het verhaal erbij'

Tenslotte past bij deze nieuwe benaderingen aandacht voor het belang van een overtuigend, diep en breed (landschaps)historisch verhaal over het gebied dat men onderzoekt. Hoewel niet ongebruikelijk, ontbreekt zo'n verhaal meestal bij cultuurhistorische kaarten. Dit is problematisch, omdat het daardoor niet kan dienen als bron voor, en als controlemiddel op, de volledigheid en juistheid van de inventarisatie- en waardenkaarten. Daar komt bij dat het bijna ondoenlijk is om de vereiste informatie op de juiste manier alleen op (digitale) kaarten weer te geven. Met aangepaste kaarten én een goed verhaal erbij – al dan niet in de vorm van een zgn. culturele- of landschapsbiografie - ontstaat bovendien een veel inspirerender bron voor ruimtelijke ontwikkelingen en voor recreatie & toerisme (vaak mede een doel van de kaarten).

10.6 Conclusie: naar een nieuwe bescherming als gemeentelijk erfgoed

De huidige bescherming van het Polderpark is nogal versnipperd en slechts deels direct aan het Polderpark als park gerelateerd. Er is bescherming door de Provincie op grond van cultuurhistorie (maar alleen voor het kasteelterrein en het bijbehorend grondbezit in ca. 1400) en ruimtelijke kwaliteit (maar alleen voor de blokvormige verkaveling). Op grond van ecologie en biodiversiteit zijn de meeste, maar niet alle, bomen beschermd, en evenzo het deel in de molenbiotoop. De bescherming van de bomen hangt als enige direct samen met het Polderpark als Leids stadspark.

Afb. 10.8 Overzicht van de belangrijkste bestemmingen en aanduidingen op de Bestemmingsplankaart uit 2013 (Op basis van <https://www.planviewer.nl/kaart>)

Voor het overige is er alleen (direct of indirect) bescherming via het Bestemmingsplan Cronesteyn/A4 uit 2013. In afb. 10.8 zijn de bijbehorende kaartjes en toelichtingen op een overzichtskaart

weergegeven. De in de Toelichting bij het Bestemmingsplan beloofde cultuurhistorische bescherming van bepaalde delen en objecten ontbreekt echter, als gevolg van het ontbreken van de bijbehorende clausule in de Regels bij een bestemming. De delen waar recreatie kan plaatsvinden staan deels apart op de plankaart en liften verder mee met de bestemming 'Groen'.

Deels onzekere bescherming nu

Eén probleem met de huidige mate van bescherming is dat het *park als zodanig niet is beschermd*, zoals wel het geval is bij de als gemeentelijk stadspark beschermde Leidse Hout en Kooipark. Bovendien worden bestemmingen en andere aanduidingen op een bestemmingsplan relatief makkelijk veranderd, evenals ecologisch waardevolle structuren. Het is dus relatief makkelijk om delen van het park aan te tasten, terwijl dat voor het park en voor de daarin aanwezige cultuurhistorie, natuur en/of recreatie aanmerkelijke gevolgen kan hebben. De aanstaande opschuiving van het noordelijke deel van de Vrouwenvaart vanwege de verbrede Europaweg (dus meer verkeer dichtbij het park) is een voorbeeld daarvan: de groene omlijsting verdwijnt in eerste instantie op die plek (aantasting van het park en geluids- en zichthinder in het park), waarbij bovendien het hoge geboomte eerst niet zou terugkomen (blijvende aantasting van het parkontwerp en hinder in het park).

Betere beeldvorming van het Polderpark nodig?

Een status van het gehele Polderpak als gemeentelijk beschermd groen erfgoed zal niet elke aantasting kunnen voorkomen, maar het wordt wel een stuk moeilijker. Bovendien wordt dan de kans groter dat men het Polderpark ook meer als park gaat zien, in plaats van als een groen en gevarieerd gebied waar je leuk kunt recreëren. De reden hiervoor kan zijn dat het Polderpark er *minder parkachtig uitziet* dan het gemiddelde park, wat met de *beeldvorming* van het park te maken heeft. Juist daardoor sluit het echter wel goed aan op de huidige trend naar *landschapsparken* in verstedelijkende gebieden, waarbij het eveneens gaat om het laten voortbestaan van oud (vaak middeleeuws) cultuurhistorische landschap. Wel is het Polderpark te veel een ontworpen park – gezien de groene omlijsting, het bosplantsoen en de nadruk op recreatievoorzieningen – om een landschapspark te kunnen heten. Mede daarom is het een stadspark.

Een gemeentelijke beschermde status haalbaar?

Een gemeentelijke beschermde status als 'groen erfgoed' lijkt mij zeker haalbaar:

- Het Polderpark is nog steeds vrijwel identiek aan hoe het is gerealiseerd, waarbij ook het oorspronkelijke planontwerp uit 1981 – dat tijdens de realisatie en nadien bij de verbreding van de A4 rond 2010 enigszins moest worden aangepast – nog zeer goed herkenbaar is.
- Datzelfde geldt voor het aanwezige oude cultuurlandschap, waarvan het behoud een uitgangspunt was in het parkontwerp. Het bosplantsoen (resp. de parkachtige setting) heeft zich daar in een landschapsstijl omheen en doorheen geplooid. Samen met wat er voorheen al aan groen aanwezig was, zorgt dit bovendien voor een gevarieerde en rijke natuur.
- De recreatievoorzieningen zijn aangepast aan zowel de cultuurhistorie als het groen.
- De (zeer) hoge waardering door de provincie van de twee grote cultuurhistorische onderdelen in het park – het kasteelterrein en het oude blokvormige geheel aan verkavelingen – geeft belangrijke steun aan een verzoek tot bescherming van het Polderpark.
- Evenals bij de Leidse Hout komen ook in het Polderpark objecten daarbinnen voor bescherming als aparte 'monumenten' (gebouwd, landschapskunst, recreatievoorzieningen, en ook groene- en/of landschappelijke delen) in aanmerking.
- Evenals bij het Kooipark is de betrokkenheid van burgers (en lokale experts) sinds het begin van de realisatie van het Polderpark een extra pluspunt bij de aanwijzing tot beschermd gemeentelijk erfgoed.

Het enige probleem is een mogelijk (slechts) middelhoge waardering van het Polderpark op de gemeentelijke kaarten bij ELO, als optelsom van de middelhoge waardering van bijna alle elementen in het park, namelijk de vele slootjes. Dit weerspiegelt echter een merkwaardige en ook 'onwaardige' omgang met de zo duidelijk aanwezige (onregelmatige) structuur van de verkavelingseenheden. Merkwaardig en onwaardig, omdat het (h)erkennen en onderkennen daarvan een normale praktijk is binnen de historische geografie en bij cultuurhistorische landschapskaarten in het bijzonder. Het lijkt erop dat degenen die deze waardering toekenden geen expertise op dit vlak hadden. Indien de ELO-kaarten in de procedure formeel een rol spelen, gaat daarvan een bedreiging uit. Die formele status blijkt echter noch uit besluiten van B&W en de Gemeenteraad, noch uit de gemeentelijke verordeningen. Andersom zou het mogelijk moeten zijn om de kaarten aan te passen, ook in het licht van de Erfgoednota 2014-2020. Bij de regionale waardenkaart zijn bijna alle uitgangspunten aanvechtbaar.

10.7 Hoe verder

De gemeentelijke procedure bij het aanwijzen van beschermd erfgoed

De te volgen procedure bij een verzoek tot aanwijzing tot gemeentelijk beschermd erfgoed speelt de hoofdrol. In de nog geldige gemeentelijke Erfgoedverordening – van de gemeenteraad, overigens – uit 2017⁸¹ zijn echter veel artikelen 'vervallen', al bevat de Bijlage hierbij de nog geldende delen van oorspronkelijke verordening. Daarnaast is er de Verordening voor de Fysieke leefomgeving van de gemeente, met in Afdeling 2.3 over Cultureel erfgoed een aantal artikelen.⁸² De relevante artikelen uit beide verordeningen zijn in Bijlage D opgenomen; hier worden de essentiële stappen beknopt weergegeven.

De stappen zijn in grote lijnen:

- het richten van een verzoek aan B&W voor de aanwijzing van het Polderpark tot cultureel erfgoed
- Het college kan bepalen dat een nader waardestellend onderzoek moet worden verricht ten behoeve van die aanwijzing.
- Het college vraagt advies aan de Adviescommissie Cultuurhistorie Leiden (ACL), voordat hij een besluit neemt. De commissie adviseert schriftelijk binnen 12 weken na ontvangst van het verzoek.
- B&W nemen een besluit.

Het college kan het verzoek ook direct naar de ACL doorsturen, die dan het advies kan geven – al dan niet direct aan de belanghebbenden, als die er zijn – om nog een nader waardestellend onderzoek te laten doen. Mogelijk vraagt de ACL dan tevens om redengevende beschrijvingen; de informatie in die beschrijvingen (zie die van de Leidse Hout en het Kooipark in de Bijlagen A en B) is vaak cruciaal bij het advies. Een waardestellend rapport moet dus ook die informatie bevatten.

Direct belanghebbenden en bepaalde betrokken organisaties – waartoe ook de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL) behoort – hebben een iets afwijkende positie in dit geheel. Het bestuur van de HVOL zal in dit geval formeel de belanghebbende zijn, aangezien het verzoek loopt via een commissie van de HVOL, de Commissie Niet-beschermd erfgoed. Zowel het bestuur van de HVOL als de Commissie hebben hiermee ook ervaring.

Het vervolgetraject zal naar alle waarschijnlijkheid een *waardenonderzoek van het Polderpark door een tuinhistorisch expert* impliceren, waarmee ook kosten gepaard gaan. Gezien de veelheid aan nog

⁸¹ <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR473001/2>

⁸² <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR645163>

aanwezige oudere cultuurhistorie resp. het cultuurhistorisch landschap in het park is ook betrokkenheid vanuit die expertise(s) noodzakelijk. Verder zijn afspraken nodig over de positie of rol van de Stichting Groen Cronesteyn bij dit alles, als meest direct bij het Polderpark betrokken burgerorganisatie.

